

AK PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE SİYASET VE MUHAFAZAKÂR SİYASETİN SERENCAMI: 2002’DEN GÜNÜMÜZE

Adem ÇAYLAK¹
Güliz DİNÇ²
Melike GÜNGÖR³

20 Mart 2017

https://www.academia.edu/32515457/AK_PART%C4%B0_D%C3%96NEM%C4%B0NDE_T%C3%9CRK%C4%B0YEDE_S%C4%B0YASET_VE_MUHAFAZAKÂR_S%C4%B0YASET%C4%B0N_SERENCAMI_2002DEN_G%C3%9CN%C3%9CM%C3%9CZE

Giriş

AK Parti 2001 yılında kurulduğundan bu yana hem siyasi kimliği hem hakim söylemi bakımından oldukça tartışılan bir parti olmuştur. Öncelikle partinin Refah Partisi gibi İslamcı bir parti içinden çıkmış olması ve parti üyelerinin çoğunluğunun Milli Görüş geleneğinden geliyor oluşu, Türkiye’deki hakim Kemalist siyasi söylemin karşı tarafında konumlandırılmasına neden olmuştur. Edward Shills’in toplumlari analizde kullandığı merkez-çevre kavramlaştırması bağlamında¹ Osmanlı-Türk siyasal sosyolojisini merkez-çevre (askeri-reaya/yöneten-yönetilen)² ekseninde analiz eden Şerif Mardin’in yaklaşımının üzerine oturduğu merkez-çevre dikotomisinde,³ Kemalist Cumhuriyet modernleş(tir)mesinde Kemalist elitlerce yönlendirilen siyasi merkezi alan, bir bloklar toplumu kurmak isteyen homojen, tekçi, seküler, Cumhuriyet değerlerine dair eleştirilere kapalı ve dolayısıyla tartışmaya, farklı fikirlere kapalı oldukça katı bir bürokratik sistemle ele ele yürümüştür

Zaten tarihsel geçmişinde toplumsal barış, düzen ve birlik uğruna toplumun her bir parçasını kendi içtimai mevkilerinde tutmak⁴ ve toplumu düzen ve denge içinde tutmak uğruna, topluma nizam-ı âlemciliğin bir gereği olarak sürekli bir biçim vermek⁵ anlayışı üzerine kurulu tarihsel siyasi kültür (Yakın Doğu Türk-İslam ve Osmanlı siyaset ve yönetim geleneği) üzerine kurulu ve bu temelden beslenerek gelen Osmanlı modernleşmesinden Cumhuriyet modernleşmesine uzanan süreçte, farklı paradigmalara toplumu tepeden inşa ve ikame anlayışı üzerine kurulu 20. yüzyıl “Türk kamu felsefesi” bu yönüyle oldukça korporatisttir.⁶

Osmanlı’da siyasetin kurumlaşma biçimi ve devlet-toplum ilişkisinin ana dinamiği siyasi/bütünleşik “merkez” ile toplumsal/polarize “çevre” ye dayanan kısmi ayrışmadır.⁷ Ancak, Osmanlı sonrasında da bu yapı biçimsel değişikliklere rağmen mahiyette aynı kalmış ve Cumhuriyetin radikal modernleşme anlayışı ile daha keskin bir merkez-çevre ayrışmasına yol açarak çok partili siyasi hayata geçişle birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Bu süreçte Türkiye’nin kendine özgü dinamiği ile gelişen siyasi hayatında merkezi değerlere dayalı egemen bir devletle, örgütlenememiş, parçalı ve siyasi hayatta etkin olamayan bir çevre adına hareket eden siyasi seçkinler karşı karşıya gelmiştir.⁸ Bir yanda devlet bürokrasisi ve aydınlar tarafından oluşturulan askeri seçkinleri de içeren fiziksel kuvvet kullanım tekeline sahip bir merkez⁹ ile diğer yanda türdeş olmayan yapısıyla farklı bir kültürün temsilcisi ve sayısal çoğunluğa sahip bir çevre oluşmuştur. Serbest seçim durumunda “çevre”nin benimsediği adayların ikti-

¹ Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

² Yrd. Doç. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

³ Arş. Gör. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

darada gelmesi kaçınılmaz olmuştur. Oysa bu seçilmişler ya merkezin temsil ettiği değerlere karşı durarak ya da merkezi değerleri aşındırarak oy almıştır. İktidara geldikleri zaman da merkezle seçilmiş siyasetçiler arasındaki çatışma kaçınılmaz olmuş ve günümüze değin uzanan oldukça derin ve ciddi bir siyasi meşruluk tartışması bunalımı yaşanmıştır.¹⁰

AK Parti'nin içinden çıkmış olduğu Refah Partisi'nin 28 Şubat sürecinde, laiklik karşıtı eylemlerin merkezine oturduğu düşünüldüğü için kapatılması Kemalist paranoyanın bir uzantısıdır. Bu sebeple de AK Parti'nin Milli Görüş geleneğinin bir devamı olarak görülen bir parti olarak kurulduğundan kısa bir süre sonra yüksek bir oy oranıyla iktidara gelmesi bu anlamda, Kemalist resmi ideoloji eliyle iktidar araçlarından yoksun bırakılan “çevre”nin “merkez”e taşınması olarak yorumlanmıştır. Bu anlamda hem söylem olarak yeni bir dönemin başlangıcı konusunda halkı ikna etme süreci başarılı olmuş hem de bu “yoksun bırakılma” söylemi AK Parti'nin temel siyaset tarzlarından biri haline gelmiştir. Bu bağlamda, mağduriyet söyleminin gerçek bir mağduriyete dayanıp dayanmadığı tartışması bir yana, bu söylem oldukça başarılı bir inşaa süreci olarak AK Parti iktidarını güçlendirmiştir.

Diğer yandan, merkezi değerlere sorgulayıcı yaklaşan -her ne kadar kendi içlerinde farklılaşsalar da- Demokrat Parti (DP), Adalet Partisi (AP), Anavatan Partisi (ANAP), Doğru Yol Partisi (DYP) ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) geleneğine müntesip çevresel seçkinler, sözkonusu sorgulayıcı tavırlarını “devlet” algılaması konusunda pek gösterememişlerdir.¹¹ Tam aksine merkezle (tarihsel blokla) tutarlılık içerisinde “kutsal devlet” ya da “ontolojik olarak devletin önceliği” anlayışına hep yakın durmuşlardır.¹² Böylece Poggi'nin ifadesiyle, devlet toplumdan uzaklaşmış, uzaklaştıkça kutsallaşmıştır.¹³ Böyle bir algılayışta siyasi sağın seçkinleri, iktidara geldiklerinde hizmet ve devlet imkânlarını halka kullandırma bakımlarından topluma yakın durmuş olsalar da¹⁴ teorik olarak, zihniyet düzeyinde devlet her zaman toplum adına (aleyhine) “kutsallaştırılmış”/öncelenmiştir. Siyasi sağın Cumhuriyetin kurucu ideolojisinin ve kurumlarının dolaylı yoldan onaylanması ve toplumsal rızaya dayanması anlamında meşruluğunun sağlanması işlevini de gördüğünü belirtmek gerekmektedir.¹⁵ Başka bir ifade ile 1950'de iktidara gelmesi ile birlikte muhafazakâr sağ¹⁶ söylem, modernleştirici resmi ideolojinin kurumsal ve siyasi kültürel bir teyidi olmuştur. Siyasi mücadele artık bundan böyle rejim üzerinde değil, rejim içerisinde¹⁷ cereyan etmeye başlamıştır.

Kurucu ideolojinin (rejimin) sınırlarını çizdiği bu mücadelede 1950'den itibaren merkez/muhafazakâr sağ partiler, Cumhuriyetin getirdiği ya da tesis etmeye çalıştığı fazlasıyla seküler ve Batılı sembollerle yüklü ve toplumsal tepki ve dirençle karşılaşan değişimin yeni yüzü olmuşlardır. Kısaca, “modernleşme sürecini geleneksel sembol ve terimlerle kodlamışlardır”.¹⁸ Diğer bir ifadeyle modernleşmeyi, Batılı, yabancı, seçkin hatta şehirli bir çerçeveden çıkarıp, bir yandan kültürel manada yerlileştirmişler diğer yandan da kolaylaştırmışlardır. Bu koşullar altında sağ siyasi söylemin sunduğu modernleşme modeli dinsel sembollerini terk etmeyi ve geleneksel değerleri değiştirmeyi gerektirmeyen bir modernleşme seçeneği oluşturmuştur.¹⁹ Bu minvalde, kısmen aynı olmak üzere Cumhuriyetin modernleşme ve modernleştirme anlayışını devam ettirmişlerdir. Bu anlayış en radikalinden en orta yolcusuna tüm sağ siyasi söylemlerde hâkim olmuştur. 1980'lerle birlikte ANAP'la esen -siyasi kültür alanında ve yapısal konularda olmamakla birlikte- sağdaki liberal rüzgâr ve devleti dönüştürme hareketi (ekonomik anlamda) 1990'larda kesintiye uğramış ve 2000'lerin başında AK Parti ile birlikte AB'ye katılım süreci ekseninde hepten hızlanmıştır.

AK Parti'nin İslamcı ve muhafazakâr sağ yönelimde hangi yönünün ağır bastığı bir diğer önemli tartışma konusudur. Buna göre AK Parti'nin kendisini ısrarla muhafazakâr demokrat olarak tanımlaması oldukça dikkat çekici bir siyasi hamle olarak görülmelidir. Öncelikle parti Milli Görüş geleneğinden geldiğini ve İslami hassasiyetlere sahip olduğunu hiçbir zaman reddetmese de, bunları oldukça farklı siyasi kombinasyonlar içinde kullanarak geleneği

kendi dil ve üslubunda yeniden üretmiş ve inşa etmiştir. Türkiye sağının farklı yönelimleri olarak görülebilecek İslamcılık, Muhafazakârlık ve Milliyetçilik çok değişken biçimlerde ve ölçülerde AK Parti'nin söyleminde yer almaktadır. Bu anlamda, AK Parti'nin tam manasıyla İslamcı bir parti olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Zaten partinin de ortaya çıktığı yıllardaki temel meselesi Kemalist İslamcı korkuya kapılmış insanların bu şüphelerini aşmak için İslamcı değerlere kendi siyasetlerinde yer vermeyeceklerini ve İslamiyet'i siyasetlerine referans almayacaklarını ancak İslam'ın bu toplumun kültürel kodu ve değeri olduğunu da reddetmenin mümkün olmadığını söyleyerek ikna etmeye çalıştıkları görülmüştür. Bu nedenle de muhafazakâr demokrat tanımlaması bu yeni duruşu açıklamak için, hâkim Kemalist paranoya ve yasakları anımsatmayacak şekilde üzerinde düşünülmüş siyasi bir stratejik tanımlama değildir. Öyle ki, parti temsilcileri AK Parti'nin İslami değerler ve yönetim biçimiyle Cumhuriyet değerlerini alaşağı edeceğine dair soruları ve şüpheleri sıklıkla AB'ye katılım yönündeki istekliliğini belirterek dindirmeye çalışmışlardır. Bunu yaparak, kendilerinin Batı'ya yönelmiş bir siyasi vizyon takip edeceklerini göstermeye çalışmışlardır.

AK Parti'nin siyasi karakteristiğinin yanı sıra, Kürt meselesi, başörtüsü, asker-sivil ilişkileri Türkiye'nin temel siyasi tartışma alanları olarak varlıklarını sürdürmektedir. Bununla birlikte, AK Parti'nin bu sayılanlar gibi hassas ve çoğu parti tarafından dile getirilmeye cesaret edilmeyen konularda özellikle ilk yıllarında yapmış olduğu demokratikleşme adımları dikkate değerdir.

Ancak AK Parti'nin 2011'den itibaren değişen hedefleri ve siyasi söylemleri artık partinin farklı siyasi kavramlarla tanımlanmasını gerektirmektedir. İlk yıllardaki hızla yükselen ekonomik değerler ve iktisadi büyüme, dengede tutulan işsizlik oranları AK Parti tarafından devralınan çökmüş ekonomiden bunalmış insanlar için oldukça rahatlatıcı olsa da gerek son yıllarda değişen iktisadi değerler, gerekse parti içi değişen dengeler ve partinin işbirliği içinde olduğu unsurlarla farklılaşan ilişkileri siyasi karmaşayı oldukça arttırmıştır. Partinin başından itibaren Recep Tayyip Erdoğan'ın kişisel karizması ile birlikte yükseldiğini söyleyebiliriz. Ancak son yıllarda artan otoriterleşme eğilimleri, Erdoğan'ın üslubunda, siyaset etme tarzındaki değişiklik ve sertleşme AK Parti'nin politikalarını tartışmayı gerektirmektedir. Bu anlamda bu çalışma AK Parti iktidarı boyunca ön plana çıkan ve hükümetin temel politik yönelimlerini ortaya çıkaracağı düşünülen olaylara ve ilişkilere odaklanmaktadır. Böylelikle AK Parti dönemindeki tartışmaların zaman içinde nasıl değiştiğinin ve Türkiye siyasetine içkin unsurların bu değişimlerle nasıl yeniden biçimlendiğini tartışmak hedeflenmektedir.

15 yıldır iktidarda bulunan AK Parti iktidarları dönemi, iktidarın dil, söylem ve eylemlerini baz alarak “çiraklık”, “kalfalık” ve “ustalık” dönemleri adı altında yapılabirirse de dönemlendirmeyi, her döneme damgasını vuran jeo-politik/ideolojik ve jeo-stratejik yönelimler, eklemleme, gelgitler ve süreklilikler ve kırılmalar çerçevesinde yapmanın, iktidar ve uygulamalarını değerlendirmede daha anlamlı sonuçlar üretecektir.

AK Parti'nin iktidarı boyunca üç ideolojik dönüşüm geçirdiği değerlendirilmesi yapılabilir. Fethi Açıkel'e göre; “*AKP, on beş yıllık iktidarında üç dönem boyunca İslami liberalizmin, pan-İslamist popülizmin ve 3 İslamcı ulusalcılığın ideolojik prizmalarının içinden*”²⁰ geçmiştir. Parti kuruluşunda, ‘İslam’ı referansımız olarak almayacağız’ ihtiyatlı çekingenliği ile hareket ettiği ve ilk dönemde içeriği belirlenmemiş bir “muhafazakâr demokrat” söylemli kimlik inşasına girişildiği için, ilk dönemi “muhafazakâr liberalizm” evresi olarak adlandıracağız. İlk dönemi, “Muhafazakâr liberalizm/demokrat aparatı ile sisteme entegrasyon çabası” başlığı altında inceleyeceğiz. İkinci dönemi, Açıkel'in dönemlendirmesine bağlı kalarak pan-İslamist popülizm evresi olarak değerlendireceğiz. İkinci dönem ise “Pan-İslamist popülizm aparatı ile ‘İslamileştirici dil’in sisteme arzı” başlığı altında analiz edilecektir. Üçüncü dönemi

ise iktidarın dil, söylem ve eylemlerinde artan Türk-İslamcı milliyetçilik dozu baz alınarak, “İslam soslu ulusalcı milliyetçilik” olarak kodlayacağız.

Bu çalışma, söz edilen tarihsel çerçeve ve dönemlendirme göz önüne alınarak dört bölümden oluşacaktır. AK Parti'nin ortaya çıkışı ve İslamcılık ötesi bir kimlik arayışı birinci bölümde ele alınacaktır. Sonrasında ise; AK Parti'nin 15 yıllık iktidarı üç bölümde incelenecektir: Birinci dönem (Çıraklık-Muhafazakâr Liberalizm/Demokrat, 2002-2007), İkinci dönem (Kalfalık-Pan-İslamist Popülizm, 2007-2011), Üçüncü dönem (Ustalık-İslam Soslu Ulusalcı Milliyetçilik, 2011-2016).

1. AK Parti'nin Ortaya Çıkışı, Siyasi Kimlik Arayışları ve Toplumsal Dönüşümü

AK Parti'nin ortaya çıkmasındaki nedenler çeşitli bağlamlarda tartışılmaktadır. Kimi çalışmalar partinin 28 Şubat sürecinde yaşanan asker-sivil geriliminin hâkim olduğu konjonktürün bir sonucu olarak doğduğunu söylerken; kimileri militarizm karşısında toplumsal siyasi dili egemen kılmak isteyen kitlelerin öfkesinin bir sonucu olarak okumaktadır. Öte yandan, AK Parti'nin kuruluşunun 1990'larla başlayan ve 2000'lerin başlarında doruk noktasına ulaşan, tüm toplum kesimlerini etkileyen ekonomik krize aranan toplumsal çözümün bir cevabı olarak ortaya çıktığı da tartışılmaktadır. Hiç kuşku yok ki bu sayılanlardan hiçbirisine tek başına olumlu cevap vermek mümkün değildir. Yine de, AK Parti'nin siyasi söyleminin İslamcı, gelenekçi, milliyetçi, muhafazakâr, demokrat, liberal, ilerlemeci, değişimci, AB'ci olup olmadığı AK Parti'nin siyasi tutum ve izlencesi dikkate alınarak bir bütünsellik içinde değerlendirilmelidir.

14 Ağustos 2001 tarihinde Türk siyasi yaşamının 39. partisi olarak kurulan AK Parti'nin ilk olarak konjonktürel bir pragmatizmin ürünü olduğunu (diğer etkenleri unutmamak kaydıyla) söylenebilir. Şöyle ki, Fazilet Partisi (FP) içerisinde başlayan yenilikçi-gelenekçi mücadelesi sonucu yenilikçilerin genel başkanlığı kaybetmeleri ve partinin genel karar organlarından tamamen dışlanmaları ve bu sırada FP'nin Refah Partisi'nin (RP) devam olmak gerekçesiyle kapatılması, yenilikçileri, gelenekçilerden farklı bir zihni değişimin tetiklediği bir parti kurmaya yöneltmiştir. Bu süreç sonunda çeşitli partilerden milletvekillerinin de katılımıyla AK Parti kurulmuştur. Bu gelişmelerde göze çarpan ilk husus, bir elit içi çatışmanın tıpkı DP'nin kuruluşunda olduğu gibi, partinin ortaya çıkmasında belirleyici olmasıdır. AK Parti kadrosunun içinden çıkmış olduğu Refah Partisi, bir dönem için laik devlete karşı tehdidin temel odağı haline gelerek 28 Şubat sürecinde, ‘ülkeyi iç savaşa sürüklediği’ gerekçesiyle kapatılmıştır. 28 Şubat'ta Ordu ve ona eklenen resmi güç odaklarının, irtica ve şeriat tehdidi gerekçesiyle halka ve halkın oylarıyla iktidara gelmiş RP'ye karşı yapmış olduğu ‘postmodern darbe’ Türkiye'deki güçlü bir ayrışmaya işaret ediyordu. Siyasal İslam'ın Kemalizm'e karşı yönelen bir tehdit olarak algılanması ve ele alınması ve Türkiye'de askeri güçlerin Kemalizm'in koruyucusu olarak görülmesi, 28 Şubat darbesinin temel nedenlerinden sayılmalıdır. Askeri yönetimin güçlü yapısı ve Kemalist rejim ve değerlerin yozlaşacağına dair toplumsal paranoya, Türkiye siyasi tarihini yönlendiren çok önemli etkenlerdendir.

RP'nin kapatılmasıyla birlikte bu hareketin gelenekçiler ve yenilikçiler arasındaki ayrım daha görünür hale gelmiştir. Bu ayrıma göre, gelenekçiler Necmettin Erbakan çizgisini takip ederken; yenilikçiler Tayyip Erdoğan liderliğinde hareket etmeye başladılar (Hale & Özbudun, 2010, s. 19). 14 Mayıs 2000 tarihinde yapılan Saadet Partisi (SP) genel kongresinde bir yanda gelenekçilerin lideri Recai Kutan diğer yanda ise Recep Tayyip Erdoğan'ın içinde bulunduğu yenilikçilerin adayı Abdullah Gül vardır. Recai Kutan genel başkan seçilir, ancak yenilikçiler de 500'ü aşan oy ile dikkat çekerler (Türk, 2014, s. 197). Bu gelişmeler, Türkiye'deki Milli Görüş geleneği altında yetişen siyasal İslam'ın yeni bir dönemcedir.

Burada AK Parti'nin şansı söz konusu elit içi çatışmanın yeni bir parti doğurmasına tekabül eden dönemin, aynı zamanda Türkiye'nin, cumhuriyet tarihindeki en ciddi ekonomik ve siyasi krizlerin yaşandığı bir zaman dilimi olmasıydı. 2001 ekonomik krizi ve 28 Şubat'ın yarattığı gerilimli siyasi atmosfer, partinin girdiği ilk seçimlerde tek başına iktidar olmasında, önemli bir etken olduğu söylenebilir. Bu halk desteğinin, parti liderinin belediye başkanlığındaki başarısının ve sonrasında siyasal anlamda yaşadığı mağduriyetlerin perçinlediği toplumsal dili harekete geçiren karizmatik bir lider portresi²¹ eklendiğinde, partinin ortaya çıkışı bürokratik-devletçi siyasal yapılanmaya karşı yaygın ve genel bir hoşnutsuzluğun, sessiz ama güçlü bir toplumsal tepkinin ve siyasi bir çıkış arayışının damgasını vurduğu²² bir durumla açıklanabilir.

AK Parti'nin kazanmış olduğu desteğin konjonktürel açıklamasının yanı sıra bunu Türkiye siyasi tarihi üzerinden okumak da mümkündür. Öyle ki; kimlik siyasetlerinden insan hakları ihlallerine, vatandaşlık sorunlarından gelir dağılımı adaletsizliğine kadar devlet-toplum ilişkilerinin her alanında, 1980 sonrasında "Türk modernite krizi"²³ olgusu yani Türk demokrasisinin yüz yüze kaldığı yönetim ve meşruiyet krizi hissedilmekteydi.²⁴ Bir kere belirtmesi gereken ilk husus, Türkiye'de toplumsal yaşamın hızlı bir dönüşüm içerisinde olduğudur. Temelleri 19. yüzyıl Osmanlı toplumunun modernleşme/batılılaşma hareketlerinde olan, gerek siyasi/idari, sosyo-ekonomik alanda birbirini besleyen değişimler kendi iç çelişkilerini de beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet kurulduktan sonra Türkiye'de Batı yanlısı dönüşümün giderek hız kazanması çelişkileri keskinleştirmiş, Batı tarzı modernleşmenin taraftarları ile buna karşı oluşan tepkisel hareketler arasında günümüze kadar sarkan bir mücadeleyi başlatmıştır. Laiklik ve irtica etrafında şekillenen bu mücadele, Cumhuriyet tarihi boyunca kesintisiz sürmüştür.²⁵

Kesintisiz devam eden bu seyrin aşağı yukarı son yirmi yılında ise küreselleşme, Avrupa Birliği süreci gibi değişkenlerin de etkisi ile Türkiye, eskisinden daha derin ve ciddi değişim ve dönüşümün merkezi haline gelmeye başlamıştır. Bu değişim ve dönüşümün AK Parti'nin siyasi söylem ve eylemlerinde de belirgin bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Aslında bunun arka planında, genelde İslamî kimliğin ve bir merkez sağ parti olarak AK Parti'nin değişime ayak uyduran, değişimi içselleştirerek Türkiye'nin karmaşıklaşan toplumsal yapısına ve ilişkilerine yaklaşan ve en önemlisi de toplumsal süreçlerden ders alarak kendisini yenileyebilen bir "toplumsal öğrenme ve değişme kapasitesi"nin var olduğu söylenebilir.²⁶ Sözü edilen değişim ve dönüşümü AK Parti'nin sadece Türkiye'nin karmaşıklaşan toplumsal yapısına ve ilişkilerine yaklaşması yönünde değil aynı zamanda koştukları Milli Görüş geleneğine kıyasla da ele almak gerekmektedir. Bu anlamda AK Parti sürekli, laik rejimle kavga etmeye dikkat eden, sınır uçlarına dokunmamaya çalışan, İslamî kimliği ön plana çıkarmayan bir görüntü sergilemiştir. Türkiye'de, merkezde ve merkezin sağında yer alan tüm toplum kesimlerinin oyunu alarak iktidara gelmeye çalışan bir "catch-all" (herkesi yakala) partisi olmayı hedeflediği söylenebilir.²⁷ Böyle olmakla birlikte AK Parti, Türk siyasi hayatında "muhafazakâr"lığı siyasi kimliğinde bu kadar net bir şekilde ön plana çıkaran ilk parti olmuştur. O halde bu durum neye bağlanabilir?

Öte yandan, AK Parti'nin siyasi kimliğinin oluşumu ve dönüşümünde etkili olduğu düşünülen toplumsal tabanına dair bir değerlendirme, Türkiye'de merkez sağ siyasetin temel parametrelerinden bağımsız ele alınamazdır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'de merkez sağ, tarımsal faaliyete dayalı toplumsal yapının dönüştürülmesini arzulamıştır. Kalkınmayı, ekonomik gelişmeyi, köylü toplumundan sanayi ve sanayi sonrası topluma geçişi gerçekleştirmek, merkez sağın varlık sebeplerinden biri olarak görülmüştür. Köylülüğe dayalı sosyo-ekonomik yapıyı olduğu gibi korumak, yoksulluk ve sefaleti devam ettirmek demek olarak algılanmıştır. Sağ, sahip olduklarını korumak isteyenlerden çok, yoksul ve/veya orta halli olan ve bir an evvel zenginleşmek isteyenlerin siyasi çizgisi olmuştur.²⁸ Bu anlamda Türkiye'de

muhafazakârlık taşralıdır. Merkezdeki devrimci harekete karşı taşradaki köylülerin, kasabalıların, alt sınıfların, halkın hareketidir.²⁹ Bu aslında bir bakıma Türkiye’de sosyolojik anlamda siyasetin toplumla buluşması anlamına geldiği³⁰ gibi AK Parti, bu toplumsal tabaka(lar)ın hem “siyasi sosyalleşme” sinin bir sonucu hem de onların “siyasi sosyalleşme”lerinin bir nedeni olarak okunsa yeridir. Başka bir deyişle, AK Parti’nin ister istemez içinde yer aldığı gelenek, asker ve sivil bürokrasi ile onlarla organik ilişki içinde bulunan iş dünyası, medya ve “ilmiye” den oluşan “devletçi-seçkinci” kesimin dışında kalan tüm toplum kesimlerini içine alabilecek geniş bir yelpazeyi ifade etmektedir.³¹

Bu anlamda AK Parti’nin geldiği damarın, bu ülkede ezeli muhalefeti ve siyasal merkez karşısında toplumsal çevrenin alan arayışını, güç arayışını temsil ettiği söylenebilir. Bu itibarla iktidar olsa bile, devlet merkezi tarafından yutulmadığı ya da “devletleşmediği” süreçte, AK Parti gibi muhafazakâr sağ ya da milliyetçi siyasi partilerin, Türkiye siyasi hayatında her zaman muhalif³² karakteri haiz olmuştur.³³ Süreç içinde AK Parti iktidarının merkezi değerler sistemi tarafından yutulduğu ve devletçileştiği göz önüne getirildiğinde, AK Parti’nin var olan sistemi ve Kemalist rejimi, “İslamileştirici dil” bağlamında tahkim ettiği ve iktidarcı bir yönelime savrulduğu değerlendirmesi yapılmalıdır. Ancak ne var ki, toplumsal çevre modernleşmenin etkisiyle süreç içinde “gelenekselliği siyasileştirme”³⁴ ve modernleştirme noktasında bir dizi dönüşüm geçirmiş ve muhalif kimliğe dair siyasete dair daha tavırlı bir noktaya salınmıştır. Diğer bir ifade ile ekonomik ve siyasi bakımdan “sekülerleşme” sini tamamlamış ancak sosyal açıdan geleneksel özelliklerini koruyan bir orta sınıfın varlığı³⁵ muhafazakâr sağ siyasetlere ve özellikle son AK Parti’ye bir dinamizm kazandırmıştır. Bu da muhafazakâr sağ siyasi oluşumların, kısmi kültürel değişimin yanında geleneksel/kültürel anlamda taşralı, siyasal anlamda seküler-kentli bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Hatta denebilir ki, sözü edilen bu dinamizmde, sadece geleneksel özelliklerini koruyan seküler-kentli sınıfın yanı sıra Kahraman’ın ifadesiyle, “*İstanbul burjuvazisi, TÜSİAD karşısında kentlerin çevresinde yerleşik olanlar, yoksullar, mağdur küskünler ve en önemlisi Anadolu’daki yeni burjuvazi*”³⁶ nin de önemli bir yeri vardır. AK Parti, küreselleşmenin de etkisi altında Türkiye’deki farklı sosyo-kültürel dinamiklerin harekete geçmesiyle inşa edilen yeni toplumsal merkezi siyasi alanda temsil eden, yeni döneme ait muhafazakâr demokrat bir partidir.³⁷

AK Parti iktidarı döneminde İslami kesimin, 1980’lerde ANAP döneminde başlatılan neoliberal politikalara koşut olarak aslında kapitalist sistem çerçevesinde bir dönüşme süreci yaşadığını söyleyebiliriz. Bu değişim süreci, daha çok “beyaz Müslümanlık” türünden bir dönüşümü ifade etmektedir. Literatürdeki “beyaz Türkler”, elit, burjuva, Türkiye toplumundan habersiz, Anadolu’nun sosyolojisinden gelmeyen, güçlü ve zengin ailelerin çocuklarına ilişkin kullanılan bir kavramdır. Beyaz Müslümanlık ise Türkiye’nin siyasal hayatında var olan Müslümanların geçirmiş olduğu ekonomik ve sosyolojik dönüşümünü ifade eden bir kavramsallaştırmadır. Beyaz Müslümanlık, arkada ve geri kalmanın dayanılmaz ağırlığı altında “haz”la ve “hız”la çilesiz, çabasız, köksüz ve merdivensiz belirli siyasi pratikler üzerinden “asansöre” binen ya da bindirilen Müslümanların bir kısmının, büyüme ve kalkınmanın esaret zincirleri altına girmeye başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle, hazmedilmeyen, içselleştirilmemiş ve köksüzlükle malul çarpık kapitalist ilişkilere dayalı ortaya çıkan “etik”, her geçen gün Müslümanları “ahlak”tan yoksunlaştırmaya “hizmet” ettikçe “beyazlaşma” oluşmuş ve AK Parti iktidarı bunu görünür hale getirmiştir.

Köksüzlüğü Refah geleneğine uzanan, “Müslüman güçlü olmalıdır”, “Allah, Müslüman’ın üstünde en güzel (tabi ki pahalı) nimetlerini görmek ister”, “Müslüman gücü ele geçirmeden toplumsal dönüşüm sağlanamaz” türünden meşrulaştırım mekanizma ve avantajları ile AK Parti’nin açtığı maddi kalkınma suyunda yıkanan Müslümanlar, zamanla köksüzlükle malul “beyaz Müslümanlık” yaratmıştır. Manevi ve değerlere ait tekamül ıskalayan Ak Parti’nin “kalkınma” ekseninde yoğrulmaya başlayan Müslümanların çoğunluğu, “adaleti”

ikinci plana atarak, uzun yüzyıldır mahrum kaldıkları güç, iktidar, para ve makamla tanışıkça “beyazlaşmaya” başlamıştır.⁴

Müslümanların çoğunluğunun arzu ettiğini gerçekleştirmede bir manivela rolü gören Ak Parti'nin yarattığı maddi kalkınmanın yarattığı refah, zamanla “ahlak”, “adalet” ve “eşitliği” satın almaya başlamış ve Ak Parti'ye oy veren Müslüman kesimler arasında bile mekansal, sınıfsal, kültürel çatlaklar oluşmaya başlamıştır. 1980'lerin sonlarından itibaren Türkiye'deki Müslümanlar, modernite ve kapitalizmin pejoratif öncüllerini içselleştiren siyasal parti ve sivil oluşumlar üzerinden kamusal, sivil ve siyasal alana taşınmıştır. Bu süreçle birlikte, Müslümanlar “beyaz Türk”lere özenen, adeta onları İslami görüntü ve göstergeler üzerinden taklit eden “beyaz Müslümanlık” yaratımı içine girmişlerdir. AK Parti iktidarı ile Müslümanların hepten görünür hale gelen güce susamışlık ve sınıfsal açıkları ortaya çıkmış oldu. Bu anlamda Ak Parti, muhafaza”kar”laşan Müslümanlar için adeta bir turnusol kağıdı vazifesi gördü.

Adem Çaylak'ın “Çukurambarlaşma”⁵ olarak sembolize ettiği ahlak, değer, adalet ve hakkaniyetli paylaşımın yoksun, obez büyüme “gökdelene ve inşaat cumhuriyeti”nin muhafazakâr Müslümanları getirdiği nokta, merkezi değerler sistemi tarafından yutulma ile sonuçlanmıştır. Müslümanların “muhafazakârlık” üzerinden zehirlenmesi ameliyesine ortam hazırlayan Ak Parti iktidarı ile birlikte, giyim, söz, şarkı ve medya üzerinden görüntü düzeyinde göstergelere teslim olan “iki yüzlü Müslümanlık” aşıkarmıştır. Muhafazakârlaşmaya dair onca göstergesel görüntülerin (başörtülü sayındaki artış, arabalarda sözüm ona İslami müzikler, medyada İslami görüntülerin artması, devlet ve hükümet düzeyinde güya dindar nesil yetiştirmeyi önceleyen uygulama içine girmesi, İslami görüntüsü yüksek düzeyli insanların işe alımda ya da terfide tercih edilmesi gibi pek çok toplumsal pratik) artmasına rağmen, çoğunluğu ile Türkiye’li Müslümanların ahlak, değer, adalet, ehliyet, liyakat ve hakkaniyetli paylaşım yönlerinden oldukça nitelik erozyonuna uğradıkları sıradan vakalar haline gelmiştir.

“Çukurambarlaşma” ise, yıllardır güce susayan ve sınıfsal açlık çeken Müslümanların, AK Parti iktidarı ile birlikte güce kavuşması ve zenginleşmesi sonucu, yaşadıkları patolojik değişimi ifade etmek için kullanılan bir kavramsallaştırma. Çukurambarlaşma, “beyaz Türkleri” İslami görüntü altında taklit etmeye başlayan muhafazakârların yarattığı sorunlu kapitalistleşmeyi imlemek için kullanılmaktadır. Dün eleştirdikleri “beyaz Türkler”in çamaşır suyunda yıkanmak isteyen ve muhafaza”kar”laştıkça kapitalistleşen Müslümanların yaşadıkları patolojik dönüşümü ifade eden “Çukurambarlaşma” trendi ile maalesef dünün dindar “çevre”si, “merkez”e yerleştikçe kendi “Çankaya”sı ya da “Gaziosmanpaşa”sı olabilecek yeni yaşam alanları (Balgat-Çukurambar gibi) oluşturmaya başladı. Sorun, burada oluşan yaşam biçiminin, tüm muhafazakâr görüntüye rağmen, kendilerinin reddettiği kapitalist toplumsal ilişkiler ağının ördüğü burjuva özentisi “kirlibeyaz Türklerin” dümen suyunda yıkanarak, bir tür kirlili “muhafazakâr kapitalizm” yaratılmasıdır.⁶

1980 sonrasında Türkiye’de genç kuşakların önemli bir bölümünde “muhafazakâr değerlere dönüş eğilimi, AK Parti için ‘muhafazakârlık çıpası işlevi’ gördüğü söylenebilir. Geleneksel muhafazakârlıkla bütünüyle örtüşmeyen bu ‘*karma muhafazakârlık*’, AK Parti’nin modernlik içinde muhafazakâr olabilmesini veya o yöne doğru yönelmesini sağlamıştır”.³⁸ Hatta AK Parti, İslamî geleneklere bağlı, bu bağlamda muhafazakâr değerleri savunan, ancak 19. yüzyıldan bu yana Türkiye’yi ikiye bölmüş olan “Batı tarzı modernleşme-

⁴ Adem Çaylak, “Türkiye’de Muhafazakâr Müslümanlığın Dönüşümü ve Çukurambarlaşma”, **Birikim**, Sayı: 332 (Aralık 2016), s. 89.

⁵ Adem Çaylak, “Çukurambarlaşma”, **Milat**, 12.11.2012.

⁶ Çaylak, “Türkiye’de Muhafazakâr Müslümanlığın Dönüşümü ve Çukurambarlaşma”, **Birikim**, Sayı: 332 (Aralık 2016), s. 90.

İslami/geleneksel değerleri koruma içgüdüsü” diye adlandırılabilir karşıtlıkta Batı modernitesi yönünde ağırlığını koymuş olan bir parti görünümündedir.³⁹ AK Parti programı incelendiğinde partinin geleneksel değerlerle modern değerlerden oluşan bir kimlik benimsediği⁴⁰ ve kimliğini şu şekilde ortaya koyduğu görülmektedir. “*Geleneğin ve geçmişin birikimiyle... çağdaş demokratik değerler platformunda siyaset yapmayı benimseyen bir parti*”.⁴¹

Kurucuları ve milletvekillerinin çoğu Milli Görüş geleneğinden gelen AK Parti’nin ilk başta, “İslamcı” kökene sahip siyasiler tarafından kurulan bir parti olduğu düşüncesini gündeme getirmiştir. Aslında bu durum onların geçmişleri göz önüne alındığında bu bir gerçeklikti ve tehlikeyi de beraberinde getiriyordu. Bu tehlike, Türk siyasi hayatında Milli Görüş partileri olan Milli Nizam Partisi (MNP), Milli Selamet Partisi (MSP), RP ve FP’nin kapatılması durumu ile kendilerinin de karşı karşıya kalabilecekleri gerçeği idi.⁴² Böylece bu yeni girilen süreçte AK Parti yeni bir kimlik arayışına girmiştir. Bu kimlik arayışında, “çevre”nin taleplerinin merkeze iletilmesinde, merkezin hassasiyetlerinin devreye girerek, etnik ve dinî taleplerin “devletin bekası” düşüncesiyle görünürlük kazanmasına izin vermemesi de belirleyici olmuştur.⁴³ Sadece merkezin dayatmasıyla değil, aynı zamanda içeriden gelen bir saik, yukarıda belirtilen kaygı ve toplumsal dinamik ve beklentilerdeki değişimle gelen sorgulama, ideoloji ve kimlik düzeyinde “muhafazakâr demokratiği” doğurmuştur.⁴⁴

Buradaki değişim⁴⁵ ele alındığında üç önemli noktanın görünür hale geldiği söylenebilir: Birincisi, Türkiye’de Cumhuriyetin siyasi rejimiyle doğrudan kavgaya giren ve siyasi İslam’ı temsil eden (RP örneğinde olduğu gibi) siyasi aktörlerin siyasi alanda yaşam ve manevra alanlarının çok sınırlı olması. İkincisi, sorunlu bir nitelikte olsa bile, Türkiye’deki laik siyasi yapının sadece devlet ideolojisi olarak değil, toplumsal olarak da geniş bir desteğe sahip olması ve bu anlamda anti-laik bir ideolojinin meşruiyet alanının çok sınırlı olması. Üçüncü olarak da, Türkiye’de yaşanan ve 2001 ekonomik kriziyle giderek derinleşen sosyal adalet ve üretim sorunlarına yanıt bulamayan bir siyaset anlayışının, sadece ideolojik düzeyde ve rejimle kavgalı bir tarzda hareket ettiği sürece, toplumsal tabanını genişletme ve seçim kazanma şansının çok az olması. Bu anlamda “muhafazakâr demokrasi” kavramı, 3 Kasım seçimlerini kazanıp, tek parti iktidarı kuran partinin 28 Şubat müdahalesinden bugüne olan değişim sürecini iyi okuması sonucunda ortaya çıktı denebilir.⁴⁶

Bu yeni “muhafazakâr” ve “demokrat” söylemin ayakları gerçekte, kültürel açılımlarında mesafeli durduğu, ancak siyasi ve ekonomik yaklaşımlarına kucak açtığı liberal kaide üzerine yaslanmaktadır.⁴⁷ O halde burada AK Parti’nin liberal tarafı mı, muhafazakâr tarafı mı ağır basmaktadır? Özellikle muhafazakâr bir kimlik üzerinden kendisini tanıtmaya rağmen AB ve ekonomi ile ilgili politikaların liberal olduğu açıktır.⁴⁸ Parti, yöneticilerinin yaşam biçimi itibarıyla muhafazakâr bir görüntüye sahip, ancak programı ve söylemi itibarıyla liberal bir görüntü sergilemektedir.⁴⁹ Bunun nedenlerinden biri, Türkiye’de muhafazakârlığın siyasi alanda değil, elitler tarafından ve derli toplu denemeyecek bir şekilde ortaya konması ve buradan hareketle siyasi ve kitlesel bir muhafazakâr fikriyat oluşturmanın uzun ve zorlu bir süreci gerektirmesidir.⁵⁰ Taha Akyol’un ifadesiyle, “*AK Parti’de liberal dozun eski merkez sağlardan daha yüksek olmasının nedeni, Türkiye’de liberal değerleri savunan hem ekonomide hem de kültür alanında devlet karışmasının, diyen bir orta sınıfın gelişmiş olmasıdır. Bu sınıflara bir anlamda dayanan AK Parti’yi, merkez sağ geleneğin kendisini reforme etmesi, yenilemesi, sağın kendisini toparlaması olarak görmek yanlış olmayacaktır.*”⁵¹

Levent Köker’in ANAP için yaptığı bir açıklamasındaki vurguların AK Parti için de yerinde bir tahlil yapmaya imkân verir nitelikte olduğu söylenebilir. Köker, ANAP’ı liberal muhafazakâr-milliyetçi sentezi ile söylem ve sembolik kurgulamalar düzeyinde, Osmanlı liberalizmi-Milli Mücadele halkçılığı çizgisine bağlamaktadır. Bu çizgi, devletin yurttaşlara ve dolayısı ile topluma hizmet için var olduğunun vurgulanması (devletin ontolojik önceliğinin

yadsınması), iktisadi liberalizmin (serbest piyasa ve teşebbüs hürriyetinin) siyasi ve kültürel liberalizmle (fikir, inanç ve vicdan hürriyeti ile) bütünleştiğinin dile getirilmesi, yerel yönetimlerin güçlendirilerek toplumsal inisiyatiflere yer açılmasının hedeflenmesi, “devletin küçülerek güçlenmesi”nin hedeflenmesi gibi liberal unsurlarla, toplumun din ağırlıklı geleneksel davranış tarzlarına saygılı olunacağını işaretleriyle pekiştirilmek istenen liberal muhafazakâr⁵² ve son anlamı demokrat bir çizgidir ki, bugün AK Parti’nin durduğu yeri anlamada son derece açıklayıcıdır.

Burada en ilgi çekici nokta ise, bu yeni söylemin, teoriden pratiğe dönük değil, pratikten çıkarılan bir teorileştirme çabası içinde olmasıdır. Yani istim arkadan gelsin anlayışı⁵³ AK Parti’ye de hâkim olmuştur. AK Parti’nin arayışları, “siyasi İslam-merkez sağ sarkacının” dışına çıkarak önemli ölçüde bir toplumsal taban oluşturup bunu sürekli kılmak için “sağcılaşmadan ve siyasi İslam’a savrulmadan”⁵⁴ çevrenin her türlü talebini demokratik sistem içine taşımak ve merkezi buna göre dönüştürmek çabasına tekabül etmektedir. Hatta denebilir ki, AK Parti’nin tek başına iktidar olacak çoğunluğu yakalaması, kendisini seçmenle buluşturan “muhafazakârlık” ayağıyla mümkün olmuştur.⁵⁵ Muhafazakârlık, dini referans alan, örgütlü-kolektif siyaseti reddeden ama bireysel anlamda dindarlığa meşruluk zemini sağlayacak bir siyasete olan ihtiyacın pratikte mümkün kılınabilmesinin yolu olarak görülmüştür.⁵⁶ Ne var ki, tüm bu çabalara rağmen süreç içinde AK Parti ve ona destek veren muhafazakâr toplum kesimleri, merkezi siyasal sistem ve değerler sistemi tarafından yutulmuş ve iktidarcı bir dil, söylem ve eyleme savrulmuştur.

AK Parti, kuruluşunun ilk dönemlerinde açık, net, belirgin ve vurgulu bir siyasi kimlik beyanından kaçınmıştır. Birçok kavramla birlikte muhafazakârlık ve demokratlık da söylemlerinde yer almıştır. AK Parti’nin teorik sınırları çizilmiş, net ve belirgin bir siyasi kimlik beyanı, 2003 yılında “Muhafazakâr Demokrasi”⁵⁷ kitabı ile olmuştur.⁵⁸ Fedayi’nin yerinde tesbitiyle, AK Parti, muhafazakârlık gibi “*mahcup, mütevazı ve müphem bir ideolojiyi kendine kimlik olarak seçmekle mümkün merteye her kesimi memnun edici, hiçbir kesimi öteki konumuna düşürmeyici ve uzlaşıcı bir siyasi yol izlemeye karar vermiştir*”.⁵⁹ Burada özellikle, AK Parti’nin kapatılma tehlikesi karşısında son yıllarda sistemik-devletçi unsurlarla girdiği ve toplumun sosyolojik tabanı ile kurduğu siyasal dilden gittikçe uzaklaşarak kendisinin, kitlelerin nezdinde tutunmasını temin ettiği açılımcı-reformist ve özgürlükçü yönelimden daha uzlaşımçı yöne savrulduğu gerçeği dikkate alındığında “uzlaşıcı ve çekingen” bir siyasi söylemin partiye kuruluşundan itibaren hâkim olmuş olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.

Bununla birlikte böylesi bir muhafazakâr söylemi, eşitsiz dünya koşullarına uyum sağlamanın ya da bir boyun eğişin politik meşrulaştırılması olarak değerlendirenler de vardır.⁶⁰ Yukarıda da kısaca değinilen bu duruma göre, Türkiye siyasi hayatında ideolojik söylem ve siyasi kimlik beyanı, halktan çok aydınlara ve devlete hitaben dile getirilmektedir. Bu noktada halkın tatmini (siyasi temsil) ile aydınlar ve devletin tatmini (resmi/siyasi meşruiyet) ayrılmaktadır. AK Parti de siyasi kimlik politikası ile bu durumu gözetmektedir. AK Parti yüksek temsil gücünü iktidar alanında realize edebilmek için kendisine meşru ve makbul bir kimlik aramıştır. Başka bir deyişle parti meşruiyetini topluma dayandıracağına, devlet iktidarının kurucu unsur ve değerlerinden kendisi için meşruiyet devşirmek istemiştir. Bu bağlamda aydınlar ve bürokratların yanı sıra tabanına da ters gelmeyecek bir ideoloji olarak muhafazakârlığı görmüştür. AK Parti, beyan ettiği muhafazakâr demokrat kimliği ile ne olduğundan ziyade ne olmadığını beyan etmiştir.⁶¹ Diğer bir ifadeyle, “muhafazakâr demokrat” kimlik söylemi aslında AK Parti temsilcilerinin, yöneticilerinin ve tabanının enine boyuna tartışıp, kabullenip benimsedikleri bir kimlik kavramı olmaktan çok, Milli Görüş kimliğinin yerine ikame edilebilecek daha sorunsuz ve daha meşru bir kimlik arayış çabasıdır. Bu anlamda “muhafazakâr demokrasi”, Milli Görüş’ün kapalı, katı, uzlaşmaz ve taviz vermez “İslamcı” görünümü yerine, yine dindar ama daha demokrat, daha uzlaşmacı ve daha “modern” bir arayış olarak kar-

şımıza çıkmıştır.⁶² Ne var ki, bu söylem, Aktay'ın vurgusuyla, "...*Bir hareketin kötü yola düşen bir elamanının kendini aileye layık görememesi gibi bir tezkiye*" de içermiştir. Başka bir ifadeyle, AK Parti İslamcı olmadığını söylemek suretiyle yaptığı bütün politik tercih ve icraatlarından İslam'ın tenzih edilmesini istemiştir.⁶³

AK Parti, hem muhafazakâr hem ilerlemeci, hem gelenekten yana hem modernleşmeden, bir yandan özgürlükçü diğer yandan ahlakçı, hem akli önemseyen hem de rasyonalist olmayan, devrimci olmaktan çok reformist ya da evrimci bir dönüşümü⁶⁴ siyasi söyleminin temeli yapan bir partidir. Fakat hemen belirtmek gerekir ki, bu siyasi söylemde asıl vurguya sahip olan "muhafazakâr demokrat" kimliğini AK Parti, yerel dinamiklerle yeterince besleyemezse, Türkiye'de sosyal demokrasinin daha önce uğradığı akıbete uğraması hiçten bile değildir. Entelektüel olarak AK Parti'yi besleyecek bir birikim henüz mevcut değildir. Bu durum AK Parti'nin bir zaafı olarak görülmelidir. Burada en az bir özgün kimlik oluşturmak kadar önemli bir diğer husus da yukarıda ele alınan "Batı tarzı modernleşme-İslamî/geleneksel değerleri koruma içgüdüsü" karşıtlığında muhafazakârlık açısından ilkinin tercih edilmesinde ciddi sorunların ortaya çıkacağıdır. Çünkü eğer muhafazakârlık, modernleşmeyi daha gölgeli, daha nüanslı, daha kabul edilebilir, daha boyutlu bir mesele haline getirip içselleştirmesi durumunda, bu bir anlamda muhafazakârlığın meydan okuduğu şeyle uyuşması olarak onun peşin yenilgisi olabilecektir.⁶⁵ Böylesi bir uyuşma da peşi sıra partiyi, siyasi sistemi dönüştürücü gücünden mahkum bırakmakla kalmayacak, aksine siyasi rejimi elinde tutan sistemin kurucu unsurlarınca dönüştürüleceği ve onun üzerinden sistemin gücünü pekiştireceği bir şamar oğlanı haline getirebilecektir.

Zira devlet, "*Toplumunu dönüştürmeyi öngören bir ideoloji ve proje olması nedeniyle... onun muhalifleri bile... kendilerini mağdur eden mekanizmayı*"⁶⁶ yani devleti ele geçirmeyi düşünmektedirler. Hatta öyle ki önceki dönemde kendilerini mağdur eden ve ele geçirilince mutlaka dönüştürülmesi gerektiğine inanılan devletle buluşan toplum kesimleri, hemencecik bürokrasinin kalesi ile bir tür ünsiyet içine girmekte ve onunla özdeşleşebilmektedir. Bürokrasi kalesinin arkasına geçildiğinde ise kendi ayrıcalıklı durumunu pekiştirmek gayesiyle devlet ve kurumlarının önceliğini savunan bir söylemin dili yaratılabilmektedir. Böylesi bir durumda, özgürlükleri koruması ve mağduriyeti gidermesi gereken devlet, araçsal bir devlet olmaktan çıkmakta ve başlı başına bir amaç haline gelebilmektedir. Bugüne kadar ki siyasi sağ ya da siyasi sol siyasetin yönelimleri açısından bakıldığında, AK Parti'nin de özellikle iktidarının son yılları dikkate alındığında söylem ve uygulama düzeyinde aynı ilkeler çerçevesinde hareket ettiğini söylemek mümkündür.

AK Parti, pek çok konuda sürekli statüko (Kemalist daire) ile bir konsensus arayışı içerisinde olmuş, bir çatışmanın başlatıcısı olmamaya çalışmıştır. Bu durum, AK Parti lideri Tayyip Erdoğan'ın konuşmalarında sık sık vurguladığı, "*Biz gerilimin tarafı olmayacağız, gerilimden beslenmeyeceğiz*" söyleminde açık bir biçimde görülmüştür. Hatta tam aksine, devletin ve rejimin temel hassasiyetleri konusunda sürekli büyük bir farkındalık içinde olunduğuna dair açıklamalarla hareket edilmiş ve rejime yönelik büyük uyum çabası içinde olunmuştur.⁶⁷ Bunu AK Parti'nin, Atatürk ilkelerine ve Türkiye'yi çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmada ve sosyal barışın temininde yaptığı reformların rolüne sürekli önem verdiğini dile getirmesinden⁶⁸ anlamak da mümkündür.

1. AK Parti'nin "Çıracılık" Dönemi (2002-2007): "Muhafazakâr Liberalizm/Demokrat" Aparatı İle Sisteme Entegrasyon Çabası

AK Parti'nin bu ilk dönemi, birçok çalışma tarafından yapılan demokratik atılımlar, ekonomik büyüme, komşularla kurulan iyi ilişkiler doğrultusunda 'altın çağ' olarak tanımlanmaktadır. AK Parti'nin ilk dönem söyleminde Kürt özgürleşmesi, AB ile yakın ilişkiler, eğitim

alanında yenilikler ve askeri yönetimin sivil özgürlükler lehine kısıtlanması önemli yer tutmaktadır.

AK Parti'nin elde ettiği seçim başarısının itici gücüyle bu ilk aşamada oldukça girişimci ve cesur olduğunu söylemek mümkün görünüyor. Öyle ki 2004 yılında yürürlüğe giren AB'ye uyum sürecinin bir parçası olan 2003 yılı demokratikleşme paketinin içerdikleri Türkiye'de yerleşik iktidar ilişkilerine dair önemli değişiklikler içeriyordu. Bu pakete göre, Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) yürütme organını aşan yetkileri ortadan kaldırıldı ve MGK bir danışma kuruluna dönüştürüldü. Ayrıca, MGK'daki sivil üyelerin sayılarının artırılarak çoğunluk haline getirilmeleri, MGK Genel Sekreteri'nin yetkilerinin azaltılması, Genel Sekreter'in Başbakan'ın teklifi ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile atanmaya başlanması, Genel Sekreter'in yetkisi altındaki birimlerin sayısının 11'den 7'ye düşürülmesi, kurulun toplantılarının ayda bir yerine iki ayda bir toplanmaya başlaması, MGK'nın bütçesinin %60 oranında azaltılması (Cizre, 2008, s. 137) da pakette yer bulan önemli değişikliklerdendir. Ayrıca YÖK'ün (Yükseköğretim Kurulu) ve RTÜK'ün (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu) askeri üyeleri de kurullardan çıkarıldı.⁶⁹ Görüldüğü üzere, demokratikleşme paketi askeri yönetimin sınırlarıyla ilgili oldukça önemli kararlar içermektedir. Bu anlamda, AK Parti'nin sivil yönetimi güçlendirme çabasında olduğu ve askeri yönetimin Türkiye siyasi tarihinde yer alan aşırı otoriterleşme eğilimini dizginlemeye çalıştığı oldukça açıktır. Özellikle, kendisinin de içinden gelmekte olduğu RP'nin 28 Şubat sürecinde kapatılması, ordunun Türkiye'de sekülerliğin koruyucusu olduğu iddiasıyla, Milli Görüş geleneğini rejime karşı güvenlik tehdidi olarak görmesi, AK Parti'nin askeri vesayet karşısındaki siyasetinin temel belirleyenleri olarak görülebilir. Buna karşılık silahlı kuvvetlerin de açıkça söylenmese de AK Parti hükümetine ve politikalarına karşı hoşnutsuzluk taşıdığını söyleyebiliriz. Öyle ki, askeri yetkililerin birçok halka açık konuşmasında, AK Parti'nin İmam Hatip Okulları mezunlarının üniversiteye geçişini kolaylaştıran yasayı meclisten geçirmesi ve hükümetin Fethullah Gülen Cemaati'nin (Hizmet Hareketi) okullarıyla yakın ilişkiler kurması gibi gelişmeleri sıklıkla eleştirdiği görülmektedir.⁷⁰ Bu gelişmelerin silahlı kuvvetlerin seküler devletin koruyucusu olma iddiası taşıdığı düşünüldüğünde, devletin temel değerlerinin zarar göreceğine dair yaygın Kemalist korkuyu beslediği oldukça açıktır.

Burada, AK Parti'nin kendini tanımlama şekli ve Türkiye modernleşmesinin karakteristiği oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu noktada AK Parti'nin politik gelişimini merkez/çevre ikilemi üzerinden okuyan Vedat Koçal'a göre, "AK Parti, gerek muhafazakâr ideolojisi ile gerekse Weber'in sınıflandırması içinde otorite ve meşruiyet kaynakları bakımından, ekonomik ve siyasal sistemin merkezindeki Batıcı seçkin egemenliğinin karşısına 'çevre'nin geleneksel değerlerinin temsilcisi olarak çıkmıştır".⁷¹ Türk modernleşmesine başından beri hakim olan yönetici elitlerin siyasi yöneliminden farklı olarak 1950'lerden itibaren Türkiye'de sağ partilerin iktidara güçlü adaylıkları ön plana çıkmıştır. Muhafazakâr sağ söylem, modernleştirici resmi ideolojinin, kurumsal ve siyasi kültürel bir teyidi olmuştur. Daha önce belirttiğimiz üzere, siyasi mücadele artık bundan böyle rejim alternatifleri ve siyasal sisteme hakim olan rejimin değişimi üzerinde değil, rejim içerisinde cereyan etmeye başlamıştır.⁷² AK Parti'nin de muhafazakâr sağ söylem içinden gelmesinin yanı sıra, iktidara gelişini ve ani yükselişini oldukça hızlandıran özellikler de taşımaktadır. İlk olarak, kendi öncellerinden farklı olarak özellikle ilk yıllarında AK Parti'nin AB üyeliğine dair istekli ve destekleyici tavrı klasik muhafazakâr söylemden farklıdır. Bunun yanı sıra, izlediği neoliberal politikalar ve ekonomik yönelimler de daha farklı bir portre sunmaktadır. AK Parti'nin yıllar içinde daha da belirginleşen 'hızlı kalkınma' üzerindeki vurgusu *muhafazakâr küreselleşme* olarak adlandırılabilir bir sürecin parçasıdır.⁷³ Çeşitli yabancı kuruluşlarla ekonomik bağlantıları güçlendirme yönünde atılan adımlar 2001 yılında devralınmış olunan neredeyse çökmüş durumdaki ekonomiyi canlandırma hedefinin bir parçasıdır. Bunu yapmak için de belirlenen yol devletin edinmiş olduğu borçları yine devlete bağlı birçok kamu kuruluşunu özelleştirerek kapatma yoluna gitmek, küçük ve orta dereceli esnafı destekleyerek enflasyonu dengede tutma çabasıyla tüketimi arttırmak ve çalışma

koşullarını da esnek üretim ve performans esasına uygun hale getirerek neredeyse tüm postfordist çalışma koşullarını uygulamak şeklinde belirlenmiştir. Bu esaslara bakıldığında AK Parti'nin ekonomiyi düzeltmek için liberal ekonomik bir politika izlediğini söylemek sanıyoruz ki yanlış olmayacaktır. Öte yandan Türkiye'deki rejimin tarihsel hafızasına neredeyse kazınmış olan birçok konuda partinin ilk yıllarında atmış olduğu adımlar da sürecin öznelliklerinden sayılabilir. AK Parti'nin başörtüsü, Kürt sorununun çözümü ve sivil anayasa gibi bazı yeni açılımlara en azından teşebbüs ettiğini söyleyebiliriz. Bu teşebbüsler açısından da AK Parti'nin resmi ideoloji ile eklemlenen daha önceki sağ partilerin dile getiremediği bazı yapısal ve demokratik reformları gerçekleştirme girişiminde bulunduğunu görmekteyiz.⁷⁴

Yukarıda saydığımız yönelimler ışığında, AK Parti kendi siyasi zaaflarının parçası olan unsurlara ilişkin değişikliklere, imam hatip okulları ile başladı. 2004 yılında Erdoğan artık imam hatip mezunlarının uğradıkları ayrımcılığın giderileceğini ve onlara üniversiteye gitme imkânı sağlayan bir yasal düzenleme yapılacağını duyurdu. Mayıs ayında bu yasa taslağının hazırlanması üzerine, askeri yönetim hoşnutsuzluğunu gösteren açıklamalarda bulundu. Öyle ki, Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök taslağın milli eğitim yasasına aykırı olduğunu ve dolayısıyla bu yasayı desteklemeyeceklerini söyledi.⁷⁵ Bu tepkiye karşılık Erdoğan da halkın yaygın taleplerini görmezden gelme lükslerinin olmadığını ve kendilerinin halkın karşı karşıya olduğu problemleri çözmeye çalıştıklarını açıkladı.⁷⁶ Tepkilere rağmen yasa mecliste kabul edildi ancak Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer veto etti. AK Parti'nin yasayı ikinci kez Cumhurbaşkanı'na göndermesi durumunda Cumhurbaşkanı onamak zorunda olsa da, hükümet bu yolu denemedi ve taslak rafa kaldırıldı.⁷⁷

2002 ve 2003 yılında yasalaşan ikinci reform paketi de ifade hürriyetinin genişletilmesini, Kürtçe eğitim ve yayın yapılmasını, devletin bütünlüğüne karşı propagandaya ceza öngören anti-terörizm şartlarının feshedilmesini içeriyordu.⁷⁸ Demokratikleşme girişimleri içinde oldukça önemli yer tutan bu iki reformun da hem Kürt özgürleşmesi hem de askeri vesayetin yetkisizleştirilmesi anlamında önemli bir tarihsel kopuşa⁷⁹ işaret etmekteydi.

Ayrıca ekonomide istikrarlı bir büyüme ivmesi kazanan, işsizlik oranlarının sabitlendiği ve bu açılardan kısmen sıkıntısız bir ekonomik ortam yaratmayı başaran AK Parti hükümeti oldukça hızlı ve kararlı bir başlangıç yapmış oldu. Ancak, AK Parti hükümeti süresince en çok tartışılan partinin bu yeni ve atılımcı politikalarının yanında Milli Görüşçü siyasi geleneğinin neresinde durduğu sorusuydu. Özellikle partinin ilk döneminde açılan kapatma davası, partinin RP'nin devamı olarak algılanıp seküler Kemalist devlete ve laikliğe zarar vereceğine dair yaygın korku, Türkiye'deki İslam ile Kemalizm arasındaki temel bir karşıtlıktan beslenmekteydi. Bu korku Kemalizmin seküler ve çağdaş değerlerinin İslami yaşam tarzıyla uyuşmadığı varsayımı üzerinden ilerlemekteydi ve modern yaşam tarzının unsurlarının siyasal İslam eliyle feshedileceği kaygısıyla birleşmekteydi.

Bu açıdan AK Parti'nin bu korkuları fark ederek ilerlemesi ve temel söylemini 'tüm toplum kesimlerini' kucaklamak üzerine kurması onu önceki Milli Görüş geleneğini izleyen partilerden ayırmaktadır. Bu anlamda en öne çıkan özellik ise AK Parti'nin çıktığı ilk günden itibaren kendisini, rejimin sac ayak ve unsurları ile çatışmamayı ilke edinen bir ihtiyatlı çekingenliğin ürünü bir kimlik tanımlaması olan 'Muhafazakâr Demokrat' olarak adlandırmasıdır. Cizre, bu tanımlama değişikliğini Amerika'nın 11 Eylül saldırısı sonrası siyasal İslam'ın kendi söylemini değiştirme, radikallikten uzaklaşma zorunluluğu olarak görmektedir.⁸⁰ Bu yüzden parti, kendisini demokratik değerlerden ayrılmayan ama muhafazakâr normları da referans olarak gören bir çizgide tanımlama yoluna gitti. AK Parti sıklıkla dinin siyasallaşmasına karşı çıktıklarını her ne kadar Milli Görüş geleneğinden çıkmış bir kadrodan oluşsalar da bu kadronun artık farklı bir siyaset tarzı benimsediğini vurgulamaktaydı.⁸¹ Ama yine de İslami hassasiyetler birçok politik yönelimde etkili olsa da söylemden ve dışsal düzenlemelerden öte gitmemekteydi. Bu düşünceye göre artık İslamcılar İslami devlet kurma arzularından vazgeçmişler-

dir. AK Parti'nin de desteklediği 'muhafazakâr demokrasi' ye göre bu yeni devlet, seküler ama Müslümanların taleplerine karşı saygılı tanımlanmaktaydı.⁸²

Partinin programına baktığımızda Soğuk Savaş sonrası siyasi ve politik yönelimlerin etkisi altında olduğunu görebiliriz. Globalizm, demokrasi, insan hakları, serbest piyasa ekonomisi gibi vurguların partinin 'yeni dünya düzeni'ne eklenmesi iradesi olarak görülmelidir.⁸³ Öte yandan, İslami ve geleneksel referansları da reddetmeyen AK Parti'nin bu yönelimleriyle neo-liberal ekonomi politikalarını birleştirmesi ortaya oldukça karma bir ideolojik söylem çıkarılmaktadır. Özal'la başlatılmış olan neo-liberal ekonomik sürecin Ak Parti döneminde, doruk noktasına ulaştığını görüyoruz. Yani bu çizgide büyük zıtlıklar ya da büyük kırılmalar yok. Yoğun oranda bir süreklilik gözlemlenmektedir. Ak Parti iktidarının ekonomi politikasına bakıldığında, bu politikanın özel teşebbüsü çok önemsendiği görülmektedir. Özel teşebbüs, sermaye, özel girişimcilik çok önemlidir, bunların önünün açılması lazımdır denilmektedir. Önünün açılması için de devletin özelleştirme politikalarını geliştirmesi, "yüklerinden" kurtulması gerekir mantığı işletilmektedir. Süreç içerisinde bu gerçekleşti mi? Tamamen gerçekleştiğini söylemek zordur. Çünkü devletin imkanlarının kullanımı devlet ihaleleri üzerinden, ulufeler üzerinden ve rantlar (özellikle yol yapımı ve inşaat üzerinden) Ak Parti de kendi zenginlerini yarattı. Başka bir deyişle, klasik Türk-İslam imparatorlukları geleneğinde ve özellikle Osmanlı iktisadi düzeninde var olan husus, yani "iktidar ticareti" yine ön plana çıkmış ve "her iktidar kendi zenginini yaratır" diye siyasal edebiyat ve kültürümüze girmiş olan husus, en yeni formlarıyla birlikte Ak Parti iktidarında güçlenerek devam etmiştir.

Aynı zamanda siyasi anlamda AK Parti'nin, ANAP geleneğinin bir tevarüsü olarak, Türkiye'deki merkez-sağ parti geleneğini oluşturan İslamcılık, Muhafazakârlık ve Milliyetçilikten çeşitli şekillerde beslendiği ve yerine göre bunları ön plana çıkardığı gözlemlenmiştir.

AK Parti kendini şu dört alanda tanımlamıştır: Ekonomik büyüme, hizmet yönelimi, demokratikleşme ve İslami muhafazakârlık.⁸⁴ Bu anlamda, hizmet siyaseti muhafazakârlıkla birleşen ve AK Parti'nin en çok öne çıkan özelliği olarak tartışılmaktadır. AK Parti'nin 'işimiz hizmet, gücümüz millet' sloganından da anlaşılacağı üzere, parti kendisini diğer partileri halkı umursamayan ve hizmet sağlamakta yetersiz olarak niteleyerek onlardan farklılaştırmaktadır.⁸⁵ Bu süreci Koçal da sosyal devletin hayırseverlik eliyle yerinden edilmesi olarak tanımlamıştır. Buna göre, "*dinsel inanç merkezli bir sosyal politika, taşrada egemenleşme sürecindeki kapitalizmin ürettiği çelişkilerin muhafazakâr niteliği ağır basan sivil toplum tarafından içselleştirilmesi bakımından önemli bir politik 'rıza' kaynağı işlevi görmektedir*".⁸⁶ Yıldız da AK Parti'nin kendisini kimlik odaklı siyaset ile değil hizmet odaklı siyasetle tanımladığını ve hatta muhafazakâr demokrasi söylemini de buradan kurduğunu iddia etmektedir. Bu bağlamda, muhafazakârlık var olan statükoyu sürdürmeyi değil; değerlere bağlı ve uygun bir hizmet anlayışını sürdürmeyi esas görmektedir.⁸⁷ Millete hizmet söylemi, sağ muhafazakâr geleneğin popülist halkçı söylemiyle de iç içe geçmektedir.

Bu dönemin önemli olaylarından biri de, Irak'a asker göndermek için hükümetin meclise sunduğu tezkeredir. 1 Mart 2003'de Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ta yürüttüğü savaş için Türkiye'nin hava sahası, liman ve topraklarını kullanmak için oluşturulan öneri, kabul edilmesi konusunda Başbakan Erdoğan ve AK Parti iktidarı çok çaba göstermelerine rağmen, meclis tarafından reddedilmiştir. Bu ABD'nin uzun yıllardır Türkiye askeri yönetiminin müttefiki olması, Türk ordusunun ABD'den silah ve mühimmat yardımı alması gibi yakın ilişkiler nedeniyle oldukça ilginç bir gelişme olarak görüldü. Cizre, Milli Güvenlik Kurulu'nda hükümete tezkere konusunda herhangi bir öneride bulunmayan ordunun özellikle hükümete tam destek veriyor imajı edinmemek için karar alma sürecine dâhil olmaktan kaçındığını öne sürmektedir.⁸⁸ Bu anlamda, kamuoyunun gözünde AK Parti'nin bu tür ciddi bir kararı almakta bocaladığına dair bir izlenim yaratılmış oldu.⁸⁹ Daha temelinde ise, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hükümete alınacak kararda destek vermekten kaçındığı açık bir biçimde görülebilir.

2004’de yapılan yerel seçimler de 2002 yılı genel seçimin ardından AK Parti’nin başarıyla sonuçlandı. Seçim sonuçlarına göre AK Parti %42’lik oyla 1750 belediye başkanlığını ve 15 büyükşehir belediyesinin ise 11’ini kazanmıştır. Bu açıdan oldukça önemli ve yüksek bir oy oranıyla 2002 genel seçimlerinde göstermiş olduğu başarıyı yerel yönetimler ölçeğinde de tekrarlamıştır.

AK Parti hükümetinin **Kürt sorunundaki** çözüm önerileri ise bu ilk dönemde, önceki hükümetlerin politikalarından kopuş niteliği taşımaktadır. AB uyum paketi içinde yer alan Kürtçe yayın ve eğitime dair özgürlüklerin genişletilmesi kamuoyunda oldukça önemli tartışmalara neden oldu. Hem milliyetçi hem de ulusalcı kesimin ülkenin bölünmesi üzerinden tartıştığı bu meselenin AK Parti politikasında nerede durduğu ise yıllar içinde daha da netleşti. Bu dönem AK Parti’nin Kürt meselesine yaklaşımı ‘Kürt kimliği’ üzerinden bir tanıma değil; “dinsel referanslı millet kurgusunun kültürel bir rengi” olarak Kürtlerin kültürel tanınmasını ima ediyordu.⁹⁰ Bu açıdan, AK Parti hükümeti, Kemalist milliyetçilik projesi açısından sorunlu görünen Kürt ‘kültürel’ özgürleşmesinin İslami bir ortaklık içinde yer alabileceğini düşünüyordu. Özellikle reform paketiyle tartışılan Kürtçe eğitim ve yayın meselesi, vatandaşlık ve tanıma gibi konularla derinleşmiştir. Erdoğan ‘Türkiyelilik’i ‘üst kimlik’ olarak öne sürmüş ve Türklerin, Kürtlerin ve diğer etnik kimliklerin de bu şemsiye kavram altında birleşebileceğini söylemiştir.⁹¹ Bu öneri, kamuoyunda hararetli tartışmalara neden oldu. Özellikle asker bu tartışmalara sert bir şekilde karşı çıktı. Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt 2003 yılında yaptığı bir açıklamada, üst kimlik oluşturma çabasının milli kimlikleri yok etme amacı güttüğünü ve bunun da sonuçta ulus-devletin ve egemenliğin yok edilmesine neden olacağını söyleyerek tepki gösterdi.⁹²

Türkiye vatandaşlığı ‘üst kimliği’ ve etnik alt-kimlikleri birbirinden ayıran bu yaklaşım, Kürt kimliğinin anayasa tarafından tanınması talebine karşılık öne sürülmüş bir ‘anayasal vatandaşlık’ önerisi olarak düşünülmelidir. Ancak bu öneri AK Parti’nin genel Kürt politikası içinde farklı yaklaşımlarla birlikte yer almıştır. Burhanettin Duran’a göre, AK Parti’nin ‘tek devlet, tek millet, tek bayrak’ vurgusu ve İslam’ı birleştirici unsur olarak resmetmek gibi temel yönelimler hükümeti bir yanda milliyetçi/muhafazakâr diğer yanda dönüştürücü/demokratik girişim olan bir sarkaçta salınmasına neden olmuştur.⁹³ Süreç içinde görüldü ki, bu sarkaçta salınım, AK Parti ve AK Parti’yi destekleyen muhafazakâr toplum kesimlerinin, kritik olaylar açığa çıktıkça, daha çok neo-Osmanlıcı ve milliyetçi refleksleri öne çıkan bir yönelimde cereyan etmiştir. Gelgitlere rağmen, Kürt politikasına ilişkin RTÜK’ün 2006 yılında, özel radyo ve televizyon kanallarının 45 dakikalık Kürtçe yayın yapmalarına müsaade eden bir karar vermesi oldukça dikkate değer bir gelişme olarak görülmüştür.⁹⁴ Bu durum, Kürt hareketinin taleplerinin tartışmaya açılabilmesine dair umut veren bir gelişme olarak algılanmıştır. Ayrıca, 2005 yılında Diyarbakır’a giden Erdoğan’ın Türkiye’nin ‘Kürt sorunu’ olduğunu kabul etmesi ve geçmişte devletin bu konuyla ilgili hatalar yaptığını söylemesi de bir başka dönüm noktası olarak görülmelidir.⁹⁵ Erdoğan’ın Türkiye’nin başbakanı olarak resmi Kürt politikasına ilişkin bu itirafı yeni bir politikaya ihtiyaç duyulduğuna dair bir gösterge olarak okunmuştur. Bu anlamda bu açıklama Kürt sorunu açısından oldukça önemli bir kırılma noktasıdır. Ancak çok uzun süre geçmeden bu anlaşma yolu tekrar kapanmıştır. Erdoğan’ın İslam’da ortaklaşma ideali Kürt hareketini ikna edememiş olacak ki, 2005 yılı Bahar ayları Kürt bölgesinde çok sert çatışmalarla geçmiştir. 2006 yılında Diyarbakır’da bir çatışmada güvenlik güçleri tarafından PKK militanlarının öldürülmesi üzerine şehirde başlayan olaylar git gide büyümüş ve altı sivilin ölümüyle sonuçlanmıştır.⁹⁶ Sonuçta AK Parti 2006 yılında, General Özkök’ün Türkiye’nin en büyük sorununun teröre başvuran ayrılıkçı hareketler olduğunu sözüne katılarak, anti-terör yasasını çıkartmıştır. Yasaya göre, terör saldırılarına verilecek cezalar artırıldı ve gazeteciler için ‘terör propagandası yapmak’ suçu yeniden tanındı.⁹⁷

Şemdinli olayları ise 2005 yılına damga vuran ve Kürt meselesi bağlamında AK Parti’nin bu ilk döneminde yaşadığı en çarpıcı gerginliklerden biridir. Kasım 2005’de Şemdinli’de

yaşanan bir patlamada 14 kişi öldü ve patlamanın arkasında sivil kıyafetli iki astsubayın olabileceğine dair güçlü kanıtlar oluştu.⁹⁸ Ancak buna rağmen, olay sonrasında hiçbir askeri yetkili yargılanmadı veya görevinden alınmadı. Ancak bu olay bile tek başına, Türkiye’de askeri destekli bir ‘derin devlet’in varlığına ve silahlı örgütlenmesine dair önemli işaretler taşıyordu. Sonrasında Ergenekon soruşturması kapsamında Şemdinli olayı da iddianamede yer alacaktı.⁹⁹ Şemdinli’de halkın isyanıyla karşılanan bu olayın ardından şehirdeki tedirginlik ve hararet birkaç gün boyunca sürdü. Ancak Kürt meselesine dair önemli gelişmelerin yaşandığı bir süreçte bu olay özgürleşme hamleleri önünde engel olmuş ve dahası hükümet politikasını tamamen değiştirmiştir. Bu açıdan da AK Parti’nin Şemdinli’deki krizi yönetmekte yetersiz kaldığını ve bunun da AK Parti’nin Kürt politikasının temel göstereni haline geldiğini söyleyebiliriz.¹⁰⁰ Kürt sorununu çözmeye yönelik hükümet iradesi Şemdinli’deki olayları yönetmekte başarısız olmuş ve dahası Kürt hareketiyle diyalog kurulmasına dair umutlar da uzunca bir süre için ertelenmiştir. Anti-terör yasasının getirdiği gerilimin Şemdinli’de doruk noktasına ulaşmasıyla bölgedeki çatışmalarda artmış ve 2006 yılı yoğun çatışmalarla geçmiştir.

2006 yılında yaşanan bir diğer önemli olay ise, Danıştay’a yapılan silahlı saldırıdır. Avukat Alparslan Aslan Danıştay binasına girdikten sonra 2. Daire’nin toplantı yapmakta olduğu odaya girip orada bulunanların üzerine ateş açmış üyelerden bir kişinin ölümüne sebep olmuştu. Ardından Cumhuriyet Gazetesi’nin İstanbul’daki binasının önüne konulan bomba kamuoyunda tepkiye ve güvensizliğe yol açtı. Her iki olay da birkaç yıl sonra, askeri yönetimle ilişkilendirilerek derin devletin komploları olduğu gerekçesiyle Ergenekon davasına dâhil edildi.

2007 yılının bir diğer önemli olayı gazeteci Hrant Dink’in bir silahlı saldırı sonucu öldürülmesi oldu. 19 Ocak günü İstanbul’da çalıştığı Agos Gazetesi’nden çıkan Hrant Dink başının arkasına ateş edilmesiyle yaşamını kaybetti. Bu olay oldukça büyük yankı buldu. Çünkü Hrant Dink birçok tehdit almaktaydı ve Ermeni-Türk ilişkilerine dair yazdıkları nedeniyle özellikle milliyetçi kesimden tepki görüyordu. Olaydan sonra yapılan soruşturma derin devlet ve milliyetçilik bağlarını ortaya çıkardı ve suikastın zanlısı Ogün Samast’ın kurduğu bağlantıların çok daha derinlere gittiği görüldü. Hatta devletteki birçok yetkilinin saldırı planından haberdar olduğu ancak önlemek için herhangi bir önlem alınmadığı da güçlü kanıtlarla ortaya çıkarıldı. Ancak yine de bu bağlantılar çoğunlukla ya hasıraltı edildi ya da yargılama sürecinde dikkate alınmadı. Bu olay, devletin şeffaflığına ilişkin önemli şüpheler taşımasının yanı sıra, devletin milliyetçi yöneliminin hükümetlerin yenilenmesiyle bile değişmesi oldukça zor bir ezber ve toplumsal hafıza üzerinden işlediğini gösterdi.

Bu gerilimlerin etkisi artarak 2007 yılında asker ve hükümet arasında krizlere neden oldu. Erdoğan’ın Kürt Bölgesel Yönetimi (KBY) ile hükümetin direkt müzakerelere başlayabileceğini söylemesi asker tarafından tepkiyle karşılandı. PKK’nın çok sayıda militanının Kürt Bölgesel Yönetimi tarafından Irak’da barındırıldığı ve dahası KBY’nin PKK’ya destek verdiği bilindiği için bu oldukça tartışmalı bir meseleydi. General Büyükanıt bu teklifi sert biçimde reddetti ve Erdoğan’ın bunu Büyükanıt’ın kişisel düşüncesi olarak adlandırması sonucunda Genelkurmay Başkanlığı’nın Büyükanıt’ın sözlerini kurumun resmi görüşü olarak açıklaması tansiyonu daha da tırmandırdı.¹⁰¹ Ardından, Büyükanıt Türk ordusunun Irak’a sınır ötesi operasyon düzenlemesi gerektiğine ilişkin açıklamada bulundu. Ancak askeri müttefiki olan ABD’nin bu müdahaleden hoşnut olmayacağını bilen Erdoğan, önce gerektiği durumda bu adımın atılabileceğini söyledi. Sonrasında ise, Türkiye’nin terörle mücadelesini öncelikle kendi topraklarında sürdürmesi gerektiğini belirtti.¹⁰² Erdoğan’ın bu aşamada sivil-ordu ilişkilerinde hala dengeyi sağlamaya çalıştığı söylenebilir. Çünkü Ağustos ayında yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimleri için bu ılımlı tavrın gerekli olduğunu düşünmüş olmalıdır. Ancak, özellikle seküler ulusalcı ve Kemalist kesimler, Milli Görüş geleneğinden gelen ve eşi başörtülü olan bir Cumhurbaşkanı’nın seçileceğine dair korku taşıdığı için AK Parti’nin müstakbel Cumhurbaşkanı adayına karşı çıktılar. Bu kesim, 2007 yılının Nisan ve Mayıs aylarında Atatürkçü Düşün-

ce Derneği'nin (ADD) önderliğinde gerçekleşen mitinglere yoğun katılım gösterdi. Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerde düzenlenen bu mitingler '**Cumhuriyet Mitingleri**' olarak adlandırıldı ve laiklik savunusunun hâkim olduğu protestolardan oluşuyordu. Mitingler Recep Tayyip Erdoğan'ın ve Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı adaylığına karşıtlık üzerinden organize edildi.¹⁰³ Bu mitingler oldukça kalabalık bir grubu bir araya getirmek açısından dikkat çekiciydi ve laik ve Kemalist cumhuriyetin/devletin koruyuculuğunu üstlenme iddiasını taşıyordu. Kolektif bir harekete katılmak anlamında bireyselci bir hareketin bir örneği olsa da uzun vadede ortak söz yaratma ve etki doğurma açısından yetersiz kaldı.¹⁰⁴

Kalabalık mitinglerin ardından **27 Nisan 2007** tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin internet sitesinde ültimatoma benzer, oldukça sert bir mesaj yayımlandı.¹⁰⁵ Sitede yer alan yazıda, Büyükanıt laikliğin güçten düştüğüne dair endişeleri olduğunu ve askeri yönetimin hem Recep Tayyip Erdoğan'ın hem de Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığı adaylığına karşı olduğunu belirtmişti.¹⁰⁶ Bu olay hükümete karşı uyarı niteliğinde olup internet sitesinde yayımlanması nedeniyle '**27 Nisan e-muhtıra'sı**' olarak anılmaktadır. Bu, ordunun interneti kullanarak hükümeti ve kamuoyunu etkilemeye çalışması açısından bir ilkti.¹⁰⁷ Askeri yönetimin AB uyum ve demokratikleşme sürecinde olabildiğince kısıtlandığı ve dolayısıyla sivil yönetimin demokrasinin gereği olarak güçlendirildiği bu dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yaptığı müdahale açıkça muhtıraydı. Dolayısıyla demokratik, sivil yönetime müdahale ve baskı anlamına gelmekteydi. AB ile üyelik görüşmelerine başlamış olan bir ülke olarak Türkiye'nin demokratikleşme adımları arasında yerini alan e-muhtıra askeri yönetimin henüz bu sivilleşmeyi kabulmediğini gösterdi. 2007 yılı bu açıdan ordu-hükümet ilişkileri bakımından yeni bir başlangıç oldu; askeri-sivil yönetim arasındaki gerilim yoğun bir güç mücadelesine dönüştü.

Bu gerilimli siyasi ortama rağmen AK Parti **22 Temmuz 2007 genel seçimlerinden** de birinci parti olarak çıktı. Bu başarısında, AB'ye uyum reformlarının ve demokratikleşmeye dair atılan önemli adımların etkisi olduğu söylenebilir. Ancak özellikle, 2007 seçimlerinde AK Parti'nin söylemini etnik Türk milliyetçilerinden ayırıştırması ve onlarla arasına mesafe koyması seçim başarısında etkili oldu. Bu sayede hem muhafazakârların hem de Kürt oylarını alarak birinci parti oldu.¹⁰⁸ Öyle ki, AK Parti'nin oyları bu seçimde %47'ye ulaştı. Aynı yıl bir de Cumhurbaşkanlığı seçimlerine sahne oldu. AK Parti protestolara ve ordudan gelen 'uyarı'ya rağmen Cumhurbaşkanı adayını geri çekmedi ve adayı Abdullah Gül Cumhurbaşkanı seçildi.

Hem asker-sivil ilişkileri bakımından hem de demokratik gelişmeler açısından üstelik üç tane önemli seçim yaşanması bakımından 2002-2007 arası dönemde oldukça hareketli siyasi tartışmalar yaşandı. Bu dönemin AK Parti hükümetinin ilk dönemi olması nedeniyle, parti siyasi kimliğini oturtmaya çalışmış, askerle 'Milli Görüş' geleneğinden gelmesinden kaynaklanan tarihsel gerilimini daha yumuşak bir yaklaşımla sürdürmeye çalışmıştır. Ancak bunun yanı sıra AK Parti'nin AB üyeliği yolunda oldukça inançla ve gayretle çalışmalarını sürdürdüğünü görebiliriz. Bu yolda uygulamaya konan demokratikleşme reformları sivilleşme yolunda atılan adımlar olduğu için askerinin, laik ve Kemalist devletin çözüleceğine dair korkularını da besler nitelikte olmuştur. Bu anlamda, hükümetin faaliyetlerini tehdit olarak algılayan asker, otoriter yapısına ve ülkede geçerli olduğunu düşündüğü tarihsel meşruiyetine güvenerek hükümete kısmi bir müdahalede bulunmuştur. Ancak sonraki gelişmelerin de işaret ettiği gibi bu müdahale başarılı olamamış ve aslında asker bu açıdan halkta kendisine güçlü bir destek bulamamıştır.¹⁰⁹ Partinin girdiği her iki seçimde de başarı elde etmesi ve hatta genel seçimlerde oylarını yükseltmesi bunu açıkça göstermektedir. Bu anlamda bu dönem Türkiye siyasi ilişkileri bakımından oldukça önemli dönüşümlere işaret etmektedir. Merkez- çevre ilişkileri bakımından çevrenin güçlenmesi olarak okunabilecek bu süreçte, muhafazakâr İslamcılık siyasi olarak yükselişe geçmiş ve tüm tarihsel engellemelere rağmen yüksek oy oranlarıyla iktidara gelmiştir. Kürt etnik mücadelesi de bir parti olarak değil ama Bağımsızlar olarak genel seçimden önemli bir oy oranı elde ederek meclise girmeyi başarmıştır.¹¹⁰

2. AK Parti'nin "Kalfalık" Dönemi (2007 ile 2011): "Pan-İslamist Popülizm" Aparatı ile 'İslamileştirici Dil'in Sisteme Arzı

2007 yılının son ayları Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi için gerekli anayasa değişikliği için referandum yapıldı. Referandumdan 'EVET' kararı çıktı ve sonuçta Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesine karar verildi.

Bu dönemde, önceki dönemde devralınan gerilimler neredeyse partinin genel politikasına hâkim olan temel yönelimler haline geldi. 2007'nin son aylarında İstanbul Ümraniye'deki bir evin bahçesine gömülü silah ve patlayıcıların olduğuna ilişkin gelen bir ihbar üzerine, sözü geçen ev bulundu ve yapılan kazıda 27 adet el bombası, çok sayıda da patlayıcı ele geçirildi.¹¹¹ Sonuçta emekli bir albay ile binbaşının tutuklanmasıyla başlayan, yıllar içinde oldukça genişleyecek **Ergenekon** davası süreci başlamış oldu. Bu dava Türkiye'deki gizli ve derin yapılanmanın silahlı kuvvetler mensupları ile kurduğu ilişkiler yoluyla hükümeti düşürme, darbe yapma gibi planlar yapıldığı şüphesiyle başladı. Resmi raporlara göre, Ergenekon adı verilen suç örgütü 7 Temmuz'da kitle hareketliliğini başlatarak kaos yaratmayı hedeflemekteydi. Bunun yanı sıra yüksek mahkeme üyelerinin 30 kişilik bir saldırı ekibiyle katledilmesi ve Türkiye ekonomisinin hızla düşüşe geçtiğini gösteren kampanyalar planlanmıştı. Amaç ülke bütününde kargaşa yaratmak ve hükümetin düşmesine neden olmaktı.¹¹² 2009 yılı boyunca da tutuklamalar medyanın gündeminden inmedi. AK Parti'nin üzerindeki baskının arttığını hissettiği bir dönemde hem de kapatma davasının açıldığı bir dönemde böyle bir operasyona başlanması oldukça dikkate değerdir (Jenkins, 2009, s. 47). Mart ayında yapılan şafak operasyonlarıyla da çok sayıda kişi tutuklandı, bunlar; İstanbul Üniversitesi'nin eski rektörü Kemal Alemdaroğlu, İşçi Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek ve Cumhuriyet gazetesi editörü İlhan Selçuk.¹¹³ Bu dönem başlayan tutuklama dalgaları uzun yıllar sürdü ve Ergenekon AK Parti'nin temel politika maddelerinden, siyasi söyleminin ayrılmaz parçalarından biri haline geldi.

2008 yılının oldukça gerilimli bir dönemi da AK Parti'ye 'laiklik karşıtı eylemlerin odağı olmak' gerekçesiyle kapatma davası açılmasıyla yaşandı. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Abdurrahman Yalçınkaya, partinin kapatılması ve Başbakan Erdoğan başta olmak üzere, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül dâhil 71 kişinin 5 yıl süre ile siyasetten uzaklaştırılması iste miyle hazırladığı iddianameyi Anayasa Mahkemesi'ne sundu. Ancak, Anayasa Mahkemesi kapatma istemini geri çevirirken, Hazine yardımının yarısının kesilmesine hükmetti. Öncelikle iddiaya ilişkin delillerin neredeyse hepsi gazete haberlerinden oluşuyordu ve doğruluğu kanıtlanmış bilgiler değildi. Bir diğeryse delil olarak yer alan açıklamalar kamu görevlilerine aitti ve onlar da AK Parti üyesi olmadıkları için söylediklerinin parti açıklaması gibi görülmesi mümkün değildi. Parti üyelerinin açıklamaları ise fikir beyan etme özgürlüğü çerçevesi dâhilindeydi; dolayısıyla bu sınırı aşmıyordu.¹¹⁴ Sonuçta parti kapatılmadı ancak bu türden bir girişim hele ki yeterli deliller de elde yokken demokrasi ve halk iradesine oldukça zarar verici bir hamleydi. Yargının kendisini yürütmenin üstünde konumlandırın neredeyse onun yetkilerini sorgulayan bir şekilde 'yargı iktidarı' dayatması Türkiye'nin siyasi kültürüne oldukça içkin bir durumdur. Nasıl ki askeri yönetim kendisini Kemalizm'in ve Cumhuriyet'in bekçisi olarak adlandırıyor ve aslında buradan kendisine bir meşruiyet biçiyorsa; yargı da Türkiye'de geleneksel olarak buna benzer bir şekilde kendisini Cumhuriyet'in koruyucusu olarak konumlandırıyordu. Ancak bu siyasi kültür demokrasinin az gelişmişliğine katkıda bulunmanın yanı sıra, kişilerin demokratik tercihlerini de denetleyen bir üslupla 'ceberrut devlet' geleneğinin bir parçası olarak varlığını sürdürdü. Seküler modernleşmenin bu denetleyici ve tekçi yapısının bir parçası olarak yargı kurumları bu anlamda siyasal İslam geleneğinden gelen partileri her zaman için tehlike olarak gördü ve aslında yetkilerini aşan bir biçimde bu yapılara saldırdı. Dolayısıyla, bu kapatma davasında da gördüğümüz o ki, yeterli delilin bulunmadığı halde bile partiyi laiklik karşıtı eylemlerin odağı olarak nitelemek yargısal bir tespit olmanın tam tersine demokratik yapıya yargının yetkisini aşan bir biçimde yaptığı müdahaledir. Partiyi

açılan kapatma davasına karşılık, AK Parti de “*Siyasi hayatını sağlama almak ve iktidarını sürdürmek adına sistemik güç ve onun uzantıları ile uzlaşmanın yolunu seçmiş[tir] ... Bir başka deyişle, AK Parti'nin kapatma davası operasyonu ile kendisinden 'istenen'lerin ayırından varmış ve beklenenleri gerçekleştirdiği oranda da kapatılmayacağını, olsa olsa para cezası türünden cezalarla süreci geçiştireceğini görmüş bir halet-i ruhiye içinde bulunduğunu söylemek mümkün görün [müştür].*”¹¹⁵

2008 yılındaki bir diğer önemli gelişme de başörtüsü yasağını kaldırma çalışmaları oldu. Her ne kadar başörtüsü mücadelesi AK Parti ile Milli Görüş geleneğinin 90'lı yıllarda üniversite önlerinde düzenlemiş olduğu başörtüsü yasağı protestolarıyla ve tabii ki İslami duyarlılıkları nedeniyle ilişkilendirilmiş olsa da, ilk döneminde parti bu konuya dair hiçbir girişimde bulunmadı. Ancak 2008 yılında, aniden Erdoğan bu yasağın kalkması gerektiğini ve bunun da ‘tek sözlerine’ bakacağını söyledi. MHP'nin de verdiği destekle anayasa değişikliği önerisi meclise geldi ve kabul edildi. Buna göre Anayasanın 10. maddesi ve 42. Maddesinde değişiklik yapıldı. Ancak Anayasa Mahkemesi değişikliği feshetti. Anayasa Mahkemesi'nin fesih gerekçesi yapılan değişikliğin anayasanın ‘laik devlet’ ibaresine aykırı olduğu ve aykırı değişiklik yapılamayacağıydı.¹¹⁶ Bu nedenle, yasağın kaldırılması bir sonraki aşamaya kaldı.

2009 yılı yerel seçim çalışmalarına ve propagandalara sahne oldu. Seçim sonuçları %38.8'lik oy oranıyla AK Parti lehine çıktı. 10 adet Büyükşehir Belediye Başkanlığı alan partinin siyasi üstünlüğünü sürdürdüğü görüldü.

2009 yılının bir diğer önemli olayı ise **Davos krizi** olarak tarihte yerini almıştır. İsviçre'nin Davos kentinde düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu'nda "Gazze: Ortadoğu'da Barış Modeli" konulu oturuma katılan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan kendisine yeterince söz hakkı verilmediği ancak aynı oturumda bulunan İsrail Devlet Başkanı Şimon Peres'e daha fazla söz hakkı verildiği gerekçesiyle itiraz etmiştir. Erdoğan ‘*One minute!*’ (Bir Dakika!) şeklinde bir uyarıyla söze girdiği için yaşanan olay ‘one minute’ olarak nitelenmiş ve kamuoyunda geniş yer bulmuştur. Peres'in Gazze'ye ilişkin İsrail politikasını savunan konuşmasının ardından Erdoğan müdahalede bulunarak şunları söylemiştir:

Sesin çok yüksek çıkıyor. Benden yaşlısın biliyorum ki sesinin benden çok yüksek çıkması bir suçluluk psikolojisinin gereğidir. Benim sesim bu kadar çok yüksek çıkmayacak. Bunu böyle bilesin. Öldürmeye gelince siz öldürmeyi çok iyi bilirsiniz. Plajlardaki çocukları nasıl öldürdüğünüz, nasıl vurduğunuzu çok iyi biliyorum. Ülkenizde başbakanlık yapmış 2 kişinin bana çok önemli lafları vardır. Filistin'e, tankların üstünde girdiği zaman, 'kendimi bir başka mutlu addediyorum' diyen başbakanlarınız var. Tankların üzerine çıkıp da 'Filistin'e girince mutlu oluyorum' diyen başbakanlarınız var. Ve bana sayılar veriyorsunuz. İsmi de veririm, belki merak edenleriniz vardır¹¹⁷

Sözlerinin sonunu Davos'a bir daha gelmeyeceğini söyleyerek bitiren Erdoğan, oturumu terk etti ve bu gerilimli olay medyada oldukça geniş ilgi buldu. Ergenekon davasının bir parçası haline gelen ‘İrtica ile Mücadele Eylem Planı’ da 2009 yılında siyasi tartışmalar arasına katıldı. **Taraf** gazetesinin iddiasına göre, Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan bir belge vardı ve bu belge AK Parti ve Fethullah Gülen Cemaati'ni bitirmeye yönelik planlar içeriyordu. Belgenin altında da Albay Dursun Çiçek'in imzası bulunmaktaydı. AK Parti yetkililerinin belgeyle ilgili suç duyurusunda bulunması üzerine Dursun Çiçek Ergenekon savcılığı tarafından sorgulandı.¹¹⁸ Genelkurmay Askeri Savcılığı, yürütülen soruşturma sonucunda, ‘İrtica ile Mücadele Eylem Planı’nın Genelkurmay’da hazırlanmadığının tespit edildiğini bildirdi. Ancak bu süreçte askeri personelin yargılanma sürecini değiştiren yasa değişikliği yapıldı. Yapılan değişiklikle birlikte artık askeri görevlilerin sivil mahkemelerde yargılanması mümkün hale getirilmiştir. Cumhurbaşkanı Gül yasa değişikliğini onaylarken, bu değişikliğin AB’ye uyum süreci için gerekli olan “Askeri mahkemelerin yetkisinin askeri personelin askerlikle ilgili görevleriyle sınırlandırılması” koşulu nedeniyle yapıldığını belirtmişti.¹¹⁹ Ancak değişikliğin bundan daha başka amaçları da olduğu açıktır. Asker-sivil ilişkilerinin böylesine gerildiği bir

dönemde askerlerin sivil mahkemelerde yargılanması aslında ‘askerlik görevi gereği’ imtiyazını ortadan kaldırmayı ve ‘hükümeti yıkmak’ suçuyla tutuklanan askerleri yargılayabilmek anlamına geliyordu. Bir başka deyişle, askeri yönetimin sahip olduğu gücü ve meşruiyeti zayıflatan bir hamle idi.

2007 yılında **Nokta** dergisinin haberiyle ortaya çıkan Amiral Özden Örnek’e ait olduğu iddia edilen günlüklerde Ergenekon adı verilen örgüt tarafından çok sayıda plan yapıldığı ortaya atılmıştı. Bu planlar Ayıışığı, Yakamoz, Sarıkız, Eldiven ve Kafes gibi kod adlarıyla isimlendirilmişti. Bunlar arasında en büyük çaplı plan ise Balyoz kod adlı plandı. Buna göre Cuma namazı çıkışı birçok camide patlama, terörist saldırılar, siyasi aktörlere saldırı ve infaz planlanmaktaydı.¹²⁰ Bu operasyonlardan sorumlu tutulan şüpheliler de ‘Balyoz’ adı verilen davada yargılandılar. Balyoz Darbe planı iddianamesi 2010 Temmuz ayında kabul edildi. İddianamede 196 askeri personel şüpheli olarak yer aldı. Bu aslında 2007 yılında başlatılan soruşturmanın 2. ana davasıydı. Zaten 2012 yılında her iki ana dava birleştirildi ve Ergenekon davası olarak anılmaya başlandı. Bu planları yapmaktan sorumlu tutulan şüphelilerin gitgide artması AK Parti’nin söylemini askeri vesayetten uzaklaştıkça demokratikleşmenin arttığı iddiasıyla güçlendirirken, askerinin imajını ve gücünü azalttı. Çok uzun yıllar süren bu operasyonun çapı gitgide genişledi; öyle ki 2012 yılının ilk aylarında Türkiye’deki tüm amirallerin yarısı ve aktif görevde bulunan generallerin de onda biri tutuklu idi.¹²¹ Bu açıdan davanın neye hizmet ettiği, ne amaçladığı oldukça tartışmalıydı. Ama öte yandan yargılamanın tarafsızlığı ve usulü de oldukça tartışmalıdır. İddia edilen yazışmaların, belgelerin, andıçların hiçbirinin şüpheliler tarafından yazıldığı mahkemede kanıtlanamamıştır. Bu nedenle de Ergenekon davasına oldukça ihtiyatlı yaklaşılmalı, davanın kesin sonuçlar sağlayamadığı bilinmelidir.¹²² Bu tür davalar, ileriye yönelik siyasi çıkar ve amaçlar için operasyonel ve sansasyonel hamleler haline geldiği algısı yoğunlaştı.

Bu dönem Kürt hareketiyle ilgili de önemli gelişmeler yaşandı. Ergenekon davasında olduğu gibi Kürt hareketinden birçok isim tutuklanmış ve yargılama dalgası başladı. Bu yargılama sürecinin yanı sıra, ‘**Kürt açılımı**’ da oldukça önemli bir gündem maddesi oldu. 2009 yerel seçimlerinde Demokratik Toplum Partisi (DTP) Güneydoğu Anadolu’da Kürt oylarının çoğunluğunu kazandı ve bu gelişime aslında AK Parti’nin birinci parti oluşu kadar önemli bir gelişmeydi. Çünkü, bu gelişme 2002’den beri yüksek oy oranlarıyla neredeyse Türkiye’nin tüm bölgelerinde çoğunluk olan AK Parti’nin Kürt oylarını DTP’ye kaptırdığı anlamına geliyordu. AK Parti’nin 2003 yılında yapmış olduğu reformlar, Güneydoğu Anadolu bölgesine ulaşımı kolaylaştırmak için yapılan karayolları, bölgeye açılan üniversiteler ve sağlık hizmetleri sosyal ihtiyaçları karşılamış olsa da; bölgenin kimlik taleplerini karşılayacak bir siyasi gelişme bu tarihe kadar yapılmamıştı. AK Parti Kürt sorununu kabul etmiş olsa da ve her ne kadar Kürt hareketiyle resmi görüşmeler yürütülmesi gerektiğini önceki yıllarda söylese de öncelik başka hükümet meselelerine verilmiş ve aslında Kürt kimliğini tanımaya yönelik bu girişimler parti içinde de hoşnutsuzluğa sebep olduğu için gerekli adım atılmamıştı. Ancak 2009 yılında Gül’ün Kürt sorununun Türkiye’nin en yakıcı sorunu olduğunu söylemesi ve ardından da Erdoğan’ın ‘Kürt açılımı’nı başlatacaklarını duyurması yeni bir dönemin başlangıcı oldu. 2009 yılının Ağustos ayında İçişleri Bakanı Beşir Atalay bir basın toplantısı ile Kürt sorunu hakkında gazetecilerden, akademisyenlerden ve sivil toplum örgütlerinden oluşan bir grupta kamusal tartışma başlatma kararını aldıklarını duyurdu.¹²³ Öyle ki, Erdoğan mecliste diğer partilerin desteğini alabilmek için şöyle bir konuşma yaptı: “Eğer Türkiye bunca gücünü, bütçesini, huzurunu ve genç insanını teröre kurban etmeseydi; eğer Türkiye son 25 yılını bu kavgada harcamasaydı, şimdi nerede olurduk?”¹²⁴ Ancak yine de CHP ve MHP açılıma destek vermedi ve bu girişimle Türk toplumunun çözülmeye gidebileceğine dair kaygılar taşıdıklarını belirttiler.¹²⁵ Hükümet bu itirazlara aldırmazlık etmedi ve sürecin devam ettiğine ilişkin işaretler verildi. Ekim ayında 8’i Kandil Dağı’ndan gelen PKK militanı, 26’sı da Mahmur mülteci kampından gelen mülteciler olmak üzere toplamda 34 kişi Habur sınır kapısından giriş yaptı. Sınır kapısının-

da coşkulu bir karşılama yaşandı ve karşılama ekibi arasında DTP’li milletvekilleri de vardı.¹²⁶ Bu karşılama muhalefet partileri ve bir kısım medya tarafından oldukça tepkiyle karşılandı. Bunun yanı sıra, AK Parti içinden de buna dair hoşnutsuzluk oluştu ve bu partinin göz ardı edemeyeceği bir şey haline geldiği için açılım süreci yavaşladı.¹²⁷ Sonrasında çatışmalar yeniden başladı ve 11 Kasım 2009’da Anayasa Mahkemesi DTP’ye kapatma cezası verdi. Kararın gerekçesinde “*DTP’nin eylemleri yanında, terör örgütüyle olan bağlantıları da değerlendirildiğinde, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline geldiği anlaşıldığından*”¹²⁸ partinin kapatılmasına karar verildiği söyleniyordu. Ardından ise, partinin birçok yerel yöneticisi ve çok sayıda üyesi PKK’lı oldukları gerekçesiyle tutuklandı. Partinin kapatılmasından çok az bir süre sonra Diyarbakır Başsavcılığı çoğu DTP’nin kapatılmasından sonra açılan yeni parti BDP’nin (Barış ve Demokrasi Partisi) görevlileri ve temsilcileri olan 80 kişi hakkında tutuklama kararı çıkardı. 2010 başlarında ise BDP’nin çok sayıda kurucu üyesi gözaltına alındı.¹²⁹

KCK (Koma Civaken Kurdistan-Kürdistan Topluluklar Birliği) yargılamaları sürerken yasalar da bu saldırıya karşı daha ağır hale getirildi. Kamuoyunda ‘taş atan çocuklar yasası’ olarak anılan ve Terörle Mücadele Kanunu’nda taş, sopa gibi saldırı araçlarını kullanmayı da cezalandıran, gösteri, yürüyüşe katılımın cezasını arttıran değişiklik meclisten geçti. Yasa değişikliğine göre 15 yaşından küçük çocukların da çocuk mahkemelerinde yargılanması öngörülüyordu.¹³⁰ Bu yasa değişikliği de Kürt bölgesindeki şehirlerde genellikle gösteri ve yürüyüşler sonra PKK destekçisi olan küçük yaştaki çocukların çatışmaya girmesini engellemeyi hedefliyordu. Bu nedenle de ‘taş atan çocuklar’ yasası olarak adlandırıldı. 2011 genel seçimlerine bu türden hem yargılama hem de şiddet odaklı gerilimlerle girildi.

2010 yılında İsrail ile Türkiye arasındaki gerilimi daha da arttıran ‘**Mavi Marmara Olayı**’ yaşandı. İnsan Hak ve Hürriyetleri Yardım Vakfı’nın (İHH) organize ettiği sadece Türkiye’den değil birçok ülkeden ve içinde Yahudi’lerin de olduğu farklı dinden insanın da katıldığı bir grup Gazze’ye insani yardım ve tıbbi yardım götürmek için Mavi Marmara adlı gemiyle yola çıktı. Ancak gemi uluslararası sularda İsrail’in saldırısına uğradı. Saldırı öncesinde ve sırasında gemiyle canlı yayında bağlantı kuruldu. İsrail saldırısında 9 Türkiye vatandaşı yaşamını kaybetti. İsrail ile Türkiye arasında diplomatik bir kriz yaratan bu olay İsrail’in Gazze’ye insani yardıma bile müsaade etmemesi açısından büyük tepkiyle karşılandı. Silahsız bir yardım gemisinin silahlı bir ordu tarafından saldırıya uğraması diplomasi hukuku açısından da kabul edilir bir durum değildir. Ancak olayın sonrasında 2011 yılında toplanan Birleşmiş Milletler Soruşturma Komisyonu’nun olayla ilgili hazırladığı ‘Palmer Raporu’, İsrail tarafından konulan ablukanın silah geçişini engelleme amacını taşıdığı için uluslararası hukuka uygun olduğunu ancak İsrail’in silahlı saldırısının uygunsuz ve aşırı olduğu gerekçesiyle Türkiye’den özdür dilemesi ve Türkiye’ye tazminat ödemesi gerektiğini belirtmektedir.¹³¹

2011 genel seçimler, sonrasında yaşanan birçok siyasi değişiklik, AK Parti ile Hizmet hareketi arasında bozulmaya yüz tutan siyasi ortaklık, Kürt sorunu açısından değişen dengeler açısından yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Bu nedenle de, 2011 yılı bir sonraki kritik AK Parti hükümetinin üçüncü dönemi olarak ele alınacaktır.

3. AK Parti’nin “Ustalık” Dönemi (2011-2016): Pan-İslamist Popülizm’den “İslam Soslularsalcı Milliyetçilik”e Evrilme

Ele alacağımız AK Parti’nin bu son dönemi, diğer dönemlerden yaşanan çatışmalar, beklenmedik gerilimler ve yargılamalar nedeniyle oldukça farklıdır. Bu dönem boyunca önemle üzerinde durulması gereken, maddeler halinde yer alacak olaylar şu şekildedir: KCK davaları ve Kürt açılımı, referandum ve genel seçim, Gezi Parkı olayları, Hizmet hareketi-AK Parti çatışması ve 15 Temmuz Darbe girişimi.

3.1. KCK davaları ve Kürt açılımı

2010 yılının yazında PKK ateşkes kararı aldı ve Öcalan ile hükümet arasındaki görüşmeler ikinci kez başladı. İsveç'in Oslo kentinde, İsveç'li yetkililerin moderatörlüğünde gerçekleştirildiği için Oslo görüşmeleri olarak adlandırılan bu toplantılarda PKK'nın yönetici kadrolarından ve hükümetten isimler olduğu iddia edildi. Bu görüşmeler gizli yürütüldü ve dolayısıyla kamusal bir tartışma platformu yaratma amacından oldukça uzaktı.¹³² Bu toplantılarda 2011 genel seçimleri sonrasında başlanılmak üzere Öcalan'ın anayasa, barış ve adalet komisyonları kurulması önerisinde ortaklık sağlanmıştı. Ancak seçim sonrası hükümet bu konularda herhangi bir adım atmadı ve çatışma ortamı yeniden alevlendi.¹³³ 2011 ve 2012 yılı boyunca BDP'nin çok sayıda yöneticisi KCK davasına bağlı olarak tutuklandı veya gözaltına alındı. Öyle ki, 2011 yılına gelindiğinde BDP yetkililerinin yaptıkları açıklamaya göre, 2009 yılından beri KCK soruşturması kapsamında toplam 7748 kişi gözaltına alınmış, 3895 kişi de tutuklanmıştı. Tutuklananlar arasında 10 BDP Belediye Başkanı, 8 BDP Belediye Başkan Yardımcısı, 2 BDP Belediye Başkan Vekili ve 29 BDP Belediye Meclis üyesi de bulunmaktaydı.¹³⁴ KCK operasyonları ve BDP Belediyelerine yönelik bu soruşturmalar, Kürt meselesinin çözümsüzlüğünü iyice çıkmaza sürükleyen bir süreç yarattı. Çünkü Kürt kesiminin tanınmaya yönelik taleplerine karşı olarak, 'terör' tanımını oldukça geniş bir şekilde tanımlayan ve yorumlayan Anti-terör yasası¹³⁵ karşılıklı diyalog imkânını çıkmaza sokmuştur. İktidarın açılım politikalarındaki yanlışlarına paralel, PKK'nın özellikle Kandil'in Hükümetin açılım politikası karşısında gelgit yaşayan, terör/şiddet üreten ve silahı bırakmak istemeyen tavrı da, uzlaşma ve barış ortamını hepten içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Bununla birlikte AK Parti'nin Kürt meselesine ilişkin tutarlı ve planlı bir politikası olduğunu söylemek oldukça güçtür; aksine bu süreç oldukça karışık gelişmelerle ilerlemiştir.

Tüm bunların üzerine, "Hizmet" hareketi ile ilintili ordu içindeki güçlerin operasyonel hamlesi olarak sonradan iddia edilen gelişmelerin bir ürünü ve iktidarın sorumluluğuna oynayan siyasi çıkar çatışmalarının bir göstergesi olarak 2011 yılında Şırnak'ın Uludere (Roboski) ilçesinde yaşanan katliam devletin sorumluluğunu yine gündeme taşımıştır. Türk Hava Kuvvetleri'nin Uludere'nin Irak'a yakın bölgesinde savaş uçaklarıyla yaptıkları bombardıman sonucunda 28'i aynı aileden 34 masum ve sivil vatandaşın hayatını kaybetmesi, Türkiye siyasetini ve özellikle iktidarı olayın resmen katliam olduğu gerçeği ile karşı karşıya bıraktı. Kamuoyu, bu katliamla sarsıldı. Bu kişiler sınırdan katırlarla geçerek kaçakçılık yapıyorlardı ancak TSK'nın yapmış olduğu resmi açıklamaya göre bu kişiler terörist sanıldığı için bombardıman yapılmıştı. 28 Aralık günü TSK'nın yapmış olduğu resmi açıklama şu şekildeydi: "*Bölgenin teröristler tarafından sıkça kullanılan bir yer olması ve geceleyin hududumuza doğru bir hareketin tespit edilmesi üzerine hava kuvvetleri uçakları ile ateş altına alınması gerektiği değerlendirilmiş ve saat 21.37-22.24 arasında hedef ateş altına alınmıştır*".¹³⁶ Olaydan sonra hem TSK hem de hükümet birçok çevre tarafından sertçe eleştirildi, böyle bir askeri hatanın yapılmasının mümkün olmadığı çünkü hayatını kaybedenler gibi birçok kişinin bu bölgede kaçakçılık yaptığı ve TSK'nın bölgeyi iyi bilen yetkililerinin bu durumdan haberdar oldukları söylendi. Ancak, Erdoğan 30 Aralık günü yaptığı açıklamada medyaya rağmen Genelkurmay başkanına ve komuta kademesine teşekkürlerini sundu.¹³⁷ Olayın ardından yapılan soruşturma ise ihmallerin tahmin edilenden çok daha fazla olduğunu ortaya koydu. Öyle ki, bombardımanda sağ kalanların bir kısmı da çok uzun süre yardım gitmediği için donarak hayatlarını kaybetmişti (Bianet, 2013). Olayla ilgili inceleme yapmak için 2012 yılından Meclis'te İnceleme Komisyonu oluşturuldu ve operasyon görüntülerini izleyen komisyon üyeleri görüntülerin oldukça net olduğunu; bombardımanın görüntülerdeki kişilerin kaçakçı oldukları bilinerek yapıldığını söyledi.¹³⁸ Ancak buna rağmen, Erdoğan'ın bu konuyla ilgili sert ve saldırgan açıklamaları devam etti. 2012 yılında AK Parti Genel Merkez Kadın Kolları 3. Olağan Kongresi'nde öncelikle 'Yatıyorsunuz kalkıyorsunuz

Uludere diyorsunuz' diyen Erdoğan, ardından önceki günlerde yaptığı *'kürtaj cinayettir'* açıklamasını pekiştirdi. Kürtajın cinayet olduğunu savunan Erdoğan her kürtajın bir Uludere olduğunu söyledi.¹³⁹ Erdoğan, geri adım atmazarak siyasal fay hatlarını germeye devam ediyordu. Bu olay, birçok açıdan ihmaller bütünü olarak karşımızda durmaktadır. Askeri bir hata, bir operasyon hatası olarak açıklanmasının bile mümkün olmadığı kadar dehşet verici bir katliam yaşanmasının yanı sıra, hükümet yetkililerinin sorumluluktan kaçınan tavırları ve saldırgan açıklamaları durumun dehşetini daha da arttırmıştır. Yaşanan olaydan iki yıl sonra hayatını kaybedenlerin aileleriyle bir araya gelen Erdoğan operasyon emrini kendisinin vermediğini ve olayla ilgili yargılama sürecinin aileleri tatmin etmemesi durumunda kendisinin de devreye gireceğini söyledi.¹⁴⁰ Her ne kadar Erdoğan'ın açıklamaları sorumluluk sahibi ve telafi etme amacıyla gibi gözükse de bu açıklamaların yaşanan olaydan iki yıl sonra yapılması geç kalınmış bir telafi çabası olarak görülmektedir. Adaletin yerine getirilmesi ne kadar önemliyse bunun vakit kaybedilmeden yapılması da hukukun gereğidir. Öte yandan, bu görüşmeden sonra da katledilenlerin ailelerinin talepleri gerçekleşmemiş, soruşturma kapsamında sorumlulara hala ceza verilmemiştir.

Kürt meselesine ilişkin başka bir gelişme de 30 Eylül 2013'de Erdoğan'ın **'Demokratikleşme Paketi'**ni açıklamasıyla yaşandı. Paketin önemli maddelerinden biri %10 olan seçim barajına ilişkin değişiklikti. Burada Erdoğan üç alternatiften söz etti; ilki, %10 seçim barajıyla devam etmek; ikincisi seçim barajını %5'e indirmek ve beşli gruplandırmayla daraltılmış bölge seçim sistemi; üçüncüsü ise seçim barajını tamamen kaldırmaktı. Paketin içeriğinde Kürt meselesiyle ilgili en önemli gelişme ise farklı dil ve lehçelerde siyasi propaganda yapmanın önünü açan yenilik ve bir diğeri de özel okullarda farklı dil ve lehçelerde eğitimin önünü açan yasal değişiklik oldu.¹⁴¹ Bu maddeler PKK sözcüleri ve BDP tarafından oldukça olumlu bir şekilde karşılanırsa da, paketteki gelişmelerin kendi taleplerinin yanında yetersiz kaldığını belirttiler.¹⁴² 2014 yılında paket yasalastı ancak seçim barajına ilişkin hiçbir değişiklik içermiyordu. Sadece farklı dil ve lehçelerde eğitimin önünü açan bir değişiklik içeriyordu. Buna göre; Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tabi olmak üzere, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerle eğitim ve öğretim yapmak amacıyla özel okullar açılabilmesi belirtildi. Bu dil ve lehçelerin ise Bakanlar Kurulu kararıyla tespit edileceği belirtildi.¹⁴³ Bu anlamda demokratikleşme paketi, Kürt meselesi adına umulduğu gibi büyük gelişmeler getirmedi.

Bu gelişmelerin tam ortasında ve biraz da PKK'nın Kandil ekibi ve BDP Eşbaşkanı Selahattin Demirtaş'ın ortamı geren konuşmalarının akabinde, 6-8 Ekim tarihlerinde Kürt bölgesinde yoğun çatışmalı olaylar yaşandı. Protestocular, öncelikle Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) saldırısı altındaki Kobani'ye Suriye'nin Kuzeyinden ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi üzerinden gelecek yardımların ulaşabilmesi için Türkiye'nin bir koridor açmasını talep ediyorlardı.¹⁴⁴ Ancak Türkiye'nin bu konudaki gönülsüzlüğü bölgede geniş çaplı protesto dalgasına sebep oldu. Öyle ki, olaylar sırasında 42 kişi hayatını kaybetti.¹⁴⁵ Protestoları ateşleyen bir diğer neden de hükümetin İŞİD'ı desteklediği iddiasıydı. Hükümet bu iddiayı kesin bir dille reddetti ve Kobani'ye bir yardımın PKK ile YPG'nin yakın ilişkisi sebebiyle mümkün olmadığı iddia etti. Tüm bu çatışmaların ortasında Erdoğan'ın, hepten Türkiye'nin güney ve doğusundaki Kürtleri tahrik edecek derecede kızdıran, "Kobani, düştü düşecek" türünden açıklamalar yapması, ortamı hepten alevlendirdi. Erdoğan da zaten 2014'de yapmış olduğu bir açıklamada, Kobani'de hiç sivil kalmadığını anlatırken; PYD ile PKK'nın aynı şey olduğunu, her ikisinin de terör örgütü olduğunu söylemişti.¹⁴⁶ Sınırdaki değişen ilişkiler, Suriye'de bozulan dengeler ve devam eden çatışmalar aslında Türkiye'deki Kürtlerin sınır-dışı bağlantılarını korumak üzerinden bir mücadele yürüttüklerini gösterdi. Ancak hükümet ile zaten gerilimli ve bir o kadar da kırılmalı olan ilişkileri bozan da bu oldu. Sonuç itibarıyla, AK Parti'nin Kürt politikası demokratikleşme çerçevesinde iddia ettiği gibi büyük

sonuçlara neden olmadı ve dahası daha çatışmalı bir sürecin yaşanacak olmasının kapısını aralamış oldu.

4.2. Referandum ve Genel Seçimler

2010 yılında Türkiye'nin en tartışmalı kurumlarından Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) ve Anayasa Mahkemesi hakkında değişiklik içeren bir referandum yapıldı. Bu anayasa değişikliği HSYK'nın üyelerini tüm yargı kurullarından gelen üyelerden oluşturuyor ve kurulun otonomisini güçlendiriyordu.¹⁴⁷ Referanduma sunulan bu değişiklik %58 'EVET' oyuyla kabul edildi. 2010 değişiklikleri hem Anayasa Mahkemesi'ne hem de Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yapısını daha çok temsiliyet esasına dayanan ve çoğulcu hale getirdi. Askeri yargının görev alanının yeniden belirlenmesini öngören ve devletin güvenliğine, anayasal düzene ve düzenin işleyişine karşı suçların her hâlükârda adli mahkemelerde görüleceğine dair değişiklik¹⁴⁸askeri ayrıcalık ve dokunulmazlıkları daralttı.¹⁴⁹ Bu değişiklikler ilk bakışta, AK Parti'ye asker tarafından yönelebilecek olası karşı çıkışları önlemek adına alınan önlemler olarak görülmüştür ve sivilleşme adına oldukça pozitif gelişmeler olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu referandumla birlikte HSYK'da Kemalist ve ulusalcı üyeler tasfiye edilmiş ve onların yerine Hizmet Hareketi ile bağlantısı olan üyeler getirilmiştir. Dolayısıyla, referandumla beraber, AK Parti'nin yargı düzenlemesinin Hizmet Hareketi ve Fethullah Gülen'in daha çok tesiri altına girdiğini söyleyebiliriz.

Aynı yıl (2011) genel seçimler de siyasi gündemde hareketliliğe neden oldu. AKP %49'luk oy oranıyla yine birinci parti olarak çıktı ve 24. Meclis döneminde de hükümeti kurma yetkisini kazandı. Kürt hareketiyle yaşanan gerilimli süreç ve başarıya ulaşamayan ama umutlu bir bekleyişte kalan Kürt açılımı sonucunda bağımsız adaylarla seçime katılan BDP de 36 milletvekili ile meclise girmeye hak kazandı. Seçim sonuçlarına göre AK Parti'nin merkez-sağ ve İslami yapıların desteğini sürdürdüğü ve dahası AK Parti Türkiye'de ancak bu ikisini başarılı bir şekilde birleştirip yürütebilen partinin üstünlük kuracağına da bir göstergesi haline geldi.¹⁵⁰ Hakikaten de, partinin söyleminin temel dokusu haline gelen bu sentez hem oldukça esnek hem de buyurucu bir dil ve hitap oluşturdu. Bu da aslında partinin ilk yıllarından beri var olan Erdoğan'ın kişisel karizmasıyla birleşince ortaya seçim üstünlüğünü başka hiçbir partiye kaptırmayan, çoğunlukçu "hâkim" bir siyasi parti çıkardı. Bu hâkim partinin varlığı bir siyasi gerilimi zorunlu kılmaya da; Türkiye'nin kurumsal yapısı ve siyasi kültürü siyasi gücün tekelleşmesi sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla; bu tekelleşme sonucunda 'çevre'nin dışında kalan kişilerin sesleri ve etkili siyasi katılımları marjinalleştirilmiştir.¹⁵¹ Bu gelişmenin bir sonucu da, Gezi Parkı Olayları'nda görüldüğü gibi, marjinalleştirilen kişilerin hakim yönetim tarzına karşı geliştirmiş oldukları tepkidir.

3.2. Gezi Parkı Olayları

2013 yılının Mayıs ayında İstanbul'da bulunan Gezi Parkı'nın içindeki ağaçların kesilip yerine yayalaştırma projesi çerçevesinde Taksim Topçu Kışlası'nın yeniden yapılması girişimine karşı başladı. Parkın içindeki ağaçların proje kapsamında kesilmesine engel olmaya çalışan bir grup kişiyle başlayan olaylar kısa sürede çok geniş bir kesimden insanın desteğiyle büyüdü; farklı şehirlere de yayıldı.¹⁵² Parkta yıkımı engellemeye çalışan gruba öncelikle BDP'li milletvekili Sırrı Süreya Önder ve sonrasında da BDP'den ve CHP'den çok sayıda milletvekili dâhil oldu. Bu direnişe karşılık polis de şiddetle, biber gazı ve tazyikli suyla karşılık verdi.¹⁵³

Protestocuların talepleri günler içinde daha kapsamlı bir söyleme ulaştı ve hükümetin otoriter politikalarına karşıtlıkla birleşti. Bu anlamda hükümetin baskıcı politikalarını eleştiren bir dil hâkim oldu eylemlere. Özellikle 1 Haziran 2013 günü olaylar oldukça hareket-

lendi; İstanbul'daki göstericiler Anadolu Yakası'nda toplanarak Boğaziçi Köprüsü üzerinden yürüyüşe geçtiler. 1 Haziran itibarıyla 48 ilde 90'ı aşkın gösteri yapıldığı ve 939 kişinin gözaltına alındığı açıklandı.¹⁵⁴ Hükümetin uzunca bir süre eylemleri durdurmak ve ortamı yumuşatmak için bir açıklamada bulunmaması birçok kişi ve ülke tarafından eleştirildi. Polislin eylemciler karşısında orantısız güç kullanımı ve sonucunda çok sayıda kişinin yaralanması ve hatta birçok kişinin de hayatını kaybetmesi tepkilere neden oldu.

Bu noktada, eylemlerinin boyutunun genişlemesiyle ve Türkiye'de daha önce bir benzerinin yaşanmaması açısından Gezi olayları farklı açılardan oldukça uzun bir süre boyunca tartışmalara neden oldu. Nilüfer Göle, Gezi Parkı olaylarının çevresel hassasiyetler ile aşırı kalkınmaya dayalı kapitalizme karşı eleştirinin birleşimi olarak düşünülebileceğini belirtmektedir. Ayrıca bu hareketlerin kent sakinlerinin kendi kamusal alanlarını korumak için verdikleri vatandaşlık mücadelesinin bir parçası olduğunu belirtir.¹⁵⁵ Ergun Özbudun da bu hareketin basitçe bir çevre hareketi olarak görülemeyeceğini; hükümetin seküler yaşam tarzına ve kişisel tercihler alanına artan müdahalesi nedeniyle biriken tepkinin anlık patlaması olarak düşünülmesi gerektiğini söylemektedir.¹⁵⁶ Neoliberalizm ve özelleştirmeye dayalı kent düzenlemesinin temel şehircilik politikası haline dönüşümüyle kent sakinlerinin uzun yıllardır yaşadıkları yerlerden koparılması kentlerin sosyal yapılarının değişmesine neden olmuştur. Kent politikalarındaki bu köklü değişimle birlikte, AK Parti'nin muhalif medyayı kısıtlayan politikaları, artan sansür mekanizmaları, sivil özgürlüklerin kısıtlanması, muhalif görüşten sivil toplum aktörlerinin tutuklanması toplumdaki hoşnutsuzluğu artırmıştır.

Protestocuların çoğunluğu orta sınıf, iyi eğitim almış ve en önemlisi de daha önce herhangi bir siyasi parti üyelikleri olmayan genç kadın ve erkeklerden oluşmaktaydı. Pek çok farklı kimlik, eğilim ve ideolojiden gelen kişiler protestolarda yer almıştı. Aralarında Kemalistler, solcular, anti-kapitalist Müslümanlar, çevreciler, feministler, LGBT aktivistleri, Kürtler, Aleviler, profesyonel meslek grupları temsilcileri ve işçiler bulunmaktaydı.¹⁵⁷ Gezi Parkı Olayları'nda yükselen taleplerin AK Parti hükümetinin özellikle 2007 sonrası değişen politik dili ve tutumuyla okumak mümkündür. 2007 sonrasında AK Parti vesayet rejimi kurumlarını zayıflatmaya çalışırken, bu süreç boyunca denge ve fren mekanizmalarının zayıflaması ve ana muhalefet partisinin AK Parti iktidarına karşı etkin politika üretme-yişi, siyasi kurumlar üzerinden seslerini duyuramayan kişilerin sokağa çıkmalarına yol açmıştır.¹⁵⁸

Özellikle olayların yatıştırılmamasının yanı sıra hükümet tarafından birçok açıklamayla körüklenmesi yönetim tarzı açısından birleştirici değil aksine çatışmaya dayalı bir yaklaşımdır. Erdoğan'ın Gezi Parkı olayları sürerken yaptığı bir basın toplantısında “*Şu anda evlerinde bizim zorla tuttuğumuz bu ülkenin en az %50'si var. Biz onlara 'Aman sabırlı olun, sakın bu oyunlara gelmeyin' diyoruz.*” şeklinde yapmış olduğu açıklama gösteriyor ki, Gezi protestolarına katılanların karşısına kendi partisini destekleyenleri koymaktadır. %50 ifadesi de yine partisinin seçimlerde elde etmiş olduğu çoğunluk oylarını belirtmektedir ve toplumu kutuplu bir yapı içine gören bu anlayış çatışmadan kendi meşruiyet söylemini kurmaktadır. Bu nedenle Gezi olaylarının içeriğinden, protestoların taleplerinden öte bu ikilik kuran söylemin kendisi oldukça sert eleştirelin hedefi olmuştur. Yine bu ayrıştırıcı söylemin göstergesi olarak, Gezi Parkı olaylarından sonra AK Parti'nin önderliğinde düzenlenen ‘Milli İrade’ye Saygı Mitingi’ hükümetin Gezi Parkı olaylarına cevabı niteliğinde görülebilir. 15 Haziran'da Ankara'da, 16 Haziran'da İstanbul'da düzenlenen ve ‘Milli İrade’ye Saygı’ adı verilen bu mitinglerin alt temasının da ‘Büyük Oyunu Bozmaya, Haydi Tarih Yazmaya’ olacağı belirtilmiştir.¹⁵⁹ Bu mitinglerde verilen mesaj genellikle Gezi eylemlerinin oynanan uluslararası siyasi oyunların ve AK Parti'ye kurulan tuzakların bir parçası olarak görüldüğü düşüncesi olmuştur. Ayrıca, protestolarda toplanan kalabalığa karşı bir o kadar daha geniş bir kalabalığın da AK Parti'yi desteklediği kamuoyuna göste-

rilmeye çalışılmıştır. Öyle ki; 15 Haziran 2013 Gezi Parkı'ndaki şiddet olayları en üst noktaya varmış, bu tarihte parktan göstericileri çıkarmaya çalışan polis ile protestocular arasında çatışmalar yaşanmıştır. Polisin müdahalesiyle gösterilerin olduğu yerlerde yoğun biber gazına maruz kalındığı, kişilere doğrudan gaz fişeklerinin hedef alındığı birçok sivil toplum örgütü raporunda yer almıştır. Polis şiddetinin yanı sıra, kim olduğu bilinmeyen eli sopalı kişilerin göstericilere saldırıları da rapor edilmiştir.¹⁶⁰ Dolayısıyla hükümetin bu protestolarla mücadele şekli tamamen çatışma şeklini almış ve toplumu ikiye bölen bir hatta değerlendirerek kutuplaşmayı had safhaya ulaştırmıştır. Bu anlamda Gezi Parkı protestoları AK Parti'nin özellikle 2011'den sonra arttığı gözlemlenen çatışmacı siyaset dilinin tepkilere rağmen sürdüğü ve hatta git gide başka toplumsal alanlara sıçrayarak arttığı bir dönemin göstergesi olmuştur. Bu anlamda, Türkiye siyasi tarihinde, AK Parti'nin değişen ve sertleşen siyasi dilini, yönelimini göstermesi açısından oldukça önemli bir dönüm noktasıdır.

Hükümet ve özellikle Erdoğan Gezi Parkı olaylarını başlangıçtaki bir ya da iki günden sonra, protestoların kendilerine karşı olan “güçler” tarafından ele geçirildiği şeklinde yorumlamışlardır. Ete'ye göre; protestocular üç farklı gruptan oluşmaktaydı. Birinci grup Gezi Parkı'na ilk çıkan ve polisin şiddetine karşı duran kişilerden oluşuyordu. Bu grup da AK Parti'nin hegemonyasına karşı olsa da; daha katılımcı ve kapsayıcı bir söylem kullanmaları nedeniyle meşru görülmüştü. İkinci grup ise protestoların ülke çapında yayılmasını sağlayan; özellikle çoğunluğu CHP seçmenlerinden oluşan şehirli kimselerden oluşuyordu. Bu grup Gezi Protestoları'na katılımlarını AK Parti karşıtlığı üzerinden kurmuştu ve eski düzenin alışık olunan geleneksel Kemalist değerlerine dönmeyi savunmaktaydılar. Üçüncü grup ise radikal solculardan oluşmaktaydı ve manipülatif mesajlar kullanan bu grup hükümetin ordu tarafından devrilmesini istiyordu.¹⁶¹ Ete'nin bu yorumu hükümetin Gezi Olayları'nı yorumlayışı ile örtüşmektedir. Bir başka deyişle; başlangıçtaki durum “masum Gezi” olarak görülmüşse de sonrasında olaylar Erdoğan karşıtlığından beslenen “operasyonel Gezi” şeklinde algılanmıştır.¹⁶² Bu da Erdoğan'ın siyasi dilini daha da keskinleştirmesine sebep olmuş ve protestocuları “ayyaş, çapulcu” olarak aşağılayıp ardından Taksim'e cami yapma ve Atatürk Kültür Merkezi'ni yıkma sözü vererek olayların gerilimini tırmandırmıştır.

Olaylar 2013 yazının sonlarına doğru yatışmıştır. Protestolar tutarlı ve birbirine bağlı bir siyasi harekete dönüşmeden sona ermiştir. Ancak, Gezi Parkı Olayları AK Parti hükümetinin iktidarı boyunca karşılaştığı en güçlü karşı çıkış olması sebebiyle oldukça önemli bir siyasi dönüm noktası olarak görülmektedir.

3.3. “Hizmet” Hareketi- AK Parti Çatışması

2000'li yıllar boyunca, Fethullah Gülen Cemaati ya da diğer adıyla Hizmet Hareketi sosyal bilim literatürü tarafından şiddet yanlısı radikal İslamcı hareketlere bir alternatif olarak, ılımlı İslam ve Batı değerleriyle barışık bir sivil toplum örgütü olarak değerlendirilmiştir. Öyle ki; AK Parti'nin Hizmet Hareketi'nin görüşlerinin siyasi arenadaki yansıma olduğuna dair yorumlar da yapılmıştır. Oysa ki, AK Parti'nin içinden çıkmış olduğu Milli Görüş geleneği tarihsel olarak Hizmet Hareketi ile hep soğuk ilişkiler içinde olmuştur. Aslında AK Parti ve Hizmet hareketi, iktidar hesapları uğruna bir tür “gerdek” evliliğinde bir araya getirilmiştir. AK Parti iktidarının Hizmet Hareketi ile yakınlaşması, sözümona vesayet rejimi kurumlarına karşı mücadeledeki işbirliği ile oluşmuştur. Görünürde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sivil siyaset üzerindeki vesayeti, “seküler” Kemalistlerin yerini almak isteyen “dinci” Kemalist Hizmet Hareketi'nin operasyonu ile sona erdirilmiş gözükse de, Hizmet hareketi, AK Parti iktidarı üzerinden özellikle ordu, yargı ve emniyet içinde kendi vesayetini kurmanın çalışmasını yapmıştır. En az 30 yıldır tüm iktidarlar döneminde devlet içinde yuvalanan Hizmet Hareketi, AK Parti'nin güçlü iktidarı üzerinden pek çok kurum-

daki “Sızıntı”sını daha çok gerçekleştirir ve pratiğe aktarır hale gelmiştir. Kuruluşundan 2012 başına kadar güçlü bir biçimde devam AK Parti-Hizmet Hareketi koalisyonu, Hizmet Hareketi’nin belirli güç odaklarının tetikçiliğinde gerçekleştirmek istediği operasyonlar nedeniyle çatırdamaya başlamıştır. 2012 başında başlayan gerilim, uluslararası güçlerin hizmetini üstlenmiş ordu içindeki üst düzey Hizmet”kar” şebeke üyelerinin gerçekleştirmek istediği 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi ile doruk noktasına ulaşmış ve AK Parti iktidarı, FETÖ’yü (Fethullahçı Terör Örgütü) ve devlet ve kurumlarından tasfiyeye başlamıştır.

Bu sürecin başlangıcı olarak görülebilecek asıl kriz, 2011 yılında Oslo’da PKK yetkilileri ile MİT Müsteşarı Hakan Fidan’ın kamuoyundan ‘gizli’ görüşmeler yürüttüklerine ilişkin ses kayıtlarının ortaya çıkmasıyla patladı.¹⁶³ Ardından ise, 7 Şubat 2012 tarihinde MİT eski Müsteşarı Emre Taner, eski Müsteşar Yardımcısı Afet Güneş ve dönemin MİT Müsteşarı Hakan Fidan KCK Soruşturmasını yürüten özel yetkili Cumhuriyet Başsavcivekilliği tarafından konuyla ilgili soruşturmaya çağırıldı.¹⁶⁴ Hükümetin ‘Kürt Politikası’ çerçevesinde yürütmüş olduğu bir müzakerenin şeffaflığı da muhakkak ki tartışılmayı hak etmektedir ancak bunun açıkça bu politikaya ve hükümete yönelik bir saldırı olduğu açıktır. Cemaatin hedefi, Oslo görüşmelerinin içeriğini kamuoyuna sızdırarak Hakan Fidan’ı KCK ile ilişkilendirmek istemiştir.¹⁶⁵ Fidan’ın ifadeye çağırılması üzerine, MİT görevlilerinin ifadesinin alınmasını doğrudan Başbakan’ın iznine bağlayan yasa teklifi hazırlandı ve hızla yasalaştı.¹⁶⁶ Böylece, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan izin vermediği için KCK Savcısı’nın ifadeye çağırıldığı MİT Müsteşarı Hakan Fidan, eski Müsteşar ve Müsteşar Yardımcısı konuyla ilgili ifadeye gitmedi. Ancak, bu olay Cemaat ile AK Parti arasındaki çatışmanın başlangıcı oldu.

13 Ağustos 2013’de Hizmet Hareketi’ne yakınlığı ile bilinen Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı kendi web sitesinde Hizmet Hareketi’ne ilişkin suçlamalara yanıt verdiği bir basın açıklaması yayınladı. Bu açıklamayla, Hizmet’in Gezi Parkı Olayları’na hükümet aleyhine destek vermesi, Hizmet’in iktidara ortak olma hedefi, Hizmet’in Kürt çözüm sürecine karşı olduğu, Hizmet’in Başbakan’ın odasına dinleme cihazı yerleştirdiği gibi önemli iddialara yanıtlar verilmesine rağmen her bir açıklama tatmin edici olmaktan uzaktı.⁷ Hizmet Hareketi’nin Gezi Parkı olayları benzeri olayları her ne kadar demokratik hak mücadelesi olarak görse de kendisine gönül vermiş olanların bu tür protestolara katılmalarını teşvik etmeyeceği; Hizmet’in bir sivil toplum hareketi olma vasfıyla iktidar mücadelesinde olmadığı; Hizmet hareketi’nin iddia edilenin tersine çözüm sürecini desteklemek için birçok katkıda bulunduğu açıkça bu iddialara cevap olarak belirtilmiş olsa, Hizmet”kar” şebekenin gerçekleştirdiği operasyonlar yüzünden, bu türden açıklamalar kamuoyunu tatmin etmedi ve hareketin Türkiye’deki toplumsal meşruiyeti günden güne eriyeme yüz tuttu. Son olarak da, Başbakan’ın odasına dinleme cihazı konulduğu iddiasının tamamen iftira olduğu ve zaten henüz kanıtlanmamış bir yargı sürecinin de parçası olduğu açıklandı.¹⁶⁷ Bu açıklamaların ardından ise, AK Parti ile Cemaat arasındaki en büyük gerilim patlak verdi. Hükümetin dersaneleri kapatma kararını uygulamaya geçirmesi cemaat tarafından sert bir dille eleştirildi ve karara karşı çıkıldı.¹⁶⁸

2012 yılında Erdoğan’ın yapmış olduğu “Üniversite giriş sınavlarını da dersaneleri de kaldırıyoruz” açıklama zaten bu kararın ilk sinyallerini vermişti.¹⁶⁹ 2013 yılında da dersaneleri kaldırmak için gereken yasal düzenlemeler üzerinde çalışılmaya başlandı. Hem dershanecilerden hem de birçok aile ve öğrencilerden sert tepkiler alan bu karar cemaate darbe indirmek için oldukça planlı bir hedefti. Çünkü Hizmet Hareketi’nin temelde

⁷ Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı’nın yaptığı açıklamanın gerçekçi ve tatmin edici olmadığına ilişkin cevaplar için, bkz., Adem Çaylak, “Kamuoyundan Camiaya Cevap I-II-III”, **Milat**, 12, 19, 23 Nisan 2012.

başlangıç noktası olarak düşünülebilecek olan dershaneler örgütlenmeyi sürdürmek, katılımcıların aralarındaki ilişkiyi örmek bakımından hareketin temel taşı olarak görülüyordu. Dahası yetkililerinin çoğu kendileri de bu dershane yapılanmasından harekete dâhil oldukları için buralardaki sohbetlere, vaazlara, ev toplantılarına oldukça önem vermekteydi.¹⁷⁰ Bu açıdan, dershaneleri kaldırma hamlesinin Hizmet Hareketi'nin güçlü dershane geleneğine bitirme hedefi taşıdığı oldukça açıktır. Öyle ki, AK Parti Milletvekili Orhan Atalay dershanelerin de KCK gibi devlet içinde bir paralel yapılanma haline geldiğini söyledi.¹⁷¹ Bu niteleme Hizmet Hareketi ile hükümetin iktidarının başından itibaren kurmuş olduğu birliğin artık bozulduğu ve dolayısıyla Hizmet Hareketi'nin bürokrasideki güçlü kaynaklarının da devlet ve iktidara karşı bir tehlike olarak algılandığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla uzun süren işbirliği çeşitli sebeplerden dolayı bozulmuş ve her ne kadar Hizmet Hareketi bir sivil toplum hareketi olma iddiasında olsa da açıkça iki taraf arasında iktidar çatışmasına dönüşmüştür. Dershaneler tartışmasıyla birlikte **Zaman** gibi Cemaat'in yayın organları dershanelere dair kararın tekrar sakince düşünülmesi gerektiğine ilişkin çağrılarda bulundular.¹⁷² 18 Kasım 2013'de uzun saatler süren bir Bakanlar Kurulu'nun ardından Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç dershaneler konusunun ailelerle, öğrencilerle, dershanelerle ve tüm paydaşlarla konuşularak bir karara bağlanacağını açıkladı.¹⁷³ Böylece, karar başka bir tarihe ertelenmiş oldu. Ancak iki taraf arasındaki gerilim dinmedi ve 16 Aralık 2013 tarihinde AK Parti Milletvekili Hakan Şükür dikkat çekici bir açıklama yaparak partisinden istifa etti. Hakan Şükür açıklamasında AK Parti'nin 11 yıldır büyük işler başaran bir parti olmasına rağmen son dönem dershanelerle ilgili süreçte birçok "vicdan ehlinin rencide" olduğunu söyledi.¹⁷⁴ Ertesi sabah ise AK Parti'nin komplo olarak nitelediği, Hizmet Hareketi'nin çok daha büyük operasyonel yargı hamlesi siyasi gündem ve yönelimi hepten belirledi.

17 Aralık 2013 sabahı, dönemin bakanlarının oğullarının da aralarında bulunduğu 89 kişi 'rüşvet, görevi kötüye kullanma, ihaleye fesat karıştırma ve kaçakçılık' suçlamalarıyla, İstanbul Cumhuriyet Başsavcısı Zekeriya Öz'ün koordinasyonu ile başlayan kapsamlı bir operasyonla gözaltına alındı. Dönemin İçişleri Bakanı Muammer Güler'in oğlu Barış Güler, Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan'ın oğlu Salih Kaan Çağlayan, Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar'ın oğlu Abdullah Oğuz Bayraktar, Halkbank Genel Müdürü Süleyman Aslan'ın yanı sıra, meşhur iş adamları Ali Ağaoğlu, Rıza Sarraf ve Fatih Belediye Başkanı Mustafa Demir de gözaltına alınan isimler arasındaydı. Bu isimlerden aralarında bakan oğullarının da olduğu 26 kişi tutuklandı ancak kısa bir süre sonra tutuklananlar ayrı dönemlerde serbest bırakıldı.¹⁷⁵ Aralarında dönemin bakanlarının oğullarının ve yetkili kamu görevlilerinin bulunması sebebiyle operasyon kamuoyunda oldukça yankı buldu ve aslında bir süredir sürmekte olan cemaat ile AK Parti arasındaki çatışmayı hepten su yüzüne çıkardı. Hükümet operasyon süresince cemaati operasyonu yürütmekle itham etti ve kurmuş olduğu kurumsal bağlantıların kuvvetine işaret ederek cemaati 'paralel devlet' olarak nitelendirdi. Yolsuzluk operasyonuna hükümetten cevap da gecikmedi, 18 Aralık'ta İstanbul ve Ankara Emniyeti'ndeki bazı şube müdürleri görevden alındı. Sonraki günlerde de bu görevden almalar başka illere ve çok çeşitli şube müdürlüklerine sıçradı.¹⁷⁶ Başbakan Erdoğan'ın "devlet içinde devlet olma gayretinde olan çeteler var"¹⁷⁷ sözlerinin ardından başlayan bu kadro değişikliği hareketi TRT'de de kimi kadro değişiklikleriyle devam etti.¹⁷⁸ Ergenekon Davası Savcısı olarak tanınan Zekeriya Öz yolsuzluk operasyonunu da yürüten kişiydi ve Öz de görevinden alınarak, tedbiren Bakırköy Başsavcı vekilliğine atandı.¹⁷⁹ Aylar boyunca süren kadro değişiklikleri sonucunda, Ocak 2014 itibarıyla sadece Ankara, İstanbul ve İzmir'de yeri değişen polis sayısı 1700'e ulaştı.¹⁸⁰ Bu sırada diğer yandan internette de isimsiz veya takma isimli hesapların eliyle hükümet aleyhine bilgi ve belgeler açıklanmaya başladı. Hizmet''kar'' şebeke, AK Parti hükümeti ve özellikle Erdoğan'a yönelik büyük operasyonel hamlelere girişti. AK Partili yetkililerin, Erdoğan'ın aile-

sinden isimlerin ve Erdoğan'a yakın olduğu bilinen işadamlarının illegal dinlemeler sonucu elde edilmiş ses kayıtları ortaya çıktı. Bu ses kayıtlarında çeşitli ihalelerde işadamlarından bakanlar aracılığıyla para toplandığı, Bilal Erdoğan ile Recep Tayyip Erdoğan arasında geçtiği iddia edilen ve yolsuzluk operasyonunu haber verip, paraları evden çıkarması gerektiğini söylediği, yine Erdoğan'ın kızıyla yaptığı görüşmelerin bulunduğu birçok ses kaydı ortaya çıktı. Ses kayıtlarının geneli Ak Parti'nin yolsuzluk iddialarına delil oluşturacak cinstendi. Özellikle ses kayıtları arasında yer alan Erdoğan ile oğlu arasındaki para saklamaya ilişkin konuşmalar epey tepki çekti ve istifa çağrılarını neden oldu. Erdoğan ise 17 Aralık sürecinin yolsuzluk operasyonu değil, bir darbe girişimi olduğunu söyledi. Muhalefet partileri de ortaya çıkan ses kayıtlarıyla hükümetin meşruiyetini yitirdiğini iddia ederek istifa çağrısında bulundu.¹⁸¹

Uzun süren kayıt savaşlarında her ne kadar bu kayıtların montaj olup olmadığı tartışılrsa da, AK Parti'nin şeffaflığına ilişkin güvensizlik belirdi. Öte yandan, bir de bu ses kayıtlarının cemaatin elinde oluşu Hizmet Hareketi'nin uzun yıllardır hükümetin yetkili isimlerini dinlediğini ve dahası birçok işadamı ve hükümete yakın ismin de dinleme listesinin içinde olduğunu ortaya çıkardı. Her ne kadar, Hizmet Hareketi kendisini bir sivil toplum hareketi olarak adlandırırsa da, gerçekleştirdiği operasyonlar, bir sivil toplum örgütünden beklenenden çok daha fazla yetkiyle donatılmış olduğu ve devlet içine sızmış bir "şebeke" ve "çete" hareketi olduğu daha da netlik kazandı. Çatışma katlanarak devam etti. Türkiye siyaseti açısından ise oldukça yıkıcı ve belirsiz bir ortama sebep oldu. Konumunun ve yetkilerinin ne olduğu belirsiz olan bir Hizmet Hareketi ile mücadele verdiğini iddia eden hükümetin bu söylemi merkeze oturdu. Bu anlamda, öncelikle Cemaat ile süren çatışmanın Kürt açılımına zarar verdiği iddiası hükümetin sıkça tekrarladığı bir iddia iken, zaman içinde Kürt açılımı da çıkmaza girince cemaatin hükümete darbe indirmek istediği ve dolayısıyla bu nedenle komplo planları yaptığı iddiası tekrarlanmaya başladı. Öyle ki, Ak Parti'nin ilk yıllarında işbirliği yaptığı Cemaat de üzerinde anlaşmaya varılamayan çıkarlar nedeniyle bozulan işbirliği sonucu hükümetin düşmanları safına geçmiş oldu. AK Parti'nin son dönemindeki çatışmacı kimliği aslında bunun da aralarında bulunduğu olaylar nedeniyle netleşti ve partinin siyasi söyleminin temel karakteristiği haline geldi. Kendi yanında durmayanı düşman olarak niteleyen ve dahası hükümet- karşıtı ilan eden bu söylem biz-siz ayrımı üzerinden, zıtlıklar üzerinden ilerleyen bir siyasi algı yarattı. Bu da Erdoğan'ın artan otoriter kişiliğiyle birleşince ortaya oldukça kırılğan ve dolayısıyla bir o kadar da yıkıcı bir siyasi anlayışa sebep oldu. Bu unsurlar AK Parti'nin yıllar içinde değişen yaklaşımlarını izlemek ve farkları takip etmek bakımından oldukça önemlidir. Dahası AK Parti iktidarının ilk yıllarında Cemaat ile ortak biçimde örülen siyasi meşruiyetin şimdi ise belirsizlikler ve gerilimlerle dolu bu çatışma ortamına dönüşmesi, hem uzun yıllardır yaptığı operasyonel hamleleri sözüm ona bir türlü anlaşılamayan Hizmet Hareketi'nin belirsiz ve uygun-suz aşırı siyasi yetkiyle donatılmış olmasının hem de Erdoğan tarafından ifade edildiği gibi Hizmet Hareketi'nin "her istediğini veren" AK Parti'nin yanlış politikalarının bir sonucudur.

Tüm bu gelişmelerin doruk noktasına ulaştığı olay ise 15 Temmuz 2016 tarihinde Fetullah Gülen Cemaati'nin eliyle yapılan darbe girişimi oldu. 15 Temmuz günü İstanbul'da Boğaz Köprüsü'nün askerlerce kapatılması ile başlayan olaylar Ankara'daki silahlı çatışmalar ile şiddetli çatışmalara dönüştü. Darbe kalkışmasında bulunan askerlerce ele geçirilen askeri uçakların yaptıkları uçuşlar ve MİT, AK Parti Binası ve hatta Türkiye Büyük Millet Meclisi gibi binalara yapılan silahlı saldırılar Ankara'da oldukça şiddetli bir terör ortamına sebep oldu. Tüm gece süren çatışma ortamı Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın televizyondan tüm halkı sokağa çağırmasıyla farklı bir boyuta taşındı. Erdoğan'ın darbeyi alt etmek için ve milletin demokratik yönetimi lehine yapmış olduğu toplanma çağrısı oldukça

geniş çaplı bir karşılık buldu ve Türkiye'nin birçok şehrinde insanlar Türk bayraklarıyla sokağa çıktılar. Özellikle darbeciler tarafından saldırıların gerçekleştiği MİT binasının, AK Parti binasının, İstanbul'da CNN Türk televizyonu binasının etrafında ve Boğaziçi Köprüsü'nde bir araya gelen kalabalık kalkışmada bulunan askerlere engel oldu ve 'Asker Kışla'ya' gibi sloganlar eşliğinde bu kalkışmayı protesto ettiler. Bu çatışmalar sırasında Erdoğan'ın çağrısıyla sokağa çıkan birçok kişi hayatını kaybetti ve yaralandı. Bunun yanı sıra, bu protestolar ve askerle yaşanan çatışmalar sırasında kimi bölgelerde oluşan linç saldırıları sonucu darbe girişimi niyetinden habersiz olduğu iddia edilen er askerler yaralandı ve hatta hayatını kaybetti. Netice itibariyle, darbe girişimi ordudan yeterli desteği görmediği için, planlı ve organize olmadığı için ve nihayetinde sokağa çıkan halkın karşı tepkisiyle başarısız oldu. Her ne kadar darbe girişimi bu nedenlerle sadece bir kalkışma olarak kalsa da, birçok kişi hayatını kaybetti ve 15 Temmuz akşamı çok yoğun silahlı çatışmalar yaşandı. Darbe girişiminin ardından, bu kalkışmanın Fethullah Gülen cemaati eliyle sivil ve askeri bürokrasinin kademelerine yerleştirilmiş kişilerce organize edildiği gerçeği ile birçok devlet kurumunda soruşturma başlatıldı. Kurum içi, idari soruşturmaların yanı sıra; darbe girişimine fiili olarak katılan veya girişime destek verdiği düşünülen binlerce askeri personel tutuklandı. Askeri personelin yanı sıra, yargı kademelerinde görev yapan çok sayıda hakim ve savcı ayrıca neredeyse tüm bakanlıklar ve bağlı kuruluşlarda benzer operasyonlar sonucu binlerce kamu görevlisi tutuklandı. Adli kovuşturmaların yanı sıra idari soruşturmalar sonucu çok sayıda kamu görevlisi ve akademisyen açığa alındı. 20 Temmuz 2016 günü Cumhurbaşkanı Erdoğan Anayasa'nın 120. maddesine dayanarak hükümete olağanüstü hal ilanı tavsiyesinde bulduklarını açıkladı ve aynı gece Olağanüstü Hal (OHAL) ilanı Resmi Gazete'de yayınlandı.

Sonuç

Bu makalede AK Parti'nin ortaya çıkışı, siyasi kimlik arayışları ve 15 yıllık iktidarının üç farklı dönemi incelenmiştir. AK Parti 2001'de Milli Görüş Hareketi partilerinden ayrılarak, 'muhafazakâr demokrat' bir kimlik ilan ederek ortaya çıkmış ve kuruluşundan 14 ay sonra iktidara gelmiştir. 2002-2007 yılları arasında, AK Parti'nin AB'ye üyelik süreci doğrultusunda atmış olduğu demokratikleşme adımları, ekonomik ve siyasi liberalizm yanlısı politikaları ile reformist bir parti profili çizdiği için 'muhafazakâr-liberalizm dönemi' olarak adlandırdık. 2007 sonrası dönemde ise Kemalist vesayet kurumları ve toplum kesimleri ile çatışmalar gün yüzüne çıkmıştır. 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimi krizi, sonrasındaki AK Parti'nin seçim başarısı ve ardından Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesini onaylayan referandum ile birlikte AK Parti'nin tabanını genişlettiğini ve bunun da partinin kalıcılığını sağladığını söyleyebiliriz. AK Parti'nin bu yükselişi ile sistem tarafından dışlanan kesimlerin mağduriyetlerini gidermesi beklenirken; 2008 yılında açılan 'parti kapatma davası' bu gelişime sekte vurmuştur. 2011 genel seçimlerinden sonra ise, AK Parti'nin çizdiği tablo ilk dönemki reformizmin aksine milliyetçi, muhafazakâr, devletçi ve statükocu bir görünüme bürünmüştür.

Daha detaylı ifade etmek gerekirse; AK Parti'nin ilk iktidar döneminde, demokrasiyi, özgürlükleri güçlendiren ve devlet iktidarını toplum lehine sınırlandıran, en azından toplum nezdinde ona öyle rol biçilmesini temin eden siyasi, iktisadi ve toplumsal açımları artırıcı bir takım adımlar attığı bir vakıadır. Türkiye-AB ilişkilerinin derinleşmesi için gerekli demokratik reform sürecinde önemli bir taşıyıcı işlev görmüş AK Parti hükümeti, 2005, 2006 yılları itibariyle öncesinde kendisine destek vermiş liberal entelektüeller tarafından dış politika, demokratikleşme, haklar ve özgürlükler, kültürel çeşitlilik ve iyi yönetim alanlarında ciddi bir performans düşüşüyle eleştirilmeye başlanmıştır. AK Parti'nin ülkeyi, demokratik değerlere öncelik vererek yönetmesini beklerken, onun, özgürlükler ko-

nusunda “Terörle Mücadele Yasası” gibi demokratik olmayan yasal düzenlemeleri hazırlaması, diğer yandan milliyetçilik ve dış politika konularında devlet seçkinleri ve siyasi aktörlerle ilişki kurması¹⁸² siyasi düzenle olan ilişkisinde dönemsel olarak nasıl hareket ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

İkinci dönemde, git gide AK Parti’nin muhafazakârlığı ve demokrasi eksiği sorunu ortaya çıkmıştır. 27 Nisan e-muhtırasına¹⁸³ verdiği cevabı bir kenara koyarsak, Şemdinli’den başlayarak Aktütün’e kadar uzanan ve oradan da devlet içine sızmış, adeta devlet bünyesiyle özdeşleşmiş çeteci ya da hukuk dışı yapılanmaların sonuna kadar gitme iradesini gösterememiş ve bir hesaplaşma içine girememiştir. Çünkü siyasi sağ ve özellikle AK Parti gibi İslami geçmiş ve Milli Görüş geleneğinden gelen siyasi partiler, devlet karşısında her zaman itinalı, çekinceli, bir ileri iki geri adımlı siyasi söylemler kurmuşlardır. Bu çekince de, özgürlükler ve demokratik siyasi alanla ilgili uzlaşımsal siyasi tutum ve teslimiyetçi davranışlarına neden olmuştur. Türkiye’de demokratik rejimin işleyişindeki sıkıntılar sadece devletten daha doğrusu kendilerini devletin sahibi olarak görenlerden kaynaklanmamaktadır. Muhafazakâr tabanın kendisinden farklı olana tahammülsüzlüğü, bireyciliği dışlayan tavrı, kendi görüşlerinin mutlak doğruluğuna duyulan inanç, “arkaik ve demagojik milliyetçilik”e yatkınlığı demokratik rejimin işleyişinde sıkıntılar meydana getirmekte, devlet ve iktidar elitinin kendi ayrıcalıklı konumunu meşrulaştırmasına fırsat vermektedir.¹⁸⁴ Tabanın bu durumu ister istemez partilerin kimi siyasetlerine de aksetmiştir. Özellikle, muhalefetin Kıbrıs, AB üyeliği, Kürt sorunu konuları üzerinden ulusalcı duruş ile AK Parti’ye karşı çıkışı, Türkiye’de “kadim milliyetçi tepki ve korkuları” canlandırmıştır. Bu da, AK Parti içinde milliyetçi çekirdeğin güçlenmesine ve yine bu demokrasi eksikliğinin belirginleşmesine yol açmıştır.¹⁸⁵ Bu siyasi tutumu AK Parti’nin Alevi açılımında ve Kürt Sorunu’na çözüm yaklaşımında izlemek mümkündür.

22 Temmuz seçimlerinde AK Parti Doğu ve Güneydoğu’nun en büyük partisi olmasına rağmen, Kürtlerin çok çeşitli alanlardaki taleplerinin bir kısmına çözüm getirmekle birlikte, bir kısmını çözememiştir. En azından Kürtler için sembolik öneme sahip Kürtçe TV, Kürtçe seçmeli ders konuları gibi alanlarda adımlar atılmakla birlikte¹⁸⁶, ana dilde eğitim, değiştirilen yer ve köy isimlerinin aslına kavuşturulması, yerinden yönetimin derinleştirilip genişletilmesi ve çift dilde levhalama sistemine geçilmesi gibi konularda hala ciddi tikanıklıkların olması, AK Parti’nin Kürt sorununu çatışma ekseninden çözüm eksenine taşımamasını zorlaştıran etkenler olarak sürmektedir. Bununla birlikte, 2007’de Erdoğan, Alevi vatandaşlarla iftar yaparak Alevi açılımına iyi bir giriş yapmakla birlikte gerisini getirmemiştir. Alevilerin sık sık dile getirdikleri sorunların hükümet tarafından dikkate alındığına dair tek işaret bu iftar yemeği olarak kalmış ve daha ilerisine geçilememiştir. Ayrıca, kendi partileri hakkında kapatma davası açılmadan önce meclisteki bir başka partinin (Demokratik Toplum Partisi-DTP) kapatılması istemi ile açılan dava hakkında tatminkâr açıklamada ve demokrasi bağlamında çıkışlarda bulunmaması, ileriki süreçte kendinden olmayana tahammül düzeyinin düşeceği bir seviyede, AK Parti’nin “kendine demokrat” karakterini ortaya koymuştur. Bu konularda, özellikle PKK ve siyasi uzantısı partilerin tutum ve yaklaşımlarının iyi niyetli ve çözüm eksenli olup olmaması da, bu konularda oy kaygısı nedeniyle muhafazakâr milliyetçi ortalama Türk kamuoyunun tepkisini çekmemek ve siyasi rejimin ana ayarı ile oynamak adına daima ihtiyatlı çekingenlikle hareket eden AK Parti’nin yönelimini belirlemede oldukça önemlidir. Nereden ve hangi saiklerden kaynaklanırsa kaynaklansın bu türden tavsama, tikanma ve çözüm ile çatışma ekseninde gidip gelme durumu, AK Parti’nin de sanki eski cumhuriyet politikalarına geri dönülmesi doğrultusunda bir yönelimi haiz olduğu izlenimi uyandırmıştır.

2011 ile başlayan AK Parti’nin son iktidar dönemine, Türkiye’nin demokrasiden otoriter bir rejime doğru evrilip evrilmediği sorusu siyaset bilimi literatüründe temel tartışma konusu olmuştur. Bu döneme damgasını vuran üç temel gelişmeden söz edebiliriz: Gezi Parkı

Olayları, Kürt Sorunu'na yönelik başlatılan fakat başarısız olan çözüm süreci ve 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimiyle doruk noktasına varan Hizmet Hareketi- AK Parti çatışması.

Gezi Parkı Olayları'na hükümetin tepkisi AK Parti'nin demokratikleşmeden uzaklaşmasının yanı sıra otoriterleşmesinin oldukça belirgin bir göstergesi olmuştur. Bunun yanı sıra artan sansür ve medya mensuplarının ifade özgürlüğünü engelleyici yargı soruşturmaları Türkiye'yi geri dönüşünün oldukça zor olduğu tekil ve dolayısıyla tartışmaya da kapalı bir ortama sürüklemektedir.

AK Parti hükümeti terörle mücadele yasası ile başlayan, KCK soruşturmaları ile devam eden ve 2015 yılında sona eren ateşkesle birlikte yeniden başlayan savaş ortamı temel özgürlüklerin genişlemesi konusundaki beklentileri sona erdirmiştir. Kürt açılımından sonra tutunulan sert milliyetçi söylem Kürt siyasi aktörlerinin de yanlış strateji ve karşılıklarıyla ilişkileri diyalogtan oldukça uzak bir çıkmaza sürüklemiştir. Dahası, AK Parti Kürt siyasi aktörlerinden biri olarak görülebilecek HDP'yi demokratik iletişim ve en önemlisi de anayasa yapım aşamalarından dışlamıştır.

15 Temmuz 2016 darbe girişimiyle birlikte AK Parti ile birlikte 2011 yılından beri çatışma halinde bulunan Hizmet Hareketi'nin aslında temel hareket noktasının din ve İslam olmadığı kamuoyunca açıkça görülmüştür. Gülen'in takipçileri içine karıştığı ve şiddet aygıtlarından yararlanarak mücadele ettiği iktidar ilişkileri göstermiştir ki oldukça seküler ve dünyevi bir hareketti. Gülenizm'deki 'din dili' ve ulvi amaçlar söylemi, muhafazakâr ve milliyetçi toplumu kendine bağlamak, çıkarlarını gerçekleştirmek ve uluslararası güç odaklarının kendilerine tevdi ettikleri "hizmet"lere ulaşmak için kullanılan bir aparattan başka bir şey değildi. Çünkü 15 Temmuz Darbe girişimi de açıkça ortaya koymuştur ki, buradaki amaç dini bir kolektif birlik olmanın çok uzağında, iktidara ortak olmak hatta iktidarı ele geçirme amacı güden askeri bir kalkışmaydı. Tüm partiler darbeye karşı çıktıklarını açıkça belirtmişler ve seçilmiş sivil iktidar olarak AK Parti'nin yanında olduklarını ortaya koymuşlardır. Ayrıca tüm toplum kesimleri de darbe girişiminin karşısında yer almış ve sonrasında geniş katılımlı darbe karşıtı gösteriler gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler kısa süre için toplumu birleştirici bir işlev görmüştür. Ne var ki, darbe girişiminde bulunan Gülenistlere yönelik başlatılan soruşturma, tutuklama ve kamu görevinden çıkarmalar, darbe kalkışması ile ilgisi olmayan başkaca gelişmelerin ürünü olarak, iktidara muhalif başka toplum kesimlerine de yönelmeye başlamıştır. Bu gelişme, 2015-16'da Devlet-PKK çatışmasının bir parçası olarak gerçekleşen çatışma ve operasyonlar sırasındaki sokağa çıkma yasaklarının ve şiddetin sona ermesi için çağrı yapan, ancak sadece devleti suçlayan "Barış İçin Akademisyenler Bildirisi" veya "Bu Suça Ortak Olmayacağız" isimli bildiriye (11 Ocak 2016 tarihli) imza atan 1128 akademisyenin PKK'cılık suçlaması adı altında, Gülen hareketine yönelik soruşturma, tasfiye ve kamu görevinden çıkarma KHK karar ve işlemleri içine konmasıdır. Tabir caizse "atın izi itin izine" karıştırılarak FETÖ'cülük ya da PKK'cılık ile ilgisi olmayan bazı kamu görevlileri ile akademisyenlerin çıkarılan KHK'larla kamu görevinden çıkarılmaları, toplumsal vicdanı yaralamaya başlamıştır.

Özellikle üçüncü döneminde devletleşen AK Parti iktidarının otoriterleşme ve milliyetçileşme katsayısının artması, Türkiye toplumunu iki karşıt kutba böler hale gelmiştir. Bir tarafta, her ne olursa olsun kategorik olarak AK Parti iktidarına tam destek veren toplum kesimleri, diğer tarafta kategorik olarak AK Parti iktidarına karşı toplum kesimleri neredeyse yarı yarıya bölünmüş bir karakter arz etmeye başlamıştır. Bölünmenin ana mihverinde ise "Partili Cumhurbaşkanlığı Sistemi" adı altında, güçler birliğine dayanan başkanlık sistemini Türki-

ye'ye getirmek isteyen Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan bulunmaktaydı. Neredeyse tüm güçleri Cumhurbaşkanı'nın şahsında toplayan ve Cumhurbaşkanı'na aşırı yetki veren 1982 Anayasası'nda yapılan değişiklikler, 2017 başında AK Parti ve MHP'nin iştiraki ile Meclis'ten geçirilmiştir. "Partili Cumhurbaşkanlığı Sistemi" adı altında "tek adamlık" rejimini çağrıştıran 1982 Anayasası'ndaki değişiklikler, 1982 Anayasası'ndaki hükümler gereğince 16 Nisan 2017'de halkoylamasına (referandum) sunulmuştur. Referandum öncesi Türkiye, Anayasa'da yapılan değişikliklere "evet" diyenlerle, değişikliklere bir tür "tek adam" rejimi yaratacağı endişesi ya da Cumhurbaşkanı Erdoğan karşıtlığı ile karşı çıkıp "hayır" diyenler arasında birbirine yakın iki karşıt kutba ayrılmıştır. Bu satırların yazıldığı ve kitabın piyasaya çıktığı tarihlerde, henüz referandum yapılmadığı için 2017 Halkoylaması sonucuna ilişkin bir değerlendirme yapılamasa da, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın karizmatik ve güçlü liderliğinde, "çoğunlukçu demokrasi"nin verdiği ivme ile kendisine destek vermeyen ya da tabii olmayan farklılıklara uyguladığı politikalarla gittikçe otoriterleşen AK Parti iktidarının toplumda artan kutuplaşmayı aşip aşamayacağı, hem partinin hem iktidarın yönelim ve sonucunu tayin edecek görünmektedir.

Sonuç olarak şunu söylemek gerekirse, Özbudun'a göre, AK Parti'nin üçüncü iktidar dönemi tam anlamıyla otoriter yönetim olarak adlandırılmasa da Guillermo O'Donnell'e ithafen 'vekâleten demokrasi' olarak adlandırılmalıdır. Özellikle üçüncü döneminde, üst üste oylarını artırarak güçlü iktidar kuran AK Parti'nin bu yönelimini bizler de, "vekaleten demokrasi"yi ortaya çıkaran "çoğunlukçu demokrasi"nin tipik örneği olarak değerlendirmekteyiz. Vekaleten demokrasiler kurumsallaşmamışlardır ancak buna rağmen uzun süreli, dayanıklı olabilirler. Temsili demokrasilerin tersine son derece kişiselleştirilmiş bir liderlik anlayışına dayanırlar ve güçlü bir biçimde çoğunlukçudurlar.¹⁸⁷ Ancak bu modelin en büyük sıkıntısı hesap sorulabilirliğin oldukça sınırlı olmasıdır çünkü yatay hesap sorulabilirliği sağlayan kurumlar lider tarafından gereksiz bulunur ve çoğunlukla yetki dışı bırakılır.¹⁸⁸ Özbudun, bu özellikleri nedeniyle vekâleten demokrasi modelinin, "çoğunlukçuluğa" dayalı olduğu için, hiçbir dönem olmadığı kadar Türkiye'ye tam uyan bir model haline geldiğini savunmaktadır.¹⁸⁹ Bu durumun devam edip etmeyeceğini ya da süreklilik kazanıp kazanmayacağını, "çoğunlukçu demokrasi"nin ortaya çıkardığı liderin, denge denetleme ile hesap verilebilirlik kurumlarını işletip işletmeyeceği tayin edecektir.

SONNOT

¹ Shills'in "merkez-çevre" kavramlaştırması için bkz. Edward Shills, "Center and Periphery", **The Logic of Personal Knowledge: Essays Presented to Michael Polanyi on His Seventieth Birthday**, 11 March 1961 (Glencoe: 1961), pp. 117-130.

² Osmanlı-Türk toplumsal ve siyasal yapısını "yöneten-yönetilen" ekseninde analiz eden çalışma için, bkz. Adem Çaylak, **Osmanlı'da Yöneten-Yönetilen İlişkisi: Bir Şerif Mardin Çözümlemesi** (Ankara: Kadim Yayıncılık, 2005).

³ Mardin'in merkez-çevre yaklaşımı perspektifinde Osmanlı-Türk siyasasını incelediği çalışma için, bkz., Şerif Mardin, "Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", **Türkiye de Toplum ve Siyaset** (İstanbul: İletişim Yay., Üçüncü Baskı, 1992) içinde, ss. 34-76.

⁴ Halil İnalçık, "The Nature of Traditional Society: Turkey", Ed. R. E. Ward and D. Rustow, **Political Modernization in Japan and Turkey**, Princeton University Press, Princeton, 1968, in, p. 44.

⁵ Şerif Mardin, "Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk", **Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1**, Üçüncü Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 1992, içinde, s. 207.

⁶ Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, İletişim Yay., Beşinci Baskı, 2005, s. 7-8.

⁷ Mardin, "Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri", s. 34-36.

⁸ Metin Heper, **Türkiye'de Devlet Geleneği**, Çev. Nalân Soyarak, 2. Baskı, Doğu Batı, Ankara, 2006, s. 173.

⁹Kahraman bu merkezi “tarihsel blok” olarak ifade etmektedir. “Tarihsel Blok, ordu-bürokrasi-aydınlar ittifakıyla oluşmuştur.” Bkz. Hasan Bülent Kahraman, **Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-I Kavramlar, Kuramlar, Kurumlar**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, s. 123.

¹⁰Ersin Kalaycıoğlu, “1960 Sonrası Türk Politik Hayatına Bir Bakış: Demokrasi, Neo-Patrimonyalizm ve İstikrar”, içinde **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Der. Ersin Kalaycıoğlu/ Ali Yaşar Sarıbay, 3. Baskı, Alfa Aktüel, Bursa, 2007, s. 474.

¹¹Çevresel seçkinlerin temel sorgulayıcı tavrı, “Atatürkçü düşüncenin bürokratik yorumu konusunda olmuştur”. Bkz., Heper, **Türkiye ‘de Devlet Geleneği**, s. 175.

¹²Bu konudaki “suç” sadece seçilmiş seçkinlere ait değildir. Çünkü devlet, sıradan Türk insanı için bile “soyut, metafiziksel ve aşkın bir varlık olarak” görülmektedir. Devlet, Türk siyasi kültüründe “bireye hükmeden, boyun eğdiren, Tanrı adına hüküm veren, bireyin her tür hakkına istediği şekilde tasarrufta bulunabilen, buyurgan, aşkın ve metafiziksel bir otoritedir.” Ömer Çaha, **Aşkın Devletten Sivil Toplumla**, Gendaş Kültür, İstanbul, 2000, s. 7-8.

¹³“Uzaklaşma-kutsallaşma” kavramsallaştırması ve tartışmaları için bkz., Gianfranco Poggi, **Modern Devletin Gelişimi, Sosyolojik Bir Yaklaşım**, Çev. Şule Kut/Binnaz Toprak, 3. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

¹⁴Şeyh Edabali’nin “insanı yaşat ki devlet yaşasın”, sözü topluma hizmet götürülmesi gerekir; ancak bu, devleti yaşatmak için gereklidir, şeklinde anlaşılmıştır. Bu retorik sağ geleneğin tarihinde sıkça dile getirilmektedir. Burada hatırlatmakta fayda görülen bir diğer nokta da “devletin küçültülmesi gerektiği” ve “bireyin devlet için değil devletin birey için var olduğu” söylemlerinin sağ siyaset geleneğinde pratik bir formülasyondan ve siyasi popülist söylemden öte felsefi derin anlamlar taşımadığıdır.

¹⁵Nuray Mert, **Merkez Sağın Kısa Tarihi**, Selis Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 10.

¹⁶Sağ’a içkin bir muhafazakârlığın, kendisini bu durumdan kurtarması gerektiğini belirten Ögün, ayrıca Türk muhafazakârlığının otoriter ve totaliter sağ ile hesaplaşması gerektiğini de ısrarla vurgulamaktadır. Süleyman Seyfi Ögün, “Türk Muhafazakârlığının Açık İkilemleri Üzerine”, **Doğu-Batı, Gericilik Nedir?**, Yıl: 1, Sayı: 3, 1998, s. 80. Dolayısı ile “muhafazakâr sağ” kavramlaştırması en nihayetinde sorunlu bir kavramdır. Bununla birlikte, siyaset pratiğinde belli sağ siyaset anlayışını ifade eden açıklayıcı bir kavramdır.

¹⁷Siyasi mücadelenin “rejim içerisinde” ya da “rejim üzerinde” olması hakkında bkz. Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, 13. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2001.

¹⁸Mert, 2007, s. 11.

¹⁹A. g. e., s. 85.

²⁰Fethi Açıkel, “AKP İslamcılığının Üç İdeolojik ve Üç Jeo-Politik Dönüşümü: İslami Liberalizm, Pan-İslamist Popülizm ve İslamcı Ulusalçılık”, **Birikim Dergisi**, Sayı: 332 (Aralık 2016), s. 10, 39. ss. 10-40.

²¹Tayyip Erdoğan, “Tayyip” imajıyla, halkın dilinden konuşan, halka benzeyen, temsil gücü yüksek ve karizmatik liderliğiyle partisinin başarısında birinci derecede rol oynamıştır. Cemal Fedayi, “AKP’nin Siyasi Kimliği Üzerine: Kimlik Arkadan Gelsin”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl: 1, Sayı: 1, Yaz 2004, s. 154.

²²Murat Yılmaz, “AK Parti: Muhafazakâr Demokrasi ile Milliyetçi Muhafazakârlık Arasında”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl: 2, Sayı: 9-10, 2006, s. 49.

²³Türk modernite krizi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Halis Çetin, **Modernleşme Krizi, İdeoloji ve Ütopya Arasında Türkiye**, Orion Yayınevi, Ankara, 2002.

²⁴E. Fuat Keyman, “Farklı Sosyo-Liberal Sentezler ve Türkiye”, **Radikal 2**, 27.10.2002.

²⁵Ali Çarkoğlu, Binnaz Toprak, **Değişen Türkiye’de Din Toplum Siyaset**, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006, s. 15.

²⁶E. Fuat Keyman, “AKP Sol, CHP Sağ Olmadı”, **Radikal 2**, 09.09.2007.

²⁷Vergin bu konuda, farklı bir çözümleme ile şunları söylemektedir: “Ak Parti, hâlihazırda merkezde değil, toplumsal yapının çevresinde konumlanan, konumlanmaya devam eden bir siyasi partidir. Toplumun merkezinde üstlenmiş geleneksel Cumhuriyet elitlerinin yerini almaya aday taraftarları olan ve fakat henüz kendi elitlerinin merkezi oluşturmasını sağlayamayan bir partidir. Son seçim zaferinden sonra siyasi merkezin tam merkezinde, ruhuyla toplumun hâlâ çevresindedir”. Bkz., Nur Vergin, “Merkeze Talip Bir Çevre Partisinin Önlenemez Yükselişi”, **Türkiye Günü**, Sayı: 90, Seçim 2007, s. 74

²⁸A. g. e., s. 68.

²⁹Çaha, “Taha Akyol İle Muhafazakârlık ve Muhafazakâr Olmak Üzerine”, s. 107. Türkiye politika sahasının gözlemcileri, CHP’yi genelde kentlerde yaşayan bürokratların ve aydınların, kırsal kesimde ise toprak sahiplerinin ve eşrafın partisi olarak değerlendirmişlerdir. Diğer yandan DP ve AP, köylünün, ticaretle uğraşan toprak sahibinin, özellikle küçük kasabalardaki tüccarın, müteşebbislerin ve küçük kentlerde yaşayan dar gelirli vatandaşların partisi olarak kabul etmişlerdir. Üstün Ergüder, “Türkiye’de Değişen Seçmen Davranışları Örüntüleri”, içinde **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Der. Ersin Kalaycıoğlu/ Ali Yaşar Sarıbay, 3. Baskı, Alfa Aktüel, Bursa, 2007, s. 355. Araştırmalara göre AK Parti’ye oy verenlerin hane halkı ortalama aylık geliri 750-850 lira arasındadır. Dolayısı ile AK Parti düşük gelirli partidir. Neşe Düzel, “Adil Gür’le Yapılan Röportaj”, **Taraf**, 16.09.2008.

- ³⁰ Nur Vergin, “Siyaset ile Sosyolojinin Buluştuğu Nokta”, **Siyasetin Sosyolojisi**, Doğan Kitap, 2008, s. 64.
- ³¹ Murat Yılmaz, “AK Parti: Muhafazakâr Demokrasi ile Milliyetçi Muhafazakârlık Arasında”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl: 2, Sayı: 9–10, 2006, s. 50.
- ³² Türk siyasetinde CHP’nin “muktedir muhalif” ve AK Parti’nin “muhalif iktidar” ekseninde bir tür çözümleme için., Bkz., Adem Çaylak, “Muktedir Muhalif-Muhalif İktidar İkilemini Sentezlemek”, **Yeni Şafak**, 19. 01. 2007.
- ³³³³ Ali Bayramoğlu, “Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu’nda Sunulan Tebliğ”, **Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu**, AK Parti Yayınları, İstanbul, 2004, s. 253.
- ³⁴ Levent Köker, “Liberal Muhafazakârlık Ve Türkiye”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Muhafazakârlık**, Cilt: 5, İletişim, İstanbul, 2003, s. 289.
- ³⁵ Osman Can, “Sürecin Adı Burjuva Devrimi”, **Radikal 2**, 06.05.2007.
- ³⁶ Kahraman, “Anadolu’da Pay İstiyor”, (Mülakat), **Star**, 22.09.2008: Bu görüşlere benzer ifadeleri Taha Akyol da kullanmaktadır. “Toplumumuz artık pasif köylü toplumu değil; ...Anadolu köylüsü yerine artık Anadolu kaplanlarını konuşuyoruz”. Bkz., Akyol, **Gelenek ve Türk Aydını-Objektif Yazıları**, s. 200.
- ³⁷ Birol Akgün, “28 Mart Yerel Seçimleri ve Türkiye’de Siyasetin Geleceği”, **Liberal Düşünce**, Yıl:9, Sayı:34, Bahar 2004, s. 243.
- ³⁸ Ahmet İnsel, “Hangi Muhafazakârlık Daha Tehlikeli”, **Radikal 2**, 11.04.2004.
- ³⁹ Çarkoğlu ve Toprak, s. 15; Bununla birlikte bu durum, yani kendini muhafazakâr olarak niteleyenlerin bu tarz bir modernleşme ve değişimin savunucuları ve talepkârları olmaları ciddi şekilde eleştirilmektedir. “Eskiden muhafazakârlar, her ne kadar modernleşmenin sonuçlarıyla başa çıkamıyorlar da iyi kötü onun sonuçlarından duydukları sıkıntıları, endişeleri dile getirirlerdi. Ama bugün AKP kadrolarının söz konusu endişeleri taşıdıklarını söyleyemem”. Bkz., Süleyman Seyfi Ögün, “Muhafazakârlık Soruşturması”, (Mülakat), **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl: 1, Sayı: 1, Yaz 2004, s. 140.
- ⁴⁰ Ömer Çaha, “Merkez Sağın Diğer Aktörleri ve AKP”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl: 3, Sayı: 9–10, Yaz-Güz 2006, s. 17.
- ⁴¹ **AK Parti Programı**, Ankara, 2002.
- ⁴² Çok geçmeden sözü edilen bu tehlike ile parti yüz yüze kalmıştır. Cumhuriyet Başsavcısı parti için kapatma davası açmıştır.
- ⁴³ Ahmet Yıldız, “AK Parti’nin ‘Yeni Muhafakâr Demokrasi’: Türkiye Siyasetinde Anlamlandırma Problemi”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 9, Sayı: 34, Bahar, 2004, s. 42.
- ⁴⁴ **A.g.e.**, s. 43.
- ⁴⁵ Sözü edilen bu “değişim”in farklı anlam ve boyutları olmakla birlikte burada sınırlı olarak kast edilen daha siyasal İslamcı RP çizgisinden “muhafazakâr demokrat” bir çizgiye doğru olan değişimdir.
- ⁴⁶ E. Fuat Keyman, “Muhafazakâr Demokrasinin İçi Boş Mu?”, **Radikal 2**, 07.03.2004.
- ⁴⁷ Yıldız, 2004, s. 44.
- ⁴⁸ Ömer Çaha, “Taha Akyol İle Muhafazakârlık ve Muhafazakâr Olmak Üzerine”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 9, Sayı: 34, Bahar, 2004, s. 110.
- ⁴⁹ Ömer Çaha, “Merkez Sağın Diğer Aktörleri ve AKP”, **Muhafazakâr Düşünce**, Sayı:9-10, Yaz-Güz 2006, s. 16.
- ⁵⁰ Murat Yılmaz, “AK Parti: Muhafazakâr Demokrasi ile Milliyetçi Muhafazakârlık Arasında”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl: 2, Sayı: 9–10, 2006, s. 51.
- ⁵¹ Taha Akyol, “Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu’nda Sunulan Tebliğ”, **Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu**, AK Parti Yayınları, İstanbul, 2004, s. 279,280.
- ⁵² Levent Köker, “Liberal Muhafazakârlık Ve Türkiye”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Muhafazakârlık**, Cilt: 5, İletişim, İstanbul, 2003, s. 288.
- ⁵³ Fedayi, 2004, s. 152.
- ⁵⁴ Birol Akgün, “Türkiye’de Merkez Sağ Siyaset Geleneği ve AK Parti”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl: 3, Sayı: 9–10, Yaz-Güz 2006, s. 26. Siyasi anlamda İslamcılıktan kopan parti eliti için “muhafazakârlık” ve “demokratlık”, hem günlük hayatta dini değerlere duyarlı toplum kesimlerine yönelik bir çağrı hem de içinden çıkılan geleceğe ihanet etmeden farklı bir kulvarda yeni bir açılım yapma imkânı sunuyordu.
- ⁵⁵ Yıldız, 2004, s. 45.
- ⁵⁶ Birol Akgün, “Türkiye’de Merkez Sağ Siyaset Geleneği ve AK Parti”, s. 27.
- ⁵⁷ Yalçın Akdoğan, **Muhafazakâr Demokrasi**, AK Parti Yayını, Ankara, 2003. Ancak burada belirtmekte, hakkı teslim etmekte ve bir gerçeği tespit etmekte yarar vardır ki, AK Parti’nin siyasi kimlik kavramsallaştırmasına yol açan **bu kitap ve içersediği konular**, büyük ölçüde Bekir Berat Özipek’in daha sonraları, **Muhafazakârlık** (Liberte, 2004, Kadim, 2005 ve Timaş, 2011 basımları) ismiyle basılan **Muhafazakârlık: Akıl, Toplum ve Siyaset** başlıklı doktora tezinin (2002) **intihal derecesinde alıntılanması ve ilham alınması ile ortaya çıkmıştır.**
- ⁵⁸ Fedayi, 2004, s. 151.
- ⁵⁹ Fedayi, 2004, s. 150.

- ⁶⁰ Ögün, “Muhafazakârlık Soruşturması”, (Mülakat), s. 140.
- ⁶¹ Fedayi, s. 156; Bununla birlikte, “*Muhafazakârlık dahi Türk inkılabı ve modernleşme düşüncesinin ana akımının gözünde, dini düşünce ve İslamcılıktır.*” Bkz. Tanıl Bora, **Türk Sağının Üç Hali**, s. 79; Böyle olunca bir siyasî hareketin “toplumsal değerler”e sahip çıkan bir söylemle ortaya çıkması kendisini muhafazakâr olarak ortaya koymasa bile sözü edilen “ana akım” tarafından İslamcı, gerici diye nitelendirilmesi sonucunu doğurmuştur.
- ⁶² İsmail Safi, **Türkiye’de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar**, 2. Baskı, Lotus, Ankara, 2007, s. 294; Fakat bu durum da partinin sadece gündelik kaygılarla hareket eden pragmatik ve kimliksiz bir parti olduğu yönünde önemli eleştiriler almasına neden olmuştur. “*AK Parti ideolojik değil, pragmatik bir politik kimlik inşasına girmektedir*”, Bkz. A. Yaşar Sarıbay, **Zaman**, 11.10.2003.
- ⁶³ Yasin Aktay, “İslamcılıktaki Muhafazakâr Bakiye”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Muhafazakârlık**, Cilt: 5, İletişim, İstanbul, 2003, s. 350; AK Parti’yi bu kavram etrafında kendi siyasi kimliğini tanımlamaya sevk eden, Türkiye ve dünya siyasetinin egemen korkuları ve “mit”leriydi. Bir yandan II. Meşrutiyet’ten beri Türkiye siyasetinde merkezi bir konuma sahip olan irtica miti, bir diğer yandan 11 Eylül’den sonra su yüzüne çıkan anti-İslamcı dalga AK Parti’nin siyaset algılamasını biçimlendirmiştir. AK Parti en baştan beri İslamcı olmadığı vurgusu ile siyaset sahnesine çıkmıştır. Fahrettin Altun, “Muhafazakâr Demokrasiye Ne Oldu?”, **Zaman**, 26.02.2008.
- ⁶⁴ Ergun Özbudun, “From Political Islam to Conservative Democracy: The Case of the Justice and Development Party in Turkey”, **South European Society and Politics**, Vol. 11, No. 3-4, September-December, 2006, s. 549.
- ⁶⁵ S. Seyfi Ögün, “Muhafaza Edecek Neyimiz Kaldı”, içinde **Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu**, AK Parti, İstanbul, 2004, s. 141.
- ⁶⁶ Bekir Berat Özipek, “Devlet”, içinde **Siyaset**, Ed. Mümtaz’er Türköne, 7. Baskı, Lotus Yayınevi, Ankara, 2007, s. 99.
- ⁶⁷ Simten Coşar; Aylin Özman, “Centre-Right Politics in Turkey After The November 2002 General Election: Neo-Liberalism With a Muslim Face”, **Contemporary Politics**, V: 10, N: 1 (1 March 2004), s. 68.
- ⁶⁸ Özbudun, 2006, s. 548.
- ⁶⁹ Müge Aknur, “Civil-Military Relations During the AK Party Era: Major Developments and Challenges”, **Insight Turkey**, V:15 N:4, 2013, s.136.
- ⁷⁰ **A.g.e.**, s.137.
- ⁷¹ Vedat Koçal, “AK Parti’nin Siyasal Sosyolojisi”, içinde **Yeni Sağ, Küreselleşme ve Türkiye: Türkiye'nin AK Parti'li Yılları**, Ed. Nafiz Tok; Mehmet Özel, Orion, Ankara, 2014, s.21.
- ⁷² Adem Çaylak, **Türkiye’de Yöneten ve Yönetilen**, Savaş Yay., Ankara, 2014, s.370.
- ⁷³ Ziya Öniş, “Monopolizing the Centre:The AKP and the Uncertain Parth of Turkish Democracy”, **The International Spectator**, V:5, N:2, 2015, s.3.
- ⁷⁴ Çaylak, 2014, s.371.
- ⁷⁵ Metin Heper, “The Justice and Development Party Government and the Military in Turkey”, **Turkish Studies**, V:6, N:2, 2005, s.225.
- ⁷⁶ **A.g.e.**, s.226.
- ⁷⁷ **A.g.e.**, s.226.
- ⁷⁸ Ümit Cizre, “The Justice and Development Party and the Military”, içinde **Secular and Islamic Politics in Turkey: the making of the Justice and Development Party**, Ed. Ümit Cizre, Routledge, Abington, 2008, s.138.
- ⁷⁹ **A.g.e.**, s.138.
- ⁸⁰ Cizre, 2008, s.3.
- ⁸¹ Menderes Çınar; Burhanettin Duran, “Evolution of contemporary political Islam”, içinde **Secular and Islamic Politics in Turkey: the making of the Justice and Development Party**, Ed. Ümit Cizre, Routledge, Abington, 2008, s.31.
- ⁸² **A.g.e.**, s.34.
- ⁸³ Ahmet Yıldız, “Problematizing the intellectual and political vestiges”, içinde **Secular and Islamic Politics in Turkey: the making of the Justice and Development Party**, Ed. Ümit Cizre, Routledge, Abington, 2008, s.46.
- ⁸⁴ Şebnem Gümüüşçü, “The Emerging Predominant Party System in Turkey”, **Government and Opposition**, V:48, N:2, 2013, s.223.
- ⁸⁵ **A.g.e.**, s.234.
- ⁸⁶ Koçal, 2014, s.30.
- ⁸⁷ Yıldız, 2008, s.44.
- ⁸⁸ Cizre, 2008, s.142.
- ⁸⁹ **A.g.e.**, s.144.
- ⁹⁰ Cenk Saraçoğlu, “Kürt Meselesinde 2000’li yıllara bakış”, **Sosyolojik Araştırmalar**, V:4, 2014, s.2.

- ⁹¹ Burhanettin Duran, "The Justice and Development Party's 'new politics'", içinde **Secular and Islamic Politics in Turkey: the making of the Justice and Development Party**, Ed. Ümit Cizre, Routledge, Abington, 2008, s.97.
- ⁹² William A. Hale ve Ergun Özbudun, **Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey: The Case of the AKP**, Routledge, New York, 2010, s.77.
- ⁹³ Duran, 2008, s.96.
- ⁹⁴ Hale ve Özbudun, 2010, s.77.
- ⁹⁵ **A.g.e.**, s.87.
- ⁹⁶ Duran, 2008, s.98.
- ⁹⁷ Hale ve Özbudun, 2010, s.87.
- ⁹⁸ **A.g.e.**, s.87.
- ⁹⁹ Hale ve Özbudun, 2010, s.87.
- ¹⁰⁰ Duran, 2008, s.99.
- ¹⁰¹ Hale ve Özbudun, 2010, s.90.
- ¹⁰² Hale ve Özbudun, 2010, s.91.
- ¹⁰³ Hale ve Özbudun, 2010, s.91.
- ¹⁰⁴ Ali Çarkoğlu; Ersin Kalaycıoğlu, **The Rising Tide of Conservatism in Turkey**, Palgrave Macmillan, New York, 2009, s.119.
- ¹⁰⁵ Cizre, 2008, ss.159-160.
- ¹⁰⁶ Aknur, 2013, s.139.
- ¹⁰⁷ Şule Toktaş; Ümit Kurt, "The Impact of EU Reform Process on Civil-Military Relations in Turkey", **SETA Policy Brief**, V:26, 2008, s.5.
- ¹⁰⁸ Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2009, s.99.
- ¹⁰⁹ Toktaş ve Kurt, 2008, s.6.
- ¹¹⁰ Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2009, s.148.
- ¹¹¹ Gareth H. Jenkins, **Between Fact and Fantasy: Turkey's Ergenekon Investigation**, Central Asia Caucasus Institute&Silk Road Studies Program, Washington, 2009, s.37.
- ¹¹² Hale ve Özbudun, 2010, s.94.
- ¹¹³ Jenkins, 2009, s.47.
- ¹¹⁴ Hale ve Özbudun, 2010, s.74.
- ¹¹⁵ Adem Çaylak, "AK Parti Baldıran Zehrini İçecek mi?", **Star Açık Görüş**, 21.04.2008. Bu yazımız, AK Parti'yi kapatma kararının verilmemesinden aylar öncesinden yazmış ve partinin kapatılmayıp, sistem tarafından "ayar" verileceğini önceden öngörmüştür. AK Parti açılan kapatma davası sonrasında yargılanma sonucunda kapatılmamıştır. Ancak, "*kapatılmıştan beter edilmiştir: Laiklik karşıtı odak olma hükümlüsüdür.*" Kadir Can-gızbay, "Milletlessiz Kalma Pahasına Ulus Devlet", **Açık Görüş**, 08.09.2008: Böylece AK Parti artık sisteme boyun eğmiş bir partidir. Başka bir ifadeyle "*AK Parti'ye şu mesaj verilmiştir: 'Şayet benim yorumladığım mana-daki laiklik haricinde bir laiklik sevdasına düşersen, bilesin ki derhal kapına kilit vurulur'. Bu kararla, deyim yerinde ise 'AK Parti'nin yaşaması, Türkiye'nin bahtını bağlayan cari düzenin emrine amade olması' şartına bağlanmıştır.*" Adnan Küçük, "Cumhuriyetimizin Demokrasi Zaafları ve Anayasa Mahkemesinin Ayar Veren Kararı", **Açık Görüş**, 11.08.2008.
- ¹¹⁶ Hale ve Özbudun, 2010, ss.72-73.
- ¹¹⁷ Davos'ta Kriz, **CnnTürk**, 29.01.2009, <http://www.cnntrk.com/2009/dunya/01/29/davosta.kriz/511241.0/>.
- ¹¹⁸ İrtica ile Mücadele Eylem Planı'nın Kısa Tarihi, **Ntv**, 11.11.2009, <http://www.ntv.com.tr/turkiye/irtica-ile-mucadele-eylem-planinin-kisa-tarihi,GvI-ufv2xEeh9Ib0DJieFA>.
- ¹¹⁹ Askerlerin Sivil Mahkemede Yargılanması Yürürlükte, **Bianet Haber Merkezi**, 09.07.2009, <http://bianet.org/bianet/siyaset/115739-askerlerin-sivil-mahkemede-yargilanmasi-yururlukte>.
- ¹²⁰ Aknur, 2013, s.10.
- ¹²¹ Aknur, 2013, s.10.
- ¹²² Hale ve Özbudun, 2010, s.94.
- ¹²³ Mesut Yeğen, The Kurdish Peace Process: Genesis, Evolution and Prospects, **Global Turkey in Europe, Working Paper 11**, 2015, s.6.
- ¹²⁴ Marlier Casier; Joost Jongerden ve Nic Walker, "Kurdish Movement and Turkey's Kurdish Opening: A Kurdish Spring or Fall?", içinde **The Kurdish Spring: Geopolitical Changes and the Kurds**, Ed. Mohammed M.A. Ahmed ve Michael M. Gunter, Mazda Publishers, California, 2013, s.140.
- ¹²⁵ Yeğen, 2015, s.7.
- ¹²⁶ Açılımda Kritik An , **Milliyet**, 19.10.2009, <http://www.milliyet.com.tr/acilim-da-kritik-an/siyaset/siyasetdetay/19.10.2009/1151953/default.htm>.
- ¹²⁷ Yeğen, 2009, s.7.

- ¹²⁸ DTP Kapatıldı, **Ntv**, 11.12.2009, <http://www.ntv.com.tr/turkiye/dtp-kapatildi> YhLjOTBid0WRxwHM0lumSA.
- ¹²⁹ Casier, Jongerden ve Walker, 2013, s.5.
- ¹³⁰ Taş Atan Çocuklar Yasası Kabul Edildi, **Sabah Gazetesi**, 22.06.2010, http://www.sabah.com.tr/gundem/2010/06/22/tas_atan_cocuklar_yasasi_kabul_edildi#.
- ¹³¹ Yusuf Aksar, “Birleşmiş Milletler Palmer (Mavi Marmara) Raporu ve Uluslararası Hukuk”, **Uluslararası İlişkiler**, V:9, N:33, 2012, s.26.
- ¹³² Casier, Jongerden ve Walker, 2013, s.8.
- ¹³³ Yeğen, 2015, s.8.
- ¹³⁴ 30 Ayda KCK'den 7748 Gözaltı, 3895 Tutuklama, **Bianet Haber Merkezi**, 15.06.2011, <http://bianet.org/bianet/siyaset/133216-30-ayda-kckden-7748-gozalti-3895-tutuklama>.
- ¹³⁵ Ergun Özbudun, “AKP at the crossroads: Erdoğan's Majoritarian Drift”, **South European Society and Politics**, V:19, N:2, 2014, s.161.
- ¹³⁶ “Kronoloji”, **Bianet Haber Merkezi**, 28.12.2013, <http://bianet.org/bianet/toplum/152440-kronoloji-roboski-katliami-nin-uzerinden-iki-yil-geci>.
- ¹³⁷ “Kronoloji”, **Bianet Haber Merkezi**, 28.12.2013, <http://bianet.org/bianet/toplum/152440-kronoloji-roboski-katliami-nin-uzerinden-iki-yil-geci>.
- ¹³⁸ “Kronoloji”, **Bianet Haber Merkezi**, 28.12.2013, <http://bianet.org/bianet/toplum/152440-kronoloji-roboski-katliami-nin-uzerinden-iki-yil-geci>.
- ¹³⁹ “Her Kürtaj Bir Uludere'dir”, **NTV**, 26.05.2012, <http://www.ntv.com.tr/turkiye/her-kurtaj-bir-uludere-dir,z1M5Y2zmwEu6drogItVkiA>.
- ¹⁴⁰ Helin Alp, “Roboskili Ailelere Operasyon Emrini Ben Vermedim”, **t24**, 27.07.2013, <http://t24.com.tr/haber/erdogandan-roboskili-ailelere-operasyon-emrini-ben-vermedim,235402>.
- ¹⁴¹ Zeynep Güranlı, “Başbakan Erdoğan Demokratikleşme Paketini Açıkladı”, **Hürriyet**, 30.09.2013, <http://www.hurriyet.com.tr/basbakan-erdogan-demokratiklesme-paketini-acikladi-24817460>.
- ¹⁴² Ergun Özbudun, “AKP at the crossroads: Erdoğan's Majoritarian Drift”, **South European Society and Politics**, V:19, N:2, 2014, s.161.
- ¹⁴³ “Demokratikleşme Paketi Kabul Edildi”, **Milliyet**, 02.03.2014, <http://www.milliyet.com.tr/demokratiklesme-paketi-kabul-edildi/siyaset/detay/1844911/default.htm>.
- ¹⁴⁴ “Kobani Eylemleri”, **BBC Türkçe**, 10.11.2014, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141010_dokuzsoruda_kobani_eylemleri.
- ¹⁴⁵ Evren Balta, “The Pendulum of Democracy: The AKP Government and Turkey's Kurdish Conflict”, **LSE Middle East Centre: The AKP and Turkish Foreign Policy in the Middle East**, V:5, April, 2016, s.22.
- ¹⁴⁶ “Kobani'de sivil kalmadı”, **Hürriyet**, 23.11.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-kobanide-sivil-kalmadi-27443921>.
- ¹⁴⁷ Ergun Özbudun, “Turkey's Judiciary and the Drift to toward Competitive Authoritarianism”, **The International Spectator**, V:50, N:2, 2015, s.45.
- ¹⁴⁸ “İşte Referandumda Değişecek Maddeler”, **Habertürk**, 18.08.2010, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/541821-iste-referandumda-degisecek-maddeler>.
- ¹⁴⁹ Ergun Özbudun, “AKP at the crossroads: Erdoğan's Majoritarian Drift”, **South European Society and Politics**, V:19, N:2, 2014, s.156.
- ¹⁵⁰ Gümüşçü, 2013, s.238.
- ¹⁵¹ Öniş, 2015, ss.26-27.
- ¹⁵² “Tarihte Bugün”, **Habertürk**, 31.05.2014, <http://www.haberturk.com/tarihte-bugun/haber/953333-gezi-parki-olaylari>.
- ¹⁵³ “Gezi Parkı Olayları Nedir? Nasıl Başladı? Neler Yaşandı?”, **Akşam**, 12.06.2013, <http://www.aksam.com.tr/guncel/gezi-parki-olaylari-nedir-nasil-basladi-neler-yasandi-iste-gun-gun-gezi-eylemleri/haber-212253>.
- ¹⁵⁴ “Gezi Parkı Olayları Nedir? Nasıl Başladı? Neler Yaşandı?”, **Akşam**, 12.06.2013, <http://www.aksam.com.tr/guncel/gezi-parki-olaylari-nedir-nasil-basladi-neler-yasandi-iste-gun-gun-gezi-eylemleri/haber-212253>.
- ¹⁵⁵ Nilüfer Göle, “Gezi- Anatomy of A Public Square Movement”, **Insight Turkey**, Summer, 2013, s.9.
- ¹⁵⁶ Ergun Özbudun, “AKP at the crossroads: Erdoğan's Majoritarian Drift”, **South European Society and Politics**, V:19, N:2, 2014, s.157.
- ¹⁵⁷ Yeşim Arat, “Violence, Resistance and Gezi Park”, **International Journal of Middle East Studies**, V:45, I:4, November 2013, ss.807-808.
- ¹⁵⁸ Hatem Ete, “The Political Reverberations of the Gezi Protests”, **Insight Turkey**, V:15, N:3, 2013, s.17.
- ¹⁵⁹ “Milli İradeye Saygı Mitingleri”, **Hürriyet**, 12.06.2013, <http://www.hurriyet.com.tr/milli-iradeye-saygi-mitingleri-23486341>.

- ¹⁶⁰ Türkiye İnsan Hakları Kurumu, “Gezi Parkı Olayları Raporu”, 30.10.2014, https://serdargunes.files.wordpress.com/2013/07/gezi-parkc4b1-olaylarc4b1-raporu-yayc4b1nlandc4b1_2010_tihk.pdf.
- ¹⁶¹ Hatem Ete, “The Political Reverberations of the Gezi Protests”, **Insight Turkey**, V:15, N:3, 2013, ss.19-20.
- ¹⁶² Adem Çaylak, “Erdoğan’ın Dinci Kemalizm ile Ateş Dansı”, **Milat Gazetesi**, 06.06.2013, <http://www.milatgazetesi.com/erdogan-in-dinci-kemalizm-ile-ates-dansi-06-06-2013-makale-51776e>.
- ¹⁶³ “PKK ile Mit’in Oslo Görüşmesi”, **Hürriyet**, 14.09.2011, <http://www.hurriyet.com.tr/pkk-ile-mit-in-oslo-gorusmesi-sizdi-iddiasi-18726260>.
- ¹⁶⁴ “Oslo için İfade Çağrısı”, **Hürriyet**, 08.12.2012, <http://www.hurriyet.com.tr/oslo-icin-ifade-cagrisi-19868756>.
- ¹⁶⁵ Adem Çaylak, “Din’e Karşı ‘Din’, ‘Fidan’ Biçiyor”, içinde **Gülenizm=Dinci Kemalizm**, Murat Kitabevi, Ankara, 2014, s.127.
- ¹⁶⁶ Ercan Gürses, “Korkunç Narkoz Planı Tutmadı”, **Türkiye**, 21.02.2014, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/134748.aspx>.
- ¹⁶⁷ **Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı**, 13.07.2013, <http://gyv.org.tr/haberler/detay/2454/>.
- ¹⁶⁸ A. Bahadır Türk, **Muktedir: Türk Sağ Geleneği ve Recep Tayyip Erdoğan**, İletişim, İstanbul, 2014, s. 265.
- ¹⁶⁹ “Dershane Merdiven Altlarına İner”, **Hürriyet**, 25.12.2012, <http://www.hurriyet.com.tr/dershane-merdiven-altlarina-iner-20199594>.
- ¹⁷⁰ Türk, 2014, s.267.
- ¹⁷¹ **Taraf**, 27.11.2013, <http://arsiv.taraf.com.tr/haber-yazdir-140568.html>.
- ¹⁷² Türk, 2014, s.267.
- ¹⁷³ “Dershanelerin Kapatılması Ertelendi”, **Hürriyet**, 18.11.2013, <http://www.hurriyet.com.tr/dershanelerin-kapatilmasi-ertelendi-25150599>.
- ¹⁷⁴ “Hakan Şükür AK Parti’den İstifa Etti”, **Hürriyet**, 16.12.2013, <http://www.hurriyet.com.tr/hakan-sukur-ak-partiden-istifa-etti-25375377>.
- ¹⁷⁵ Ahmet Hamsici, “17-25 Aralık Operasyonu”, **BBC Türkçe**, 16.12.2014, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141212_17_25_aralik_operasyonu_neler_oldu_10_soruda.
- ¹⁷⁶ “Emniyette Yeni Görevden Almalar”, **NTV**, 20.12.2013, <http://www.ntv.com.tr/turkiye/emniyette-yeni-gorevden-almalar,xFnqVc4w5EGbFziKO8X6-g>.
- ¹⁷⁷ “Görevden Almalar Emniyet Genel Müdürlüğü’ne Sıçradı”, **Al Jazeera**, 20.12.2013, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/gorevden-almalar-emniyet-genel-mudurlugune-sicradi>.
- ¹⁷⁸ Türk, 2014, s.273.
- ¹⁷⁹ “Savcı Öz Bakırköy’e Atandı”, **Bianet Haber Merkezi**, 08.01.2014, <http://bianet.org/bianet/hukuk/152660-savci-oz-bakirkoy-e-atandi>.
- ¹⁸⁰ “Sadece iki ilde 1700 polisin yeri değişti”, **Hürriyet**, 07.01.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/sadece-iki-ilde-1700-polisin-yeri-degisti-25515006>.
- ¹⁸¹ “Canlı Grup Toplantıları”, **BBC Türkçe**, 25.02.2014, http://www.bbc.com/turkce/haberler/140225_canli_gruptoplantilari.
- ¹⁸² E. Fuat Keyman, “AKP, CHP ve Devlet Seçkinleri”, **Radikal 2**, 28.05.2006; Hatta “*Dolmabahçe ve İlker Başbuğ görüşmesi AK Parti’nin daha uzlaşmacı bir siyaset izleyeceği görüşünü yaygınlaştırmıştır. Nitekim parti kapatılmamıştır. Bu demektir ki sistemin partiye ihtiyacı var ve partiyle bir uzlaşması var.*” Hasan Bülent Kahraman, “Artık Anadolu’da Pay İstiyor”, (Mülakat), **Star**, 22.09.2008. Sistemin partiye ihtiyacının bir boyutunu Nur Vergin’in şu ifadelerinden çıkarsamak mümkündür: “*Dışlanmışların, unutulmuşların ve toplumsal katmanlaşma sisteminin alt kademelerinde olanları partisi olarak kendini formatlayan ve takdim eden AKP, kendisine akan bu sınıfsal nitelikteki oyları sisteme kazandırma yoluyla Türkiye’de şiddete başvurmadan, istikrarsızlığa ve kaosa meydan vermeden bir toplumsal dönüşümü, sosyal devrimi gerçekleştirme şansına da sahiptir.*” Nur Vergin, “Siyaset ile Sosyolojinin Buluştuğu Nokta”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 90 (Seçim 2007), s. 64. Sözü edilen durumun bir diğer boyutu da etnik entegrasyon işlevidir. Bkz., Kahraman, “Artık Anadolu’da Pay İstiyor”, (Mülakat), **Star**, 22.09.2008.
- ¹⁸³ 27 Nisan e-muhtırası ile ilgili bir değerlendirme için bkz. Mustafa Acar, “31 Mart’tan 27 Nisan’a Darbecilik Geleneği ve Ergenekon”, **Açık Görüş**, 18.08.2008.
- ¹⁸⁴ Tanel Demirel, “Türkiye’de Merkez Sağ ve Muhafazakârlık”, **Liberal Düşünce**, Yıl: 9, Sayı: 34, Bahar, 2004, s. 70.
- ¹⁸⁵ Ahmet İnsel, “CHP-AKP Arasında”, **Radikal 2**, 27.05.2007.
- ¹⁸⁶ Kürtçe TV’nin 2009 yılının başında yayına başlaması başlı başına önemli bir girişim olmakla birlikte, özellikle bir devlet televizyonu olarak örgütlendirilmesi TRT’nin Kürtçe versiyonu olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Bu açıdan Kürtçe yayın konusunda sivil girişimlerin de önü açılabilir.
- ¹⁸⁷ Özbudun, 2014, s.162.
- ¹⁸⁸ Özbudun, 2014, s.163.
- ¹⁸⁹ **A.g.e.**, s.163.